د افغان او انګرېز دوهمه جګړه

لیکونکي: پوهاند حسن کاکړ

Ketabton.com

((زه د هندوستان کوم راجا نه یم، چې هغه تر سره کړم .))[30] امیر ته د دې وینا نسبت ورکول د هغه د رقیب سردار ولي محمد خان له قوله، ښایي شك رامنځ ته کړي؛ خو سردار یحیا خان حتا د بریتانوي وکیل په حضور کې د جولای پر لسمه په یوه دربار کې دا په ډاګه کړې وه، چې ((د هندوستان راجه ګان او پاچاهان، چې د هغوی سیمه د برتانیې د قلمرو په مرکز کې قرار لري، دا واك لري، چې په خپله خوښه څوك وستايې او څوك سپك کړي . دلته په افغانستان کې موږ څنګه د معاهدې دویمه ماده ذکر کړو .)) [31]

له دې اختلاف نه وروسته د امیر په سلوك کې د معاهدې د منلو او د هغې له عملي کولو نه څرګندېږي، چې امیر اصلاً د هغې د عملي کولو توان او قدرت، د هغه مخالفت پر وړاندې چې له ده سره ښوول کېده، نه درلوده . او د افغان مشرانو پر وینا د امیر له دې کمزورۍ نه حتا((برتانوي چارواکي هم خبر وو .)) [32] او څنګه چې امیر قاطع او ځواکمن شخصیت نه درلود، له هغه نه عاجز و، چې په پوره زړورتیا سره په ښکاره توګه یوه لار غوره کړي او پر هغې په پوره ځواك او کلك ایمان سره عمل وکړي. په دې اساس امیرد پېښو د انکشاف په تمه پاته شو . د دې پر ځای چې پر او ضاع او شرایطو اغېزه وشیندي، پخپله د هغه پلوی شو او هیله من و، چې ښایي د عامه مخالفتونو له مخې د ده د دغې معاهدې د موادو په اړه ((سفیر له وېرې پخپله خوښه ښار پرېږدي؛ مګر هغه (امیر) هیله من و ، دا فشار د خپلواکو قبایلو له خوا وارد شي، نه د هغه د خپل لښکر له خوا .)) [33] په کابل کې عمومي نظر هم همداسې و او د واترفیلد په وینا ((دلته هم عمومي نظر داسې دی، چې خپل پلاوي ته نجات ورکړي؛ خو اوس چې پېښه دا ډول شوې، متاسف دی . هغه نه خلك په واك کې لري او نه لښکر او ښایي اړ شي خپل ځان د هغوی په سر کې راولي او دا به د هغه د ساتنې یواځېنی چانس وي ...)) ځکه چې ((د خلکو عمومي غوښتنه دا ده، چې پاما (انګرېزان) مخالف وکړي .))[34] خو امیر دا هیله او قدرت هم بایلی و او په داسې حال کې، چې پلار یې د وروستي مقاومت په هیله له تزاري روسیې څخه د مرستې په تمه له یرغلګرو ځواکونو نه تېښته وکړه، امیر یعقوب خان پخپله یرغلګرو ځاکواکونو ته پناه وروړه او له هغوی څخه یې د ناامنیو په له منځه وړلو کې مرسته وغوښته .

<u>دویم تېری</u> :

لیتن د کوګناري او د هغه د ملګرو د مرګ د خبر په اورېدلو سره، هغه خوشحالي او بریالیتوب، چې د ګندمك د تړون په پایله کې په برخه شوی و، له لاسه ورکړ او د دسمبر پر څلورمه یې پر کابل د پوځونو د مارش امر صادر کړ . رابرتس هغه مهال په سمله کې و په ۲۴ ساعتونو کې کرم ته ورسېد او هلته له پیوار غاښي (کوتل) څخه له پوځ سره، چې شمېر یې د ۶۰۰۰ او ۷۰۰۰ وسله والو ترمنځ و، د کابل په لور روان شو . په کندهار کې ستیورات ته لارښوونه وشوه . هغه ښار چې تاکل شوې وه خالي کړي، بېرته د پخواپه څېر په خپل اشغال کې ولري . د خیبر مقیمه قوه تقویه شوه او زیات احتیاطي پوځونه شا ته آماده شول .

په عین حال کې لیتن امیر ته خبر ورکړ، چې ((د برتانیې یو قوي پوځ به له شنترګردن څخه د هغه مرستې ته په ډېره چټکۍ سره ورشي او د هغه د پرمختګ لپاره به هر څه، چې په وس او توان کې وي، دریغ نه کړي .)) [35] په هغه لیکونو کې چې هماغه ورځ یې د برتانیې صدراعظم ته ولېږل، څرګنده کړه، چې ((د سیاست هغه شبکه، چې په څومره دقت او حوصلې سره جوړه شوې وه، په څومره بې پروایۍ له منځه لاړه ...)) اوس به اړ اوسو، چې د افغانستان د جوړښت تل پاته تجزیه په لاس کې واخلو، چې زموږ موخه د هغه استحکام و...سره له دې هم هغه نوې او ښایي پراخه شوې هڅې، چې اوس پر موږ تحمیل شوې؛ په هغه صروت کې، چې په سمه توګه تعقیب شي، بله پایله نه شي درلودلای؛ خو پرته له سند نه تر آمو پورې د برتانیې د بلامنازعې کلك او لوړ، له استقرار څخه... او دا د هغه دهېواد(کوګناري) دنده ده، چې د هغه د مرګ غچ دې

---

[30] - پخوانی یاد شوی راپور ،651.مخ
[31] - ایضاً
[32] - رابرتس ته افغان مشران، در رابرتس به لایل، ۳۰ دسمبر 1879 ، م ض س س هـ ، ج 24 ، 624مخ .
[33]- د علی حسن خان قزلباش پخوانی یاده شوه وینا ، 720 مخ.
[34] - واتر فیلد، ۱۴ سپتمبر ۱۸۷۹ ، م ض س س هـ ، ۲۴ټوك، 721 مخ.
[35]- بالفور ، ص ۳۵۸ ـ ۳۶۱

ketabton.com - The Digital Library

د امير او رابرټس ترمنځ اړيکي (مراودت) :

امير د کوګناري د وژني پر لومړۍ او دويمه ورځ د رابرټس په نامه دوه مکتوبونه کرم ته وليږل او په دويم هغه کې يې د پېښې له شرحې وروسته څرګنده کړه، چې ((زه له خدای وروسته د حکومت د ساتنې لپاره ستا مرستې اوسلا (مشورې) ته په تمه يم . زما صميمي دوسته زما پر موخه په ښه توګه ورسېږئ . ما په دې بد چانس سره خپل صميمي دوست، سفير او خپل سلطنت له لاسه ورکړ .)) [37] له دې نه وروسته په يوه ځانګړي ګرني (شفاهي) پيغام کې چې د خپل يوه نوکر په واسطه يې رابرټس ته واستاوه د هند له حکومت نه مشوره وغوښتله . [38] په عين حال کې امير د ځينو راپورنو له مخې د ځينو نظامي قطعو په لېږدولو لاس پورې کړ. زرمت، ګرديز،سپيګه يې په سوارو او پياده قطعو پياوړې کړې، څو د هغې سيمې غلجي او منګل د انګرېزانو د پرمختګ پر وړاندې چمتو کړي . ويل کېږي چې امير په دې فُرصت کې خپل باور د انګرېزانو پر وړاندې له لاسه ورکړی و او په فعاله توګه يې د خپلو خلکو په جلب او ملاتړ لاس پورې کاوه [39] همدارنګه ويل کېږي امير د مهمندو خلك، چې ماماخېل يې وو، د انګرېزانو پر وړاندې مقابلې ته راوبلل. له بله پلوه رابرټس د سپتمبر پر ۱۳ مه امير ته د يوه ليك په ترڅ کې څرګنده کړه، چې حتا په مرکز کې يې هم قدرت بايللی دی ((دبرتانيې پوځ ستاسې جلالتماب د قدرت د ملاتړ په موخه افغانستان ته درځي او ستاسې جلالتماب څخه هيله کېږي، چې يو باصلاحيته استازی د ليدنې کتنې په موخه دلته راوليږئ .)) [40] رابرټس د سپتمبر پر ۱۶ مه په پارسي ژبه د يوې اعلاميې په ترڅ کې د افغانستان خلکو ته اعلام وکړ، څنګه چې د امير واك او قدرت کمزوری شوی ((... د برتانيې پوځ له وژونکيو (قاتلانو) څخه د غچ اخيستنې په موخه او همدارنګه د معاهدې د موادو د استحکام لپاره ګام پورته کوي . برتانوي پوځونه په دې موخه افغانستان ته ننوځي، چې د ولاحضرت شاهي واك (قدرت) ته قوت ورکړي، چې نوموړی ولاحضرت له

دغه قدرت څخه، د برتانيې له حکومت سره د دوستۍ د دوام لپاره ګټه واخلي . د برتانيې پوځ به پرته له هغو کسانو څخه چې د سفارت د غړيو په وژنه کې يې لاس درلود، نه چاته سزا ورکړي او نه به يې زخمي کړي .)) [41]

له هغه وروسته نور په افغانستان کې د نظامي لېږدونو خبره وا نه ورېدل شوه او امير يو پلاوی (مستوفي حبيب الله وردګ او د بهرنيو چارو وزير شاه محمد) له رابرټس سره د کتنې _ ليدنې په موخه ولېږه، چې د دسمبر پر ۱۳ مه د کرم علي خېلو ته ورسېد . مستوفي له رابرټس نه وغوښتل، چې خپل وړاندې تګ (پرمختګ) د يو څه وخت لپاره وځنډوي او امير ته اجازه ورکړي، چې د پېښې مرتکبينو ته سزا ورکړي او خپل واك (قدرت) دخپل پلار د وخت د پوځ په ترخيضولو او يوه نوي پوځ پر جوړولو د دويم ځل لپاره پر پښو ودروي . مستوفي وويل، څرنګه چې ((ياغي پوځ له ټول قومونو څخه جوړ دی؛ که د برتانيې پوځونه هغه له منځه وړي او د مقابلې په صورت کې همداسې وکړي، ښايي ټول هېواد يو موټی شي او د برتانيې او امير پر وړاندې پاڅون وکړي .)) هغه زياته کړه، چې ياغي پوځ ((په غالب احتمال سره دلته او هلته تيت شي او ښايي ټول هېوادوال پاڅون ته اړ باسي... او امير په هر حال تيار دی، چې د برتانيې د حکومت پر خوښه کار وکړي.)) رابرټس په داسې حال کې، چې د امير له دې توصيې نه مننه وکړه، له مستوفي يې وغوښتل، چې که نور څه ويل غواړئ !؟ هغه يې په ځواب کې وويل ((خو که د برتانيې پوځ غواړي د کابل خواته مخه وکړي، يو څه بايد ووايم، پرېږده چې دا پوځ په دومره قدرت سره وخوځېږي، چې د شرارت ټولې هيلې له منځه يوسي او په ټول

---

[36] _ ليتن سيکيفيلد ته، ۴ سپتمبر ۱۸۷۹، بالفور کې، ۳۵۸ ــ ۳۶۰ مخونه.

[37] - امير رابرټس ته ، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك، ۴۸۴ مخ .

[38] - ليتن کرين بروك ته، ۵ سپتمبر ۱۸۷۹، م ض س س هـ ، ۲۳ټوك، ۴۴۴مخ.

[39]- ايضاً ، ۴۴۴ مخ.

[40] - رابرټس امير ته، ۱۲ سپتمبر ۱۸۷۹، م ض س س هـ ، ۲۳ټوك ، ۷۱۷مخ .

[41] - له علي خيل څخه صادره شوې اعلاميه، ۱۶ سپتمبر ۱۸۷۹، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك، ۶۸۶ مخ.

ketabton.com - The Digital Library

ځنګه چې کابل ته د پرمختګ لپاره د رابرټس عزم پیاوړی شو ، په کابل کې د انګرېز د خپلولو او باور لپاره د امیر یعقوب خان او ((کوګناري زیو)) تر منځ یو ډول سیالي پیل شوه . لومړی سردار ولي محمد خان له سردار عبدالله خان او نورو سردارانو سره په زرغون ښار کې له رابرټس سره یوځای شول . ځنګه چې امیر له هغه نه خبر شو، د امیر دوست محمد خان غوندې، چې له دې نه ځلوېښت کاله وړاندې، په داسې حال کې چې د کابل ګاونډ ډېری خلك له دوښمن سره په جګړو کې ښکېل وو، په ناڅاپي توګه د مکناټن پر وړاندې راڅرګند شو ((په پټه توګه یې کابل پرېښود، په خوښۍ او بېړه سره لاړ، پرته له دې چې کومه خیمه یې له ځان سره وړې وي.)) [44] ځنګه چې امیر د سپتمبر پر ۲۵ مه د جنرال بیکر په کامپ کې ځای پر ځای شو، په واقعیت کې نور امیر نه و . سره له دې هم هغه غلجیان او د پوځ صاحب مصبان له یرغلګر پوځ سره د مقابلې له فکر څخه منع کړل، چې خلك هغه پر ځای راوړي او انګرېزانو ته یې د لېږد رالېږد وسایلو او اذوقه د مرستې ژمنه وکړه [45] له دې نه وروسته د عمومي پاڅون او مقاومت هیلې کمزورې شوې، سره له دې چې غلجیو او منګلو د دسمبر پر ۱۷ مه د شترګردن په لور دتګ پر مهال د رابرټس پر پوځونو یرغل وکړ، خو کومه ګټه یې ونه کړه. [46] د مهمندو خلك هم د دکه په شاوخوا کې تیت شول . امیر د رابرټس له راتګ وروسته په خوښۍ سره خپله پخوانۍ غوښتنه پخپله تکرار کړه، ویې ویل چې ښایي په بالاحصار کې ځای پرځای شوی پوځ د انګرېزانو د تېري له امله پاڅون وکړي او د هغه کورنۍ له منځه یوسي . [47] خو رابرټس و نه منله او هغه داسې فکر وکړ، چې پر دوباره ځنډ(معطل) باندې د ټینګار موضوع ښایي یوه پلمه وي . د امیر اصلي موخه ښایي له انګېزانو سره د مخالفت د کوم پلان طرحه کول وي [48] د امیر دا هیله، چې غوښتل یې له ((کوګناري زیو)) روغه جوړه (مصالحه) وکړي، هم تر سره نه شوه او رابرټس ((د داسې روغې جوړې لپاره وخت او موقع ناموزون وبلل .)) [49] امیریعقوب خان په خپل هبواد کې په خپله خوښه د یرغلګر پوځ سردار (مېلمه) وګرځېد او انګرېزي ساتونکي د هغه د خیمې چارچاپېر دېره شول . رابرټس د لوګر له خوشي څخه یوه بله اعلامیه صادره کړه او په هغې کې یې خپل پخوانی مطلب په دې ټکو کې څرګند کړ، چې ((د هندوستان حکومت پرېکړه کړې ده، چې په کرم کې ځای پرځای شوی پوځ په پوره او ممکنه چټکتیا سره د امیر د غوښتې په ځواب کې د مرستې لپاره کابل ته ولېږل شي .)) [50] دا مطلب د احمدزیو او غلجیو سرلاري پاچاخان ته لا هم څرګند افاده شوی و، چې کابل ته د پوځ له لېږلو څخه مطلب دادی، چې ((له علا حضرت امیر سره د دوستۍ مرسته وشي او له هغو یاغیانو څخه غچ واخیستل شي، چې سفارت یې نړولی دی .)) [51] حقیقت داو، چې امیر اصلاً د یرغلګرو ځواکونو د ځنډ (معطل) غوښتنه کړې وه او رابرټس هغه شمېر افغانان، چې د لوګر په بېلابېلو برخو کې یې شبخون کاوه او د یرغلګرو ځواکونو لاسونو ته ورتلل، په دې نامه یې په نظامي نیاوتون (محکمه) کې په دار کول، چې ((د خپل پاچا پر وړاندې یې په ناقانونه بغاوت لاس پورې کړی دی .)) [52]

د چاراسیاب جګړه :

[42]- له مستوفي سره د رابرټس مرکه، ۲۳ سپتمبر ۱۸۷۹، م ض س س هـ ، ۲۳ټوك، ۷۹۷ مخ .

[43]- په علي خېلو کې له مستوفي سره د رابرټس مرکه، ۲۵ سپتمبر ۱۸۹۷، م ض س س هـ، ۲۳ټوك، ۸۰۳ مخ. هنا، ۳ ټوك، ۵۲مخ .

[44] - د رابرټس نقل قول له بالفور ، ۳۶۲ مخ.

[45] - لیتن کرین بروك ته ، ۱- ۱۲ اکتوبر ۱۸۷۹، م ض س س، ۲۴ ټوك ، ۶۸۸ مخ.

[46]- ایضاً

[47] - بالفور، ۳۶۱مخ

[48]- هانا ، ۳ټوك، ۵۸ مخ.

[49]- بالفور، ۳۶۲ مخ

[50]- نقل قول در هنسمین،۱۷ مخ

[51]- رابرټس پادشاه خان غلجي ته، ۱۹ سپتمبر ۱۸۷۹، م ض س س هـ ، ۲۳ټوك، ۷۹۰ مخ .

[52]- هنسمین، ۲۶ مخ.

ketabton.com - The Digital Library

يرغلګر پوځونه په داسې حال کې، چې د افغان زړورو خلکو له خوا له چريکي (ګوريلايي) بريدونو سره مخ وو، د اکتوبر پر ۲ مه سفيدسنګ ته ورسېدل او دهغو اعلاميو په لړ کې يوه ځانګړې اعلاميه د کابل د خلکو په نامه صادره کړه، چې هغه وخت يې نفوس (۷۰۰۰۰) و [53] په دې اعلاميه کې راغلي وو، چې ((برتانوي لښکر د کابل د نيولو په موخه پر هغه ښار تېرى کړى، که غواړئ دا کار په آرامۍ تر سره شي، ښه به وي او که نه، نو د پوځ په زور به ونيول شي ... د برتانيې حکومت غواړي له ټولو طبقو سره په عدالت وچلېږي. د هغوى مذهب، احساساتو، دودونو ته درناوى ولري، په داسې حال کې چې له يرغلګرو څخه به غچ واخيستل شي ... په دې اساس د دغې اعلاميې تر خپرېدو وروسته، هغه کسان چې په کابل ښار کې د وسلې سره وليدل شي، د برتانوي حکومت د دوښمنانو په توګه به وپېژندل شي .)) [54] همدارنګه په دې اعلاميه کې راغلي وو، چې د جلالتماب اميريعقوب خان پر وړاندې مقاومت کوونکي به هم خپله سزا ويني . رابرتس لا هم په ظاهر کې د برتانيې حکومت د امير دوست باله . د دغه څرګند منافقت موخه يوازې د خلکو د مقاومت د ځواك کمزوري کول وو، سره له دې هم د اکتوبر پر ۶ مه په چاراسياب کې خلکو خپل ټينګ مقاومت وښود .

عجيبه ده، چې په چاراسياب کې خلك د هغه امير په نامه جنګېدل، چې ځان يې د هغوى دغوښتنې پر خلاف يرغلګرو پوځونو ته سپارلى و . د امير دوست محمد خان زوى سردار نېك محمد خان د اکتوبر پر ۵ مه په چاراسياب کې له امير سره ليدنه _ کتنه وکړه او بېرته ژر ښار ته راستون شو او له ځنډ پرته يې ((کوتوال راوغوښت او امر يې ورته وکړ، چې په ښار کې اعلام وکړي چې دا د امير امر دى ، چې هرڅوك بايد له انګرېزانو سره جګړې ته تيار وي . بله ورځ خپله نېك محمد خان د انګرېزانو پر وړاندې د پوځ د سر په ليکه کې راڅرګند شو او د امير ډېرو نژدې ملګرو او د باور کسانو د چاراسياب په جګړه کې برخه واخيسته.)) [55] د کوتوال له قوله محمد اسلم خان ((هغوى په ښار کې ګرځېدل او خلکو ته يې چيغې وهلې، چې امير بندي دى او بايد ټول مسلمانان لاړ شي او د هغه د راخوشې کېدلو لپاره وجنګېږي . دا اعلاميه د نېك محمد په امر ټولو خلکو ته ورسېدله او د ښار خلکو باور وکړ او داسې فکر يې وکړ، چې هغه اعلاميه اصلاً له کوم لوړ مقام څخه صادره شوې ده .)) [56] کوتوال د ښار ډوډۍ پخوونکيو (نانوايانو) ته پيسې ورکړې، چې غازيانو ته ډوډۍ تياره کړي او پوليس يې وګومارل، چې خلك د جګړې په لور راوکاږي . له جنګ نه يوه ورځ مخکې د پوځ جنرالانو (جنرال غلام حيدرخان چرخي، جنرال سيف الدين خان، جنرال عبدالکريم خان...) او هغو سردارانو (سردارنېك محمد خان او سردارخوشدل خان او نور) چې د چاراسياب په جګړه کې يې برخه اخيستې وه ، لومړى جرګه وکړه او وروسته يې چاراسياب ته پوځ ولېږه، چې لوړ ځايونه (مواضع) ونيسي . پخپله ده هم په بله ورځ په جګړه کې ګډون وکړ او په کابل کې يوازې جنرال سيف الدين خان پاتې شو او جنګياليو ته يې د وسلو د توزيع کولو دنده پر غاړه واخيسته . [57] رابرتس حتا په دې فکر و، چې امير محمد يعقوب مخکې له دې چې له کابل نه د يرغلګرو پوځونو په لور راوخوځېږي، خپل تره سردار نېك محمد خان ته لارښوونه کړې وه، چې د (رابرتس په وينا) ((پوځ او خلك زموږ پر وړاندې مقاومت ته وهڅوي او د شېړمې ورځې جګړه مستقيماً د هغه د اطاعت او امر پايله وه .)) [58] رابتس د چاراسياب تر جګړې وروسته له سردار ولي محمد خان سره له ليدنې _ کتنې څخه دې پايلې ته رسېدلى و، چې دچاراسياب په جګړه کې ((امير او دهغه ټول ورسره پلاوي، په دسيسه کې ګډون درلود او له هغه څه نه چې تېرېدل، په بشپړه توګه خبر وو .)) [59] خو څرنګه چې د امير په اړه د رابرتس ذهن د سردارولي محمد خان له خوا مغشوش شوى و، په جنګ کې د امير په برخې اخيستې پوره ډاډه نه و او ښايي هغه له دې امله په جنګ کې د امير دبرخې اخيستنې په فکر کې شوى وي، چې په چاراسياب کې کلك خو لنډمهاله مقاومت سره مخ شو، خو په دې کې هېڅ شك نشته، چې سردار((نېك محمدخان د ښار خلك او پوځ د امير په نامه سپېڅلي جهاد ته راوبلل .)) [60] په هر حال څرنګه چې يرغلګرو ځواکونو غوره او پرمختللې وسلې په واك درلودلې (په داسې حال کې له افغان توپونو څخه هېڅ کار وا نه خيستل شو) په هغه جګړه کې چې د اکتوبر پر

53- هنسمين ، ۶۶ مخ .
54- هنا ، ج ۳ ، ص ۶۴ .
55- د برتانيې د سفارت د نړولو په اړوند، په کابل کې د وروستيو پېښو دلاملونو په اړه څېړنيز راپور، ۱۵ نوامبر ۱۸۷۹، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك، ۶۷۹ مخ
56- ايضاً
57- د سردار خوشدل خان نقل قول ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك، ۷۲۱ مخ.
58- رابرتس به لايل _ ۲۰ اکتوبر ۱۸۷۹، م ض س س هـ ، ۲۳ټوك، ۱۲۵۵ مخ. هنا ، ۳ ټوك، ۸۸ مخ .
59- وايسراى کرين بروك ته _ (تلګرم) ۱۱ اکتوبر ۱۸۷۹، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك، ۹۰۹ مخ .
60- رابرتس لايل ته _ ۲۰ اکتوبر ۱۸۷۹، م ض س س هـ ، ۲۳ټوك، ۱۲۵۵ مخ.

ketabton.com - The Digital Library

څلورم څپرکی
په کابل کې د انګرېزانو نظامي حکومت

سریزه :

په دې څپرکي کې د امیریعقوب خان استعفا، په کابل کې د انګرېزانو نظامي حکومت، د افغان جنګیالیو اعدامول، د پردې حکومت کړنې، چې بالاخره د دسمبر په میاشت کې په شیرپور کې په سختو جګړو او د یرغلګرو ځواکونو په محاصرې سره پای ته ورسېدې، تر بحث لاندې نیول کېږي .

د امیر استعفا :

د چاراسیاب تر جګړې وروسته افغان جنګیالیو د (چل ستون) د هندکی له لارې په ښا تګ وکړ او ښاریانو د یرغلګرو له وېرې ښار پرېښود . جنرال محمدجان وردګ، چې د کوګناري له وژنې وروسته د سپاهیانو له خوا د (غټ) مشر په توګه ټاکل شوی و، ښار ته راوګرځېد او له خپل پوځ سره یې د اسمایي په غره کې موضع ونیوله او له انګرېزانو سره، چې د شیرپور دروازه یې نیولې وه، سنګر ونیو، خو نومورې جنرال خان د مقاومت جوګه ونه باله او د شپې له خوایې د تېښتې لار غوره کړه، خو د قرق غره ته نژدې د یرغلګرو ځواکو یوه ټولې، چې د هغه په تعقیب پسې روان وو نتچزم وکړ او خپله د غزني او وردګو خواته لاړ . [62]

یرغلګرو ځواکونو د مرنجان پر غونډۍ خیمه ووهله او امیر ته یې هم یوه ځانګړې خیمه، چې په دقت سره یې څارنه کېده، ورکړل شوه . د اکتوبر د ۱۱ مې پر ماښام څرګنده شوه، چې جنرال فریدرك رابرتس، چې اوس د انګرېزانو تر منځ ((د شمالي افغانستان د پوځ قوماندان)) بلل کېده، سبا د کابل بالاحصار ته ننوځي او هغه حصار، چې له ۱۷۶۷ نه تر هغې ورځې د افغانستان د پاچاهانو ځای و او د لوړو او ښکلیو ودانیو په درلودلو سره یې پر ښار باندې یوه حاکمه منظره جوړوله، د ختیځو واکمنانو د یوه دربار په توګه لاس ته راوړې او د برتانیې توغ پرې پورته کېږي، ټاکل شوې وه، چې د ښار لویان او د محمدزیو سرداران د امیر په ګډون په هغه کې ګډون وکړي .

له هغه مخکې یو شمېر انګرېزپلوو په چاراسیاب کې د رابرتس هرکلي ته را دانګلي وو . امیر پخپله په هغه غونده کې ګډون نه درلود . د اکتوبر پر ۱۲ مه د سهار په شېږو بجو د رابرتس خیمې ته ورننوت او هغه ته خپله استعفا وړاندې کړه او څرګنده یې کړه، چې ((دا غوره بولم، چې ژرترژره د انګرېزانو په یوه کمپ کې باغوان شم، نه دا چې په کابل کې د امیر په توګه پاتې شم .)) [63] **د رابرتس په وینا امیر غوښتل د لوګر په خوشي کې خپله استعفا وړاندې کړي، خو هغه وخت د خپلو وزیرانو په غوښتنه له هغه کار نه راوګرځېد. امیر د خپلې استعفا لامل داسې بیانوي : ((برتانوي کمپ ته زما د راتګ له امله، ټول خلك ما کافر بولي او زما خپل ملازمان هره ورځ له ما تېښتي، هېڅوك زما امر نه مني او نور ماته د امیر په سترګه نه ګوري .))** [64] **باید وویل شي، چې د دې خبر سرچینه یواځې او یواځې پخپله رابرتس دی . دا هم ویل کېږي، چې امیر له دې امله نه غوښتل، په دربار کې شتون ولري، چې ښایي د رقیبانو (کوګناري زیو) پر وړاندې سپك شي . په داسې حال کې چې وروسته یعقوب خان په هند کې څرګنده کړه،چې دا استعفا د ظالمانه او ناعادلانه فشار له امله ورڅخه واخیستل شوه . او د برتانیا حکومت دا حق نه درلود، چې هغه یې دې کار ته اړ ایستلی وای .** [65] **لکه پخوا چې ذکر شول**

---

[61]- سراج التواریخ ــ۳۵۳ مخ.
[62]- سراج التواریخ ــ۳۵۴مخ .
[63]- هنسمین ــ۱۰۵ مخ.
[64]- ۳۹ نمبر ضمیمه ــ م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك، ۱۱۸۱ مخ.
[65]- هنا ــ۳ ټوك-۹۲ مخ. بالفور ــ۳۹۸ مخ.

ketabton.com - The Digital Library

رابرتس امیر ته وویل، چې د وایسرای له خوا د استعفا د منلو تر وخته په تمه شي .

((رایت کل)) په بالاحصار کې :

رابرتس داکتوبر پر ۱۲ مه د سردار موسی جان او انګرېز منصبدارانو او د پوځ د یوې قطعې په ملتیا د ځانګړو تشریفاتي مراسمو په ترڅ کې بالاحصار ته ننوت، خو (کوګناري زیو) پرته دېښار نور مهم خلك حاضر نه وو، مستوفي حبیب الله، سرار یحی خان او دبهرنیو چارو وزیر، سره له دې چې رابلل شوي وو، پخپله رانغلل، تر څو چې احضار شول . له ښار څخه خیني نندارچیان هم راغلي وو. هغوی چې د یرغلګرو پوځونو د قوماندان لنډه ونه (قد) لغړ سر ، ګڼ اوږده برېتونه ولیدل، له هماغې شېبې نه یې هغه (راپت کل) وباله . د همدغه (راپت کل) دا اعلامیه په دري ژبه ولوستل شوه ((زه جنرال رابرتس د برتانیې دحکومت له خوا په دې توګه اعلام کوم، چې امیر پخپله خوښه استعفا ورکړې ده او افغانستان یې پرته له یوه حکومت څخه پرې اېښی دی .

د برتانیې حکومت اوس امر کوي، چې ټول افغان ملت مقامات سرلاري او سرداران دې د امنیت د ساتنې په برخه کې خپلو دندو ته ادامه ورکړي او د اړتیا په صورت کې دې ماته مراجعه وکړي . د برتانیې حکومت هیله لري، له خلکو سره په عدالت چلند وشي . د خلکو مذهبي دودونو او احساساتو ته درناوی وشي . د هغو سردارانو او سرلارو خدمتونه، چې د امنیت په ساتنه کې مرسته کوي، بالاستحقاق وګڼل شي، خو هغه کسان چې امنیت ګډوډي او هغه چې پر برتانوي مقاماتو باندې بریدونه کوي، سخته سزا ورکړل شي . د برتانیې حکومت به خپله اراده د راتلونکې دتل پاتې ترتیباتو په اړه، چې د خلکو د غوره حکومت لپاره به ونیول شي، دعمده قومونو له مشرانو او سردارانو او هغه چې د ښارونو او ولایتونو ګټې او هیلې تمثیلوي تر مشورې وروسته اعلام کړي . [66] د مستعفا امیر د ستر حکومت تر ختمېدو وروسته ، څنګه چې مستوفي حبیب الله ، سرداریحی خان، وزیر شاه محمد او سردار زکریا خان بندي شول او لامل یې څرګند شو، چې هغوی د حکومت مقتدر خلك او د رابرتس په وینا هغوی له خپل دریځ څخه د انګلیس پر ضد ګټه پورته کړې ده . [67] په عین حال کې نظامي حکومت د لس کیلو مترۍ په واټن سره له بالاحصار څخه اعلان شو او میجر جیمز هلتر د نظامي ګورنر په توګه وټاکل شو او نواب غلام حسن خان یې نایب وبلل شو . خلکو ته دا ابلاغ شوه، چې هغو کسانو، چې د کوګناري او د هغه د ملګرو په وژنه کې یې برخه اخیستې وه، سزا به ورکړل شي او له یوې اونۍ وروسته که له هر چاسره وسله وموندل شوه ، پر اعدام به محکوم شي . همدارنګه په اعلامیه کې راغلي وو، هر هغه چاته به ۵۰ روپۍ انعام ورکړل شي، چې د هغه چا په باره کې معلومات ورکړي ، چې پر سفارت یې یرغل کړي وي او د هغه معلومات د هغه شخص پر نیولو منجر شي . [68] خو خلك په ټولیزه توګه بې تفاوته پاتې شول .داسې فکر کېده چې دغه غځ اخیستونکې پوځ به هم لکه د ۱۸۴۲ کال غونډې تېردونکې او لنډمهاله وي، خو په څنګه چې په ښار کې په دې وخت کې د خوراك اساسي توکو په کافي اندازه بسنه نه کوله او کوم به چې وو، هغه به د زیاتو پیسو په مقابل کې انګرېزانو مصرفول،بیې ډېرې لوړې شوې .

---

[66]- بالفور –۳۶۸ مخ. هنسمین ۱۰۷۰ مخ. رابرتس ، یوځلوېښت کاله په هندوستان کې، لندن، ۱۹۷ ۴۲۲ مخ.
[67]- بالفور ، ۳۶۷ مخ.
[68]- رابرتس سکرتر خارجه ته، (تیلګرام) ، ۱۴ اکتوبر۱۸۷۹، م ض س س هـ ، ۲۳ټوك، ۱۰۴۷ مخ. هنا ، ۳ ټوك ، ۹۷ مخ.

ketabton.com - The Digital Library

په عين حال كې دوه كمېسيونه، يو نظامي او بل سياسي،چې هر يوه يې درې غړي دلودل، تشكيل شول . لومړی پر دې دنده گومارل شوی و، دهغو اشخاصو په اړه، چې د اعلاميې پر اساس ، د انگرېزانو په اصطلاح (تورن) گڼل كېږي، شواهد راټول كړي او دويم پر دې مامور شوی و، هغه كسان محاكمه كړي، چې د څېړنې كميسيون د هغوی په اړه شواهد لاس ته راوړي وي .

سياسي كمېسيون له (كولونل چارلز، كريگر، هنري بيليو او محمد حيات خان د هندي مسلمانو سياسي مرستيال، چې پر پښتو او دري ښه پوهېده ، تشكيل شوی و. په نظامي كمېسيون كې جنرال مسي او نور غړي وو. **له دې وروسته دغو دواړو كمېسيونونو داسې كړنې، چې د رابرتس د تاييد وړ وې ترسره كولې او همدارنگه په كابل كې يې د نظامي حكومت له كړنو سره سره يوه د انسان وژنې، ترور او وېرې ډكه دوره منځ ته راوړه . خو مخكې له دې چې هغوی په كار پيل وكړي؛ د اكتوبر پر ۱۶ او ۱۷ مه دبالاحصار په جبه خانه كې دوې چاودنې وشوې، عاملين يې ونه نيول شول، خو په پايله كې يې څو تنه يرغلگر پوځونه هلاك شول او گڼ شمېر جنگي توكي له منځه لاړل، چې له هغو څخه د افغانانو پر وړاندې كار اخيستل كېده . دغو چاودنو په بالاحصار كې د يرغلگرو پوځونو استوگنه له گواښ سره مخ كړه . رابرتس د نومبر پر نهمه ځان او خپل پوځونه شيرپور (شيرآباد) ته ولېږدول، چې د بي بي مهرو د غونډۍ جنوب او لوېديځ په دوه ميلۍ كې پرته سيمه ده .**

رابرتس د دغه پراخ نظامي استحكام د نابشپړو ودانيو د بشپړولو لپاره ډېر مواد او لرگي د بالاحصار له ودانيو څخه لاس ته راوړل او بالاحصار يې په ډېره چټكتيا سره له اساسي موادو نه تش او په ويرانه بدل كړ .

<u>په كابل كې د انگرېزانو بلواگرۍ او انسان وژنه</u> :

د اعدام او ترور دوره، چې د نظامي حكومت له اعلام وروسته په كابل كې پيل شوه، د ليتن او لندن له لارښوونو څخه يې سرچينه اخيستې وه او د رابرتس د ځناورۍ او انسان ضد څېرې نښانه پكې ښكارېده . ليتن د سپټمبر پر ۲۹ مه رابرتس ته لارښوونه كړې وه، چې ((د دغه ډول جرم لپاره (كوگناري وژنه) له امله بايد ټول افغان ملت ته سزا وركړل شي .)) او د دغه عمل سزا بايد هم افغان ملت ته او هم هغو كسانو ته، چې په دغه پېښه كې يې برخه اخيستې وه، وركړل شي . عمومي مجازات د افغانستان پر تجزيې تجويز شول، چې وروسته به بحث پرې وشي او خلكو ته د سزا دوركولو په برخه كې د ليتن لارښوونه داسې وه، چې سزا بايد ((تېزه، سخته او اغېزناكه وي، پرته له دې چې افراط اوتفريط پكې وشي .)) او ((په ډېره چټكتيا سره پلې شي؛ ځكه ښايي ستاسې نامعينې كړنې د تمديد پر اساس په بهر كې د خطر زنگ وكړنگېږي .)) [69]

په دې اساس لكه څنگه چې هنا وايي، د ليتن د لارښوونو روحيه پر دې فريضه ولاړه وه، چې ((ښايي هر افغان د برتانيې د سفارت په نړولو كې مسوول وگڼل شي .)) [70]

په كابل كې د ښكېلاك دعاملينو لپاره يوه لويه معضله دا وه، چې څه ډول د قانوني كار بڼه او روحيه، معولاً په برتانيه كې له هغو وحشيانه اعمالو سره موافقه كړي، چې هغوی يې په كابل كې د ترور په دوره كې د غچ اخيستنې د حيواني حس د تسكين لپاره په قصدي توگه مرتكب كېدل او له امله يې بې گناه او بې دفاع انسان په دار ځړېدل . حتا ځينو نظامي منصب لرونكيو لكه مسي (massy) په ډاگه ويل ((څرنگه چې موږ يو غچ اخيستونكی پوځ يو، بايد د قوانينو دقيق رعايت ته پام ونه كړو .)) [71] **په عين حال كې د څېړنې د كمېسيون په كار كې اساسي نيمگړتيا ليدل كېده، هغوی چې د څېړنې په ماموريت گومارل شوي وو، ونه توانېدل (تورن كسان) په مستقيم ډول تر څېړنې لاندې ونيسي. هغوی يواځې پر هغو شواهدو عمل كاوه، چې حيات خان د هغوی په اړه له جاسوسانو څخه لاس ته راوړل . دا كړنه د دې لامل كېدله، چې ((تورن له هغه چانه، چې تور يې پرې لگولی وي ،بې خبره وبولي او دايې نه شوای كولای د ردولو لپاره خپل شواهد وړاندې كړي .))**[72] **يواځې ځينې وختونه چارلزمك گريگريك د سياسي كمېسيون غړي د مستقيمې مداخلې له امله، هغه تورن كسان چې د دسمبر د**

---

[69]- نقل قول له بالفورنه ، ۳۷۲ – ۳۷۴ مخونه.
[70]- هنا ، ۳ ټوك، ۱۴۰ مخ.
[71]- هنا ، ۳ ټوك، ۱۴۰.مخ
[72]- هنا ، ۳ ټوك، ۱۳۹مخ.

ketabton.com - The Digital Library

نظامي کمېسیون د اکتوبر پر ۱۶ مه پر کار پيل وکړ او د نومبر تر ۱۲ مې يې د ۲۶ ورځو لپاره په ډېره چټکۍ سره خپل کار ته ادامه ورکړه او په همغه ورځ منحل شو . رسمي اعلان داو، چې د اعدام سزا په دوو صورتونو ورکول کېږي، د سفارت د غړيو په وژنه او خيانت سره، د امير پر وړاندې په بغاوت سره .))[75] د امير په برخه کې بايد ووايم، چې هغه د دسمبر له ۲۷ مې وروسته د رابرتس په کمپ کې د بندي په توګه ژوند کاوه او د اکتوبر پر ۱۲ مه يې استعفا ورکړه او په دې وخت کې د هغه پر وړاندې بغاوت په عملي او قانوني توګه بې مفهومه و . خلك په بېلا بېلو نومونو اعدام شول. د بېلګې په توګه يو سړی يواځې په دې نامه، چې په دار وځړول شو، چې يوه چاقو وسره و موندل شوه چې په کاليوکې يې پټه کړې وه .[76] نور خلك په دې غرغره شول، چې يا د سفارت مالونه ورسره وموندل شول او يا يې د يرغلګرو پر ضد خلك هڅول .[77] يو شمېر هغه خلك چې ياغي بلل شوي وو او په دار وځړول شول، هغه څوك وو، چې د چاراسياب په جګړه کې يې ګډون کړی و او يا يې نور خلك له انګرېزانو سره جګړې ته هڅولي وو، د هغوی په منځ کې کوتوال، محمد اسلم خان، خواجه محمد نظر او يو روحاني سړی، چې صاحب زاده فرح نومېده، شامل وو .[78] هغوی په حقيقت کې د يوه بهرني يرغلګر پوځ پر ضد د انساني ژوند له عزيزو ارزښتونو، لکه هېواد، خپلواکي او دين څخه دفاع کوله . د خلکو ممثلينو او استازو د هغوی په هڅونه خپلې دندې په ښه توګه تر سره کړې، په داسې حال کې چې له يوه دولت سره په جګړه کې هېڅ‌اته حق نه ورکول کېږي، چې د ملي مقاومت مشران په دار وځروي . افغان عسکر چې په چاراسياب کې جنګېدل او امير يې د يرغلګرو پوځونو په نزد چې د يوه بندي په توګه يې قرار درلود اوهغه د رابرتس په باور هغوی (افغاني عسکر) له انګرېزانو سره مقابلې ته مامور کړي وو او يرغلګرو پوځونو د هغوی دوه واکمن بې وسلې کړي وو او دوو قانوني حکومتونو ته يې سقوط ورکړی و .[79] هنا بنايي د همدې کسانو په پام کې نيولو سره وايي، چې يو شمېر افغانان له کوم دليل پرته نه؛ بلکې د دې لپاره غرغره شول، چې پر خپل هېواد باندې د تېري پر ضد يې مقاومت ته لاسونه بډوهلي وو .[80]

رابرتس د ټول اعدام شويو شمېره له هغې ورځې چې له علي خېلو يې حرکت کړی و، په کابل کې د دسمبر تر ۲۶ مې پورې ټول ۹۷ کسه ښيي[81] په داسې حال کې د فرېدرك هري سن د احصايې له مخې چې په يوه جامع مقاله (په کابل کې نظامي حکومت) کې دا شمېره، پرته له هغو کسانو، چې له انګرېزانو سره په جګړه کې وژل کېدل د ۱۸۸۰ د جنورۍ تر ۲ مې پورې ۱۲۲ کسه ښيي .[82] رابرتس په خپل راپوټ کې اعدام شوي کسان تر بېلابېلو سرليکونو لاندې ذکر کړي دي او په يو بل ځای کې يې داسې خلاصه کوي : ((هغه کسان

---

[73]- نقل قول له هنا، ۳ ټوك، ۱۴۱ مخ.

[74]-هنسمين، ۸۸ مخ .

[75] - هنسمين، ۸۳ مخ .

[76] - رابرتس لايل ته، ۱۸۷۹ د اکتوبر ۹ مه ، م ض س س هـ، ټ ۲۳ ، ۱۵۸۹ مخ .

[77] - هري مس، (په کابل کې نظامي حکومت دويمه برخه) پنځه لس ورځنۍ مجله ، د ۱۸۷۹ د سپتمبر لومړۍ ، ۴۴۵ مخ .

[78]- ستياو غبار له جنرال خسرو خان او سردار سلطان عزيزخان بن نواب، زمان خان هم ورکې شامل بلل کېږي خو په پښتو او رسمي راپورنو او نوروناجاپوانکليسي اثارو کې يې نومونه نه دي ليدل شوي .

[79] د هري سن مخکينۍ ياده شوه مقاله، لومړۍ برخه ، ۷۷۴ مخ .

[80] - هنا ، ۳ ټوك ، ۱۴۳ مخ .

[81] - رابرتس خارجه سکرتر ته، تيلګرام، ۱۸۸۰ د جنوري ۲۳ مه، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۳۸۳ مخ .

[82] د هري سن ياده شوې مقاله، دويمه برخه، ۴۵۷ مخ .

ketabton.com - The Digital Library

د افغانستان د وېشلو طرحه :

تر دې ځايه د وګړو په اړه د انګرېزانو له وحشيانه کړنو څخه بحث وشو. اوس د افغانستان په اړه د هغوی د غچ اخيستنې طرحه څېړو. ليتن لکه څنګه چې مخکې ورته نغوته شوې ده، د کوګناري له وژنې څخه تر خبرېدو وروسته د نورو اقداماتو له جملې څخه، چې لاس يې پرې پورې کاوه، يو هم د افغانستان وېشلو طرحې ته اشاره ده . دا طرحه د ده او نورو انګرېزانو په اند دامير تر استعفا وروسته جدي تره او عملي کېدونکې و برېښېده، په ځانګړې توګه هغه وخت، چې د کابل د شاوخوا سيمو اوضاع څه ناڅه د ترور په دوره کې آرامه وه . رابرتس د اکتوبر پر ۲۲ مه خبر ورکړ ((اوس دلته بل څوك سياسي نفوذ نه لري. زه د مرکزي حکومت د تاسيس لپاره کومه څېره او شخص نه وينم، پرته له هغو کسانو، چې د برتانيې د پوځ ملاتړ ورسره دی. دا څرګندېږي چې هر څه د وېشل کېدو په لور اشاره کوي .))[89] ليتن البته مخکې له دې دا فغانستان د وېشلو فکر په سر کې درلود او له تفصيل څخه يې د اکتوبر پر ۱۹ مه کرين بروك ته، چې د هند چارو وزير و، خبر ورکړ((د خصوصي کرښو د امير دفوري لرې کولو پرېکړه راتلونکی سياست اساسي کوي . دغه اټکل چې د هغه جرم به ثابت شي دومره پياوړی او په هر حال د ده په لاس راتلونکې واکمني تر دې حده ناشونې برېښېده، چې اټکل کېده د غه استعفا به د يو لړ وروستيو ترتيباتو نيول اسانه کړي . هر تردد او کمزوري په زموږ له خوا اوسمهال خطرناکه ثابته شي . موږ بايد هرو مرو د افغانستان خلك ژرترژره قانع کړو، چې موږ مطلق صاحبان يو، مخالفت به تحمل نه کړو او زموږ پر وړاندې مقاومت به تباهي رامنځ ته کړي او اطاعت او معاضدت به يقيناً جايزه له ځان سره ولري .))

((کندهار او شاوخوا سيمې يې بايد ژرترژره په تل پاتې توګه د برتانيې په امپراتورۍ پورې وتړل شي، موږ دا سيمه په اسانۍ سره ساتلای شو .))

---

[83]- د رابرتس يادښت، ۱۸۸۰ د جنوري ۲۷ مه ، م ض س س هـ، ۲۴ ټوك ، ۸۵۲ مخ .
[84]- هنا ، ۳ ټوك ، ۱۴۴ مخ .
[85]-هنسمين ، ۸۷ مخ .
[86]- د هري سن مخکينۍ ياده سوې مقاله ، لومړۍ برخه، ۷۷۹ مخ .
[87]- هنسمين، ۸۶ مخ .
[88]- د هري سن مقاله ، لومړۍ برخه ، ۷۸۳ مخ .
[89]- رابرتس خارجه سکرتر ته، تيلګرام، ۱۸۷۹ د اکتوبر ۲۲ مه، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك ، ۱۱۶۵ مخ

ketabton.com - The Digital Library

((تر هندکوشه پورې دسميو مستقيم پيوستون (الحاق) غير مطلوب دی ، خو لازمه ده په کابل او نورو مهمو عسکري نقطو کې نظامي پوستونه تاسيس شي، چې خپل لګښتونه پخپله تهيه کړي . تر هندوکش اخوا په يقين سره موږ کوم حکومتي قدرت نشو درلودلای . موږ يوازې سياسي علويت ټينګولای شو .)) [90]

سراربوټ ناټ (sir arbut nat) د هند دولتي شورا غړی پر دې تجويز سخت اعتراض وکړ او په ضمن کې يې يو مفصل يادښت داسې استدلال کړ، چې د دغه تجويز مانا داسې کيږي چې امير ګويا په خپلې استعفا سره، خپل هيواد برتانيې ته ليږدولی دی ، په داسې حال کې ((هيڅ واکمن واک نه لري، په خپله خوښه او عمل خپل خلک د يوه بهرني قدرت قلمرو ته ولېږدوي .)) اربوټ ناټ د خپل يادښت په پای کې هغو اصلاحي او خيرخواهي نقطو ته چې ټاکل شوې وه رابرتس د ليټن دتجويز له مخې د افغانستان خلکو ته وښيي او په هغه کې له هغه ظلم او زبېښاک څخه، چې بارکزايي واکمنو پخوا پر خلکو باندې رواه باله ، ژمنه وکړي، په سمه توګه وړاندوينه وکړه، چې آيا دا ډول د عدالت او خيرخواهۍ څرګندونه ((د قدرت د واکمن عمل پر وړاندې د پوچو او تشو تمرينونو په توګه محکوم نشي ؟ ايا د خلکو هغه غوسه، چې مخکې له هغه زموږ سره مخالفت لري او د هند نيول يې زموږ له خوا په عبوسيت سره مشاهده کړي دي، راتلونکو نسلونو ته ، پرته له دې کتلو څخه به په بل نظر وګوري ، چې موږ د يوه غير نژاد داسې منفور فاتحان يو، چې د ملک نيولو شهرت موږ اړ کړي يو د هغوی بې حاصله او بې سرپناه هيواد ونيسو؟)) [91] ممکن د اربوټ ناټ د همدې مستدلل اعتراض له امله وي، چې ليټن لندن ته په خپلو څو وروستيو يادښتونو کې د خپل لومړني تجويز قاطعيت کې تعديل راوست او خپل تجفاويز يې د هغه څه په اړه، چې د شمالي افغانستان په نامه ورندې کړ، لنډ مهاله وباله، خو دا يې څرګنده کړه، د امير مقام چې د استعفا له امله تش شوی و، د انګريزانو له خوا سره له دې چې موقتي هم دي بايد ډک او اشغال شي او هغوی د قدرت په کړنو (اعمالو) کې ((څرګند، چټک او ډېر باثباته وي .)) يوازې د کندهار په نامه چې لوېديځ افغانستان بلل کېده، ليټن صراحت کاوه چې بايد يو د ((خراج ورکوونکيو هيوادونو او د هندوستان د امپراتورۍ تابع)) په توګه د افغانستان د ټولې ادارې په آيده کې د يوه واحد واکمن تر واک لاندې ناممکن وبلل شو .

ليټن په خپل دغه يادښت کې حتا د افغانستان له تخليې څخه، وروسته له هغه ،پخپل لاس راوستلي چاواکي تابع واکمنان په بېلابېلو سيمو کې وټاکل شول، خبرې وکړې، خو د پوځونو وتل يې د راتلونکي کال تر منې پورې وځنډول، چې تر هغه وخته د پرلپسې لښکر کشيو په واسطه دبرتانيې زور او قدرت، د هغه په عقيده، د افغانستان خلکو ته مسلم شوی وي . [92] دبرتانيا حکومت د ليټن له نظرياتو سره همغږي وښووه او د دسمبر پر ۱۱ مه يې ليټن ته خبر ورکړ، چې (۹ د افغانستان د ټول پخواني سلطنت لپاره نور ديوه واحد حکومت تاسيسول ناشوني دي او دپايښت هيله ترې نه کيږي . [93]

<u>د امير تبعيد:</u>

عجيبه ده ، يا لږترلږه افغانانو ته دا معلومه وه، چې امير يعقوب خان د افغانستان حکمران و ، خو هغه خپله استعفا د پرديو پوځونو يوه قوماندان ته وسپارله . امير وروسته تر هغه پوځ او د کابل خلک د برتانيې د سفارت په نړولو، د انګليس حکومت د ځان دښمن وګرځاوه . د خلکو د غوښتنې پر خلاف يې له هغوی سره اړيکې ټينګې کړې او د ځان د ساتنې او احياناً د قدرت ساتنې په هيله يې پر يرغلګرو پوځو تکيه وکړه . داکار د هغه د واکمنۍ په اعادې (راګرځېدو) سره ګټور ثابت نه شو، خو د هغه د شخصي ژوندانه تضمين يې وکړ. ليټن نه غوښتل د امير شيرعلي خان د کورنۍ هيڅ غړی هم نور د افغانستان او يا يې د يوې برخې واکمن شي او هغه وروسته له دې، چې د څېړنې کمېټې خپلې پايلې اعلان کړې، د تاج او تخت بېرته ورکول يې اميرته ناممکن وبلل . د څېړنې د کمېټې پايله دا وه چې ((امير او د هغه نژدې مشاورين) په دې سره چې پر سفارت باندې په تېري کې د ځان سپيناوی وکړي، هغوی هغه وخت چې بريد پيل شو او لايې دوام درلود، موقع کې درلودله، چې د سفارت د نجات او ساتنې لپاره په اغېزمنه توګه کار وکړي او هغوی لږترلږه د سفير او د هغه د ملګرو په برخليک کې بې پروا پاتې شول . [94] بې وسلې شوی امير په خپل آريايي هيواد کې تر يوې مياشتې زيات نور هم د رابرټس (مېلمه)

---

[90]- ليټن کرين بروک ته ، تلګرام، ۱۸۷۹ د اکتوبر ۱۹ مه ، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوک ، ۱۱۸۷ مخ .
[91] - د سراربوټ ناټ يادښت، ۱۸۷۹ د اکتوبر ۲۲مه ، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوک ، ۱۱۸۹ مخ .
[92]- په بالفور کې نقل قول ، ۳۷۶- ۳۸۱ مخونه .
[93]- په بالفور کې نقل قول ، ۳۸۷ مخ .
[94] - په کابل کې د برتانيې پر سفارت دبريد راپور ، ۱۸۷۹ نومبر، م ض س س هـ، ۲۴ ټوک ، ۲۵ مخ . بالفور ، ۳۷۶ مخ .

ketabton.com - The Digital Library

<u>د انګرېزانو د واکمنۍ د ټينګښت لپاره ناکامې هڅې</u> :

د رابرټس له راتګ سره سم د کابل ښار واقعي واکمني د هغه په لاس کې وه؛ خو د امير د استعفا تر منلو (د اکتوبر تر ۲۸ مې) پورې لا هم د امير محمد يعقوب خان د واکمنۍ تمه کېدله او د افغانستان خلکو لا هم ځانونه د يوه اسلام پال واکمن تر سيورې لاندې بلل او داسې فکر يې کاوه، چې دا استيلا به د ۱۸۴۲ د غچ اخيستنې د لښکر کشۍ غوندې لنډ مهاله او تېرېدونکې وي .

رابرټس د کابل د ادارې د امارت په برخه کې د يرغلګرو پوځونو د ستر قوماندان په توګه د يوه پرېکنده او وروستي تصميم تر نيولو پورې د امارت واګې په خپل لاس کې واخيستې او وپتېيل شوه، چې د محمد زايي سردارانو ، د ښار د امامانو او ميرزايانو په مرسته به، چې ځان يې د ټولو انګرېزي چارواکو واکمن باله، اداره شي او د ځمکې د عوايدو او ماليانو لاس ته راوړني او د عامه شتمنيو لګښت به د هغه له خوا تنظيمېږي او هغه کسان به سزا ويني، چې د ماليانو په ورکړه او په هغو پورې له اړوندو موضوع ګانو سرغړاوی وکړي او يا پکې ځنډ راولي . په عين حال کې لکه څنګه چې ژمی راتلونکی و، د خوراکي توکيو د رانيولو او حتا د سون د توکيو لپاره د نغدو پيسو لپاره ډېرې هڅې کېدلې .

د دغه پروګرام د پلي کولو لپاره دوې لارې په کار واچول شوې ، د کابل په ګاونډ سيمو کې د انګرېز پلويو واکمنو ګومارل او د هغوی د ساتنې او د خلکو د کرارولو او تابع لپاره د ډېرو چټکو سورو قطعو لېږل . البته د دغه پروګرام برياليتوب په نهايت کې د انګرېزانو د واکمنۍ پر ټينګښت او پاتېدوباندې تمامېده . د ((کوګناري زيو)) په منځ کې يو شمېر خلك له رابرټس سره مرستې کولو ته تيار وو . دا به بې ځايه نه وي، ووايو چې د دغو سردارانو لوی امتياز دا و، چې واکمنې کورنۍ (حاکم خاندان) ته منسوب وو . هغوی چندان شخصي لياقت نه درلود او په قومي او ولسي خلکو کې يې اعتبار له لاسه ورکړی و؛ په ځانګړې توګه وروسته له هغه چې د پرديو يرغلګرو، خو واکمنو پوځونو سره يې په ډاګه معاضدت پيل کړ. بدبختانه د دغو سردارانو په اړوند او د دوی د دريځ په اړه معلومات زموږ په لاس کې نشته او ښايي د دوی عمده محرك شخصي ګټې وبللای شو. خو په بشپړه توګه ثابته شوه چې هغوی د رسمي مقاماتو په لټه او د امتياز مستحق وو او د نيل بان لپاره يې انګرېزي مقاماتو ته واسطې او شکايتونه کول او هغه وخت چې په کابل، غزني، وردګو، تګاو، لوګر او ننګرهار کې د پرديو د تسلط پر وړاندې د مقاومت طرحه جوړېدله، دغو سردارانو به له پرديو پوځونو سره مرسته کوله .

رابرټس د نومبر په مياشت کې د کوهدامن، ميدان او لوګر لپاره واکمنان د نومونو په ترتيب سردار شهباز خان [95]، سردار محمد حسن خان [96] او سردار عبدالله خان [97] وټاکل . د امير دوست محمد خان زوی سردار ولي محمدخان، چې په ((لاټي)) سره مشهور و، د ترکستان د ولايت د واکمن په توګه ونومول شو؛ خو هغه لاهم د سفير سرشته نيوله، چې په کابل کې د ((سپټمبر توپان)) پېښ شو . رابرټس د سردارمحمد شريف

---

[95] - سردار شهباز خان د سردار محمد اکرم زوی او د امير دوست محمد خان لمسی و . مور يې د پروان له سيدانو څخه وه . پر ۱۸۷۹ کال له سردار ولي محمد خان سره يوځای د رابرټس سره دليدنې کتنې په موخه زرغون ښار ته لاړ . د خبرو کلالت يې درلود . حتا د خبرو کولو دوام ورسره ناممکن و (ش ز س س ، ۱۸۰ – ۱۸۲ مخونه .

[96] - سردار محمد حسن خان د امير دوست محمد خان زوی و . د غه سرادر د دې لپاره، چې د امير شيرعلي په خدمت کې داخل شي خپل ورور يې چې د امير مخالف و، پر ۱۸۷۱ کال يې په زندان کې وواژه . د امير شيرعلي خان په وينا ((د هغوی مور يوه کشميرۍ فاحشه وه، چې له هغوی څخه داسې چارې تر سره کېدلې .)) سردار محمد حسن خان د يوه افغان لپاره له حد نه زيات غوښن و. (افغانستان د مشرانو ، سر دارانو او نور مخکښانو د ژوندانه شرحه) (له دې وروسته ش ز س س ، دبرتانوي هند خپرونه ۱۸۸۸، ۹۵ – ۹۶ مخونه .

[97] - دا څرګنده نه ده ، چې دا مير کومې کورنۍ ته منسوب و . په دې نامه يو بل سردار د هرات د پخواني والي سردار سلطان جان زوی و؛ خو دا سردار د انګرېزنو ډېر سخت دوښمن و .

ketabton.com - The Digital Library

کله چې نوي حاکمان وټاکل شول، سربېره د ځمکې د مالیاتو له راټولو یې دا هم ومنله، چې اضافي خوراکي توکي او مهمات د پیسو په مقابل کې له خلکو څخه په لاس راوړي . د هغوی په تعقیب پسې نظامي قطعې ولېږل شوې ، لومړی یوه د سپرو قطعه د بېکر تر کوماندانۍ لاندې میدان ته ننوته، چې د هغه ځای خلکو د جنرال محمدجان خان وردګ او ملا مشك عالم د پیروانو د بهرني ضد فعالیت له امله د مخالفت لومړی نښې راښکاره شوې. بېکر د امنیت دکلي د مشرانو د نیولو ادعا وکړه ؛ خو بهادرخان امرخېل غلجي په نرخ کې د هغه مقابلې ته ودرېد او د بېکر قطعه د بسیارمتین خان موصوف له قلعې څخه د سختو توغوندیو تر برید لاندې راغله او بېرته ناکام راوګرځېدل .[98] بله ورخ په داسې حال کې چې فردریك پخپله میدان ته لاړ ، د سوارو یوه قطعه یې چې په ټانکونو سمبال وه، د بهادر خان مقابلې ته واستول ؛ خلکو خپل پټنځایونه (مواضع) تش کړل او د دوښمن پوځونو لس کلي ، چې خلك پکې نه وو، ونړول او خوراکي توکیو، لرګیو او هر څه یې ته اور ورته کړ او حیوانات یې ټول چور کړل .[99] د نومبر پر ۲۷ مه بېکر د وردګو بیني بادم ته ورسېد، د کلي خلکو مېلمستیا ورته وکړه؛ وروسته چې د ملا مشك عالم پیروان نوموړي کلي ته ننوتل، له یرغلګر پوځ سره ونښتل؛ خو په شاتګ ته اړ شول ، یرغلګرو پوځونو دغه لوی کلی ټول وسوځاوه .[100] بېکر د نومبر پر ۳۰ کابل ته راوګرځېد. له هغه وروسته د ملا مشك عالم پیروانو سردارمحمد حسن خان ته له یرغلګرو پوځونو سره د لاس لرلو په تور د مرګ سزا واوروله . سردار شهباز خان په پروان کې له ۲۰ تر ۳۰ نامهم ملکان وهڅول، چې له رابرتس سره کابل ته لاړ شي؛ خو نورو خلکو هغه ((فرنګی)) وباله او ویې ګواښه، چې له پروان نه ووځي او که نه نو ژوند به یې له خطر سره مخ شي [101] سردار عبدالله خان هم دسله والو پوځونو د تېریو له امله لوګر پرېښود او کابل ته یې پناه یوړه .

په عمومي توګه د دسمبر تر ۴ مې پورې د کابل ګاونډیو سیمو کې د انګرېزانو د واکمنۍ د پایښت او ټینګښت لپاره د رابرتس هڅې نه یوازې ناکامې شوې؛ بلکې له هغه وروسته یو عمومي پاڅون راپورته شو او پر کابل یې هجوم وکړ . هنسمین د دغه پروګرام ناکامۍ ته په دوو دلیلونو سره نسبت ورکوي ((لومړی دا چې په ټول هېواد کې یو افغان هم دا روحیه نه لري، چې موږ دې دلته پاته شو او دویم له دې نه هم جدي تر دی، چې موږ ځانونه د یوه داسې واکمن ساتونکي بولو او هغه مو تر لاس لاندې دی او هېڅ واك او قدرت نه لري .))[102] د هنسمین تشخیص سم دی؛ خو هغه یوازې پر کابل باندې د انګرېزانو د ولکې پر وړاندې د عمومي عکس العمل یو جز و، چې د راتلونکي څپرکي موضوع جوړوي .

پینځم څپرکی
د دسمبر عمومي پاڅون

سریزه : هغه خت چې د کابل ښار د انګرېزانو تر واکمنۍ لاندې آرام و او درباري خلکو او ځینو نورو ښارې اوبیوروکراتانو د پردیو واکمنۍ ته د تسلیم سرونه ایښي وو؛ د مقاومت زنګونه د کابل په شاوخوا سیمو کې د ولسي خلکو له خوا وکړنګول شول او د یرغلګرو نظامي قطعې یې د کابل په شاوخوا سیمو او خپله کابل کې تر سختو جګړو وروسته په شا وتمبولې او بلاخره په شیرپور کې محاصره شوې . په دغه څپرکي کې هم دا موضوع ګاني څېړل کیږي .

---

[98] ـ هنا ، ۳ ټوك ، ۱۵۵ مخ .
[99] ـ هنا ، ۳ ټوك ، ۱۵۵ مخ .
[100] ـ هنا ، ۳ ټوك ، ۱۰۴ مخ .
[101] ـ هنسمین، ۳ ټوك ، ۱۸۲ ــ ۱۸۳ مخونه .
[102] ـ هنسمین ، ۹۹ مخ .

ketabton.com - The Digital Library

د وسله والو خلکو د مقاومت لپاره هڅوني :

دا به ستونزمنه وي وواېو، چې د پردیو یرغلګرو پر وړاندې د مقاومت ولولې له کومې سیمې او د کوموخلکو په منځ کې راپورته شوې؛ خو په دې نهضت کې درې مرحلې (پړاوونه) لیدل کېږي . لومړۍ مرحله یې د دوښمن د پوځونو، له دویم یرغل څخه پیلېږي، دویمه هغه یې د امیر د استعفا په منلو او دریيمه یې د هغه په تعبید سره پیلېږي . د لومړۍ مرحلې ځانګړنې عمدتاً د بهرنیو پر ضد احساساتو څرګندونه او له هغه وروسته په عمومي پاڅون کې د همدغو احساساتو افاده کول وو . کله چې د انګرېزاو د دویمې لښکر کشۍ اوازه خپره شوه. د کابل پټوشویو استازو د ختیځ افغانستان په قومي سیمو کې خلک هڅول، چې وسله راواخلي او د بهرنیو پوځونو په مقابل کې مقاومت وکړي . حتا ویل کېږي چې امیر یعقوب خان د مهمندو، اپریدیو او شینواریو قومونو ته مکتوبونه ولېږل او ترې وېې غوښتل، چې سره راټول شي . رابرټس د سپتمبر پر ۱۷ مه د پکتیا له غلجیانو څخه واورېدل، چې امیر هغوی ته لارښوونه کړې، چې ټول هغه سرکونه پرې کړي، کوم چې د کرم له علي خېلو نه کابل ته غځېدلي دي . په کندهار کې د انګلیس سیاسي استازي سان جان خبر ورکړ، چې خلکو ته لارښوونه شوې وه، چې د انګرېزانو د پوځونو د پرمخیون خنډ ونه ګرځي؛ خو ځانونه د هغوی پر مواصلاتي کرښو د برید لپاره چمتو کړي .[103] دا هڅونې ښايي له هغه وروسته وي، چې ویل کېدل د کوګناري له وژنې وروسته د غلجیانو مشرانو او نورو ((په کابل کې غونډه وکړه او په هغې کې لوړه وشوه، چې د یرغلګرو پوځونو مقابلې ته به درېږي . د محمد زیو د دو سردارانو په قول، چې نومونه یې معلوم نه دي، پخپله امیر په هغې غونډه کې شتون نه درلود او له موضوع څخه د مستوفي حبیب الله وردګ او سپه سلار داوود شاه په وسیله خبر شو .)) لکه څنګه چې ویل کېدل ((هغه موافقه وکړه، له هغوی سره د انګرېزانو پر وړاندې یو ځای شي؛ خو په کابل کې عمومي نظر داسې و، چې امیر په داسې یو حالت کې تر اغېز لاندې و، چې ممکن پر هر څه توافق وکړي .))[104] په هر حال علي خېلو ته رابرټس ته د پلاوې په استولو سره او ورپسې د لوګر په خوشي کې د امیر په تسلیمېدلو سره له بهرنیو پوځونو سره مقاومت ظاهراً پای ته ورسېد او له هغه وروسته قومي مشرانو، مذهبي عالمانو، نظامي جنرالانو، خینو دولتي چارواکیو او (یعقوب زیو) ته منسوبو سردارانو یا په وګړنیزه (فردي) او یا په ټولیزه توګه عملي هڅې پیل کړې او ډېر شمېر عامو خلکو یې ملاتړ وکړ .

رابرټس د اکتوبر پر ۱۶ مه څرګنده کړه چې له شك پرته د افغانستان د خلکو یوه برخه د انګرېزانو دوښمنان دي؛ خو هغه په دې ناسم فکر و، چې دا دانګلیس ضد احساسات به ښايي د وخت په تېردلو سره له منځه لاړ شي .[105] سان جان له کندهار نه خبر ورکړ، چې جنوبي غلجیان، یانې هغوی چې د کابل او کلات تر منځ پراته دي، ټول د انګرېزانو مخالف دي .[106] په عین حال کې ((... ګڼ شمېر کسان چې ډېری یې د کابل د پخوانیو نظامي قطعو غړي وو، اوسمهال په غرونو او کلیو کې په کمین کې پټ دي . دا خلك یواځې یوه مشر ته اړتیا لري، چې جنجال راپورته کړي .))[107] دا وضع البته د پردیو پر ضد د هڅونو پایله وه، چې مخکې پیل شوې وې . ویل کېدل چې ((افغان عسکرو، چې مخکې په کابل کې وو، د هېواد په ډېرې برخو کې یې د پاڅون تخم شیندلی و .[108] منظمې هڅونې د ملامشك عالم اندړي له خوا کېدای شوای، چې خپل استازي یې د همدې موخې لپاره هر لور ته استولي وو. د زابل په کلات کې د هغه یو مخفي استازی، چې هغه پخپله هم ملا و، خلك یې د یرغلګرو پوځونو پروړاندې راپارول او د ملا مشك عالم په وینا د سوات د اخوندصاحب زوی د خپلې سیمې خلك د انګرېزانو پر وړاندې پاڅون ته رابلل او ملا مشك عالم انګرېز پلوي مشران سرادار ولي محمد خان او د غزني واکمن سخت تقبیح کول .[109] خو د جهاد بیرغ مخکې له دې، چې یرغلګر پوځونه د لوګر خوشي ته ورسېږي، د درو پیاده قطعو او په غزني کې د یوه توپچي غونډ له خوا د لومړي ځل لپاره پورته شو او هغوی د غزني له حاکم څخه وغوښتل، چې مشري یې پر غاړه واخلي .[110] ورپسې ملا مشك عالم او د سیمې نورو

---

[103] - لیتن کرین بروك ته ، ۱۸۷۹ د سپتمبر ۲۵ مه ، م ض س س هـ ، ۳ ټوك ، ۵۹۸ مخ .
[104] - سان جان لایل ته، د هند خارجه سکرتر، ۱۸۷۹ د نومبر ۲ مه ، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك ، ۱۴۲۷ مخ .
[105] - رابرتس لایل ته ، (تیلګرام)، ۱۸۷۹ د اکتوبر ۱۶ مه ، م ض س س هـ، ۲۳ ټوك، ۱۱۷۹ مخ .
[106] -سان جان لایل ته ، (تیلګرام)، ۱۸۷۹ د اکتوبر ۲۸ مه ، م ض س س هـ، ۲۳ ټوك، ۱۱۷۱ مخ .
[107] - رابرتس لایل ته ، ۱۸۷۹ د نومبر ۴ مه ، م ض س س هـ، ۲۳ ټوك، ۱۴۲۳ مخ .
[108] - رابرتس لایل ته ، ۱۸۷۹ د نومبر ۴ مه ، م ض س س هـ، ۲۳ ټوك، ۱۴۲۴ مخ .
[109] - سان جان خارجه سکرتر ته ، ۱۸۷۹ د نومبر ۱۷ مه ، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك، ۱۴۲۱ مخ .
[110] - د غزني حاکم رابرتس ته، ۱۸۹۷ د نومبر لومړۍ ، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك ، ۱۶۵۴ مخ .

ketabton.com - The Digital Library

د امير په تبعيد او د يوه پردي او نامسلمان شخص په واسطه د امارت د مقام په نيولو سره ، چې رابرتس نومېده، قومي مشرانو او اسلامي علمانو د جهاد اعلان خپله دنده وګرځوله او جنرال محمد جان خان وردګ چې مخکې ((د الوسي لښکر د برابرولو په موخه د وردګو قوم ته داخل شوی و، د خلکو په زړونو کې يې د جهاد او غزا مينه ورواچوله او غزني ته ننوت او هلته د ملا دين محمد چې په محمد مشکين مشك عالم اندړ سره مشهور و ، ملا عبداغفور لنګري او نورو سپين ږيرو، مشرانو، عالمانو، د وردګو، اندړو، ترکي، سليمان خېلو، وزيرو، ځدرانو، خواجه ګانو، تاجيکو او نورو قبيلو سره غونډې وکړې ... له غزني نه يې د جهاد احرامونه وتړل . [113]

هغه چا چې د دغې موضوع په اړوند د افغانستان د مسلمانو خلك احساسات ښه درك کړي وو او د هغه نظر موږ ته رارسېدلی دی، هغه د فراه حاکم سردار مير افضل خان و. نوموړي په يوه مفصل ليك کې خپل د تره زوی سردار شيرعلي خان ته، چې په کندهار کې انګليس پلوی والي و، ليکلي وو چې ((... د مذهب ساتنه پر هر مسلمان وګړي فرض ده ... او د دين ساتنه په يوه حکومت پورې تړلې ده، خو کله چې حکومت له منځه ځي، په هغه صورت کې له شك پرته به زموږ دين باقي پاتې نه شي، لکه همدا اوس چې د اختر د لمانځه اداکول بند شوي دي .)) [114] (يعقوب زيو) سردارانو، دکابل ښار سوداګرو او د کابل د قزلباشانو مشرانو او نورو درابرتس په نامه په يوه مفصل ليك کې، له هغه وروسته چې د امير په استعفا ورکولو کې يې شك درلود، څرګنده کړه چې ((حتا که چېرې هغه استعفاورکړې وي، ولې د هغه زوی، چې د ټولو افغان مشرانو له خوا د هغه د ځای ناستي په توګه منل شوی و، له امارت نه محروم شي .)) [115]

د دغه اعتراض يوه مانا دا کېدای شوای، چې د يوه مسلمان امير په نه شتون سره د يوه مسلمان هېواد خپلواکي له منځه تللې او دا حالت دخلکو لپاره د منلو وړ نه دی . په هر حال د عمومي جهاد تر اعلان پورې د غزني، وردګو ، لوګر، کوهستان، تګاو نجراب د سيمو خلك د يرغلګرو پروړاندې سره يو موټی شوي وو، حتا د نومبر په منځنيو ورځو کې ملامشك عالم ډېری خلك د دغې موخې لپاره راټول کړي وو . [116] هغه د نومبر تر وروستيو پورې په وردګو کې و او استازو يې په کوهستان کې د خلکو په هڅولو لاس پورې کړی و، چې له امله يې د کوهستان ، کوهدامن او تګاو خلك چمتو او عملياتو ته تيارشوي وو[117] . د کوهستان او کوهدامن خلك د مير بچه او سرورخان پرواني په مشرۍ د نومبر پر ۲۹ مه په شيرپور کې پر يرغلګرو پوځونو باندې تېري ته تيار وو او محمد عثمان خان صافي تګاو له خپلو پيروانو سره په ځان پسې کړی و. [118]

په عين حال کې د وردګو خلکو د لوګر خلك جهاد ته راوبلل او ويې هڅول .[119] حتا کله چې د ږوب د سيمې کاکړ د غلجيانو له پاڅون نه خبر شول، له کفارو سره د مقابلې لپاره يې د کندهار له والي سره د ۶۰۰۰ جنګياليو د لېږلو ژمنه وکړه . [120] البته د کندهار انګليس پلوي والي هغوی د هڅونې پرځای زړه توري کړل . د نومبر په پای کې د غزني د سيمو ۷۰۰۰ جنګياليو د احمدخان، امين خان او عبدالقادر تر مشرۍ لاندې د غزني انګليس پلوی حاکم حاجي محمد سعيد له محاصرې وروسته له هغه ښار نه تېښتې ته اړ کړ . [121] په دې ډول هندوستان

---

[111] ـ د غزني حاکم محمد سعيد اغاز رابرتس ته، ۱۸۷۹ د نومبر ۳۰ مه ، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك ، ۱۶۵۱ مخ .
[112] ـ سراج التواريخ، ۳۵۳ مخ .
[113] ـ سراج التواريخ، ۳۵۵ مخ .
[114] ـ سردار ميرافضل شيرعلي خان ته، ۱۸۷۹ د نومبر ۲ مه ، ی ك ۱۸۷۹ د دسمبر ۸ مه ، م ض س س هـ ، ۳ ټوك، ۱۷۹۹ مخ .
[115] ـ افغان مشران رابرتس ته ، لايل ته درابرتس په راپورکې، ۱۸۷۹ د دسمبر ۳۰ مه ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك، ۶۴۲ مخ .
[116] ـ ی ك ، ۱۸۷۹د نومبر ۱۵ ــ ۱۹ ، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك، ۱۵۹۹ مخ .
[117] ـ رابرتس لايل ته ، ۱۸۷۹ د نومبر ۲۹ مه، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك، ۱۶۳۱ مخ
[118] ـ ی ك ، ۱۸۷۹ د نومبر ۲۹ مه ،م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك، ۱۶۰۷ مخ
[119] ـ رابرتس لايل ته ، ۱۸۷۹ د سپتمبر لومړۍ ، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك، ۱۶۳۱ مخ
[120] ـ رابرتس لايل ته ، ۱۸۷۹ د سپتمبر ۳ مه ،م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك، ۱۶۳۲ مخ
[121] ـ د غزني حاکم رابرتس ته ، ۱۸۷۹ د نومبر ۳۰ مه ، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك، ۱۶۵۱ مخ.

ketabton.com - The Digital Library

د انګرېزانو دفاعي لشکر کشي :

د نومبر پر ۲۵ مه له میدان څخه د رابرتس تر راګرځېدلو وروسته اوضاع په کابل کې ظاهراً ارامه، خو کرکېچنه شوه . له هر چا اورېدل کېدل، چې له یرغلګرو سره د مقابلې وخت رارسېدلی دی او د شیرپور مستحکمه چهاوني به د شپې له خوا د افغان جنګیالیو تر ګوریلایي بریدونو لاندې راشي . د کابل ښار صرافانو چې ډېری یې اهل هنود وو،ویل چې د تګاو او کوهستان خلك چې په سرای خواجه کې راټول شوي وو، ښایي هره شېبه د شیرپور په مقابل کې راځرګند شي . جنرال داوودشاه چې په دې وخت کې د انګرېزانو په خدمت کې و، رابرتس یې وېراوه، چې عمومي پاڅون نژدې او دا پاڅون د هغه څه پر خلاف چې ویل کېدل افغانستان له مشرانو څخه محروم شوی، د یو شمېر مشرانو له خوا رهبري کېده . [122]

رابرتس د دفاعي ترتیباتو نیول حتمي وبلل. هغه ته څرګنده وه، چې ځلوېښت کاله وړاندې د برتانیې یو قوي پوځ په همدغه غرني هېواد کې له منځه تللی و. په دې اساس یې هڅه وکړه چې د ځلوېښت کاله پخوا د یرغلګرو پوځونو قوماندان جنرال الفستن پر خلاف ځان په دې بحراني ورځو کې اغېزناك ثابت کړي . رابرتس لومړی د یوه ستر حکمران په توګه په شیر پور کې دربار تشکیل کړ او له هغه مخکې یې وړاندیز کړی و، چې خلك خپلواك دي، چې خپل غوښتنلیکونه هغه ته وړاندې کړي ، خو داسې یې هېڅ هم ونه کړل . [123]

رابرتس چې څنګه د دسمبر پر ۴ مه خبر تر لاسه کړ، چې کوهستانیانو د هجوم اراده کړې ده او ملا مشك عالم له خپلو جنګیالیو سره له بیني بادام څخه ارغندی ته راغلی دی د دفاعي عملیاتو د نیولو په اړه یې تصمیم ونیو او له خپلو همکارانو سره یې په یوه علمي شورا کې دې پایلې ته ورسېد، چې د افغانستان جنګیالي مخکې له دې، چې کابل او شیرپور له خطر سره مخ کړي ، باید د توپخانې اوسوارو په اغېزمنو او چټکو عملیاتو سره مغلوب شي . په دې اساس د میکفیرسن تر قوماندانی لاندې یوه نظامي قطعه د ناناجي (د باغ بالا د غاړې) د کوتل له لارې د چهاردهي د وادي په لور او بله قطعه یې د جنرال بېکر تر قوماندانی لاندې د سنګ نوشتې د تنګي او د لوګر د چهل دختران له لارې د میدان په لوري ولېږله .چې افغانان په ارغندی کې له اړخه او د شا له لوري تر برید لاندې ونیسي، په عین حال کې یوې قطعې ته، چې په جګدلك کې وه، لاربښوونه وشوه، چې په بېړه کابل ته راشي .

خو میکفیرسن ته هماغه وخت، چې له افشارو یې حرکت پیل کړ، لاربښوونه وشوه، چې خپله موخه (تګ لاره) بدله کړي او د سره کوتل (خیرخانې د کوتل) له لارې پر کارزمیر او کوهستان هجوم وروړي او د هغه ځای جنګیالي مخکې له دې چې د میدان له جنګیالیو سره یو ځای شي ، تیت و پرك کړي . میکفیرسن هغه کوهستانیان چې په کارزمیر کې راټول شوي وو، د لنډ وخت لپاره تیت و پرك کړل، خو له هغه وروسته متصل په بېلابېلو محاذونو کې مجاهدینو په ځانګړې توګه په ارغندی کې کلك مقاومت پیل کړ، چې د رابرتس ټول جنګي پلانونه یې له ماتې او ناکامی سره مخ کړل .

دا ممکنه نه ده، هغه وړې او لویې جګړې چې د دسمبر له ۱۱ ــ ۱۵ پورې په کابل او شاوخوا نژدې سیمو کې د افغانانو او انګرېزانو ترمنځ پېښې شوې، په دقیقه او مفصله توګه بیان کړو ، خو د دغو جګړو عمومي شرحه حتمي ده . د همدې جنګونو له امله وه، چې وروسته د افغانستان په اړه د برتانیې په تګلاره کې بدلون راغی، چې وروسته به بحث پرې وشي . د دغو جګړو د دقیق بیان د ناممکنوالي عمده لامل د افغاني سرچینو محدود والی او برعکس له حده زیات د انګرېزي سرچینو مفصل والی بلل کېدای شي . د دغو پېښو شرحه له سراج

---

[122]- هنا ، ۳ ټوك ، ۱۶۱ مخ .
[123] - هنا ، ۳ ټوك ، ۱۶۲ مخ .

ketabton.com - The Digital Library

پر کابل د تېري پلان:

د ۱۸۷۹ کال د دسمبر په دویمه اونۍ کې، کابل د جنوب، لوېدیځ او شمال له لوري د افغان جنګیالیو تر بریدونو لاندې راغلی، چې پردې یرغلګرو وباسي او یا یې د مقابلې په صورت کې له منځه یوسي. د لوګر، زرمت، منګل او ځدرانو خلك د جنوب له لوري د لوګر له خوا، د کوهدامن، کوهستان، تګاو او نجراب خلك د شمال له لوري او دمیدان وردګو او غزني خلك د لویدیځ له لوري پر یو وخت په کابل ور وخوځېدل[124] په لنډه توګه د میدان جنګیالي د جنرال محمدجان خان وردګ په قوماندانۍ د ارغندۍ د چوك له لارې قاضي کلا (قلعه قاضي) ته ننوتل، وروسته له هغه چې یرغلګرو پوځونو ته یې ماتې ورکړه، ځانونه یې په چټکۍ سره دهمزنګ او کابل ته ورسول. د شمالي قواوو د میربچه خان بابه قشقار او محمد سرور خان پرواني په مشرۍ د کاریزمېر او اسمایي غره له لارې او جنوبي قوواوې د غلام حیدرخان چرخي تر مشرۍ لاندې د هندکي، ویسل آباد، د همزنګ او د بني حصار د یوې برخې له لارې کابل ته راننوتلې.

د قاضي کلا جګړه:

هغه پېښې چې د دغه عمومي هجوم په پایله کې د افغان جنګیالیو او بهرنیو یرغلګرو تر منځ پېښې شوې ډېرې زیاتې دي. د انګلیس نظامي لیکوال هنا، هغه پېښې چې د سمبر پر ۱۱ مه په قاضي کلا کې رامنځ ته شوې، راسې بیانوي:

((ډېره موده لا نه وه تېره شوې، چې ټول افغان پوځونه چې صف جلوې یې نژدې دوو میلوته رسېدله او په داسې حال کې، چې سره سپین او آبي بېرغونه یې په لاسونو کې وو او هغوی یې سواره، په ستایلې ډول رهبري کول، یوځل بیا یې د یوه قوس په بڼه په پرمختګ پیل وکړ او موخه یې ظاهرا دا وه چې د برتانیې پوځونه احاطه کړي او له شیرپور نه وباسي. مسي (massy) په دې هیله چې د توپونو اور او غړزهار افغان جنګیالي ووېروي وې، خپل ټانکونه یې نور هم قاضي کلا ته نژدې کړل او هغوی یې جګړې (عمل) ته راوبلل، لومړۍ د دو نیمو زرو او وروسته د دوو زرو ګزو په واټن سره؛ خو دا کار اغېزناك تمام نه شو په هغو ځایونو کې به چې دټانګ ګولۍ لګېدلې، افغانان به د یوې شېبې لپاره تیتېدل؛ خو احاطه کوونکی خوځښت په ښه توګه پر مخ تللو. مسي د دې لپاره له هغه خطر څخه چې هره شېبه یې دوی ګواښل، نجات ومومي؛ ځان یې اړ وباله، چې په بېړه په شاتګ وکړي او د کابل سیند له یوه مرستیال سره، چې د افغانانو له لومړۍ لیکې څخه ۱۷۰۰ ګزه لرې و، د ځلورم ځل لپاره ځای پر ځای شي، په دې وخت کې د افغانانو د توپکونو ګولۍ د هغوی د ټانکونو شا و خوا لګېدلې. ګو (Gougu) چې له خپل لانسرز (Lancers) پوځ سره د دښمن کېڼ اړخ ته د خوځون په حال کې و، په همدې موقع کې یې پر سورو جلویانو هجوم ور وړ؛ سره له دې چې له هغوی نه یې یو شمېر ووژل او یو بېرغ یې لاس ته راوړ؛ په دې ونه توانېدل چې د عمده لښکر پر مخیون ودروي. ټانکونه څو څو ځله شاته و تمبول شول او په لنډ واټن کې به یې پر دښمن (افغانانو) ګوزارونه کول، هغوی چې په لوړو اوازونو سره الله، او بسم الله ویل، په وېروونکیو نارو سره پر مخ تلل او په هره ناره سره به وړاندې تلل.

مسي د وروستۍ مایوسۍ چاره په دې کې ولیده چې د نهم لانسرز ۳۰ سواره پیاده کړي او د ټانګونو په شاتګ مصئون وساتي، خو څنګه چې له هغوی سره د کارابین توپکونه وو پر شاوخوا ګنو ډلو یې اغېزه ونه کړه او

[124]- د افغان دویم جنګ رسمي شرحه، ۲۴۹ مخز رابرتس، ۴۲۹ مخ.

ketabton.com - The Digital Library

د هغوی په مخکې افغان پوځ قرار درلود چې د جنګي کتارونو په شکل وړاندې تللو، بېرغونه یې خوځول او د بریالیتوب نارې وهلې. په داسې حال کې داسې انګېرل کېدل، چې د بې خبرۍ په حال کې به په ارغندۍ کې له منځه لاړ شي. د دغه لښکر په ځنګ کې ټانکونه او سورې او کچرې توپخانې د تېښتې په حال کې وې. او هغوی سره له دې چې په خپل حال نه وو، پاتې، له دې نه عاجز شوي وو، چې د هغو زرګونو کسانو مخه ونیسي، چې د ناناجي د کوتل په لور د پرمختګ په حال کې وو، دا هغه هدف و، چې باید پرېښې یې نه وای؛ ځکه چې تر شا یې شیرپور واقع و او هلته د غلو دانو، علوفه اوسون توکیو زیاتې ذخیرې پرتې وې.

رابرتس په ډېره چټکۍ سره هیوګو (hagh gough) ته چې هغه یې د چهاوني د آمر په توګه پرېښې و، یو لیکنې امر ولېږه او هغه ته یې لارښوونه وکړه، چې له یاد شوي کوتل څخه ساتنه وکړي. په عین حال کې یې مسې ته یو ګړنی امر وکړ او له هغه یې وغوښتل، چې پر دوښمن برید وکړي. که چېرې د هغوی پرمختګ درولای نه شي، لږ لږ خو یې وځنډوي.... عموما داسې انګېرل کېدله چې، (شیرپور) له لاسه وتل، د رابرتس د ټولو پوځونو د نابودۍ په مانا دي. چې نه به ورته د راټولېدو کوم ځای او نه به هم ورته خوراکې توکي پاته شي... د نهم لانسرز یوه قطعه په داسې حال کې چې کلې لیند(Cleland) هغه په ځانګړي ډول رهبري کوله او د بنګال څوارلسمو لانسرونو هغه حمایه کوله مستقیما د جنګیالیو په لور وروخوځېدله چې هغوی یې تر اور لاندې نېولې وو، او دګو په رهبرۍ قطعه د دې په لټه شوه چې د دښمن یو وزر په یوه هجوم سره مغشوش کړی. د وېرونکیو ټوپکونو تر برید لاندې راغلل او ډېرې سرتېري په چټکۍ سره د لیدونکیو له سترګو په دواړو او غبار کې ورك شول. وروسته له دغو څپو(موجونو) څخه آسونه راڅرګند شول، چې په ټوپونو ټوپونو بېرته راغلل، پر ځېنو څوك سواره هم نه وو او پر نورو هم خلك داسې سواره وو، چې ځانونه یې د اس له زین سره سم کړي وو.... دغه برید عمومي وضع هېڅ د ښه والي لورته یونه وړله.))

((رابرتس په داسې حال کې چې دتوپچیانو بد حالت یې ولید او امید یې د هغه امید پر بنسټ چې باید ټانکونه نجات ومومي؛ کفتان سیستوارت – میکنزي چې د نهمو لانسرونو قومانده یې پر غاړه وه، د دویم مارش امر وکړ امریې ومنل شو؛ خو هغو عسکرو چې جرئت یې له لاسه ورکړی و او پر اسونو ستړي سواره وو او دهغه څو تنه منصب لرونکي پاتې وو، چې رهبري یې کوله دا ورته په ډاګه شوه چې پر افغانانو یې هېڅ اغېزونه شوای شیندلای.[125]

او د سمایت وندهم (smith wind ham) مرسته د دې لپاره چې ټانکونه له خندق نه تېر کړي، په دې منجر شوه چې په هغه کې ولوېږي.... بل کار پاتې نه شو، پرته له دې چې دغه ټانکونه، په کوم ځای کې چې لویدلي وو، مبخ کړي او هغو په خپله ځان ته د امکان په صورت کې نجات ورکړي. له دې وروسته یوه وېرونکې صحنه واقع شوه ځېنې سواره باغونوته ننوتل او ځېنو د رابرتس لاره غوره کړه او ورسره څو تنو منصب لرونکیو د جنوبي دیوال

[125]- هنسمین دا پېښه داسې بیانوي: ((کله چې دوړې له منځه لاړې. ولیدل شول، چې سواره ټولې پر دښمن هېڅ اغېز نه دی شیندلی او هغوی لا هم په مېړانه سره د کشتلت زار په لور په داسې حال کې چې تورې او چاړې یې اړولې را اړولې او خپل توغونه یې په ډېر غرور سره له ځان سره وړل، خپل پرمختګ ته ادامه ورکوله، سواو خلکو یې له یوه کتار نه بل ته ټوپونه وهل، حرکتونه یې رهبري کول او هغوی یې منظمول.)) هنسمین، ۱۹۳ مخ.

ketabton.com - The Digital Library

د همزنګ ته انګریزي پوځونو تېښته:

((د غه عملیات په دې اواره برخه کې سره له دې چې پر ماتې پیل شوي وو، تر هغه ځایه چې فاتحانو ته اړوند وو، یوازې یوه ضمني پېښه بلل کېده، یوازې له هغوی څخه په هغه کې (شهم*) نیولې وو. او عمومي لښکر د ناناجي د کوتل په لور د پرمختګ په حال کې و. څنګه چې د هغه ۱۰۰۰ ګزي واټن ته ورسېد، پرمختګ یې ناڅاپه ودرېد او تر لږ ځنډ وروسته کیڼ اړخ ته راوګرځېد او له ټول لښکر سره د دهمزنګ د تنګي په لور وخوځېد. محمد جان د کوم دلیل له مخې چې مشوشو لیدونکو ته څرګند نه شو، له لومړي پلان (شیرپور باندې له هجوم) څخه راوګرځېد او تصمیم یې ونیو چې د کابل د ښېردروازې لوړې ونیسي. انګریزانو د څو شېبو لپاره په آرامۍ سره ساه وایستله؛ خو رابرټس پوهېده، چې شیرپورته مهلت ورکړل شوی دی، نجات یې نه دی موندلی؛ ځکه چې د ځواکونو د وېشلو په حالت کې یې د ښار له لارې پر شیرپور برید باید د یو مستقیمې او تونديې حملې په پرتله له خطرو کم ونه ګڼل شي؛ هغه د دې موضوع پر پوهېدو، تصمیم لاره، چې په بهر کې د هغوی د مېړانې، مهارتونو او احساساتو په ساتلو سره وکولای شي، له ښار څخه د هغوی له داخلېدو مخنیوی وکړي.([126])

ماتې خوړلي رابرټس، چې خپل پلانونه ناکام ولیدل، لومړی پر خپلو هغو افغان متحدینو چې په دهمزنګ کې ورسره وو، او د سدار ولي محمد خان په مشرۍ (د کوګناري زو) ته منسوب له یوې ډلې سردارانو څخه جوړ وو، غوسه وکړه. هغوی له داوود شاه سره ((د خپل هېواد له دښمنانو سره مرسته کړې وه او اوس یې ځانونه د خاینینو د محکومیت په خطر کې لیدل.)) [127]رابرټس ((دغه بدبختان د ناسمو اطلاعاتو په ورکولو سره سخت وځپل.)) [128]هغوی د ځآن د سپیناوي لپاره همدومره وویل، چې دوی ته ناسم اطلاعات رسېدلي وو، سره له هغه هم رابرټس قانع نه شو او ((هغوی یې تر بل هر وخت نه زیات نګران او متاثر پرېښوول؛ ځکه داسې ښکارېده چې که هر لوری په دغه جګړه کې بریالی شو، هغوی به د خپل خیانت سزا ووینې.)) ([129]) خو رابرټس په هغه فرصت کې له سختې ستونزې سره مه و، چې هغه د افغان جنګیالیوپه شا تمبول وو او هغوی انګریزان په خپله د ښار د ننه ګوابښول او دغه کار له دې امله اړین وبلل شو، چې د جنرال مسي د قطعي تښتېدونکیو، چې ځانونه یې شیرپورته رسولي وو د افغانانو د قوت او]تکتیا وېرووونکي خبرونه یې ورکړي وو، په دې اندازه چې ((چهاوني پوځ په یوه داسې خطرناك حالت کې قرار لري، چې که هیو بې تجربې سړی وای هغو تیت پرك کېدل.)) [130] په دې اساس د های لندرز (High Landers) په نامه قطعي په شمول ځینې قطعي دځان د تقویې لپاره د همزنګ ته احضار کړې. په عین حال کې یې هغې قطعې ته چې دلته بند په سه باباې کې د کولونل جینکنز په قومانداني مستقره شوې وه، لارښوونه وکړه، په چټکۍ سره د هغه مرستې ته وروداني.

د د همونګ د وخت پر سر د مرستندویه پوځونو وتل په ځانګړې توګه د براون لو (Brown low) په قوماندانۍ د قطعې وتل، د دې لامل شو چې افغان عمده لښکر د جنرال محمد جان خان وردګ په مشرۍ وروسته له

[126]- هنا، ج ۳، ۱۷۶ – ۱۸۲ مخونه.
[127]- هنا ، ج ۳ ، ۱۸۲ مخ.
[128]- هنا ، ج ۳ ، ۱۸۲ مخ.
[129]- هنا ، ج ۳ ، ۱۸۲ مخ.
[130]- هنا ، ج ۳ ، ۱۸۶ مخ.

ketabton.com - The Digital Library

د شاه د تخت د نیولو لپاره راخ و ډب

د شاه تخت تر دې مهاله د انګریزانو د یوې قطعې د قوماندان رابرتس په لاس کې و او هغه له دغه لوړ تخت څخه د خپل لښکر او افغانانو حرکتونه، چې په قاضي کلا او چهاردهي حوزه کې واقع شوي وو؛ د برېښنايي هنداري په واسطه خپلو مراجعو ته مخابره کوله.[131] د افغانانو د پرمختګ د شپې په راتګ سره د بالاحصار په لور ودرېد او بل اړخ ته، وحشت ځپليو انګريزانو، د رابرتس په ګډون په شيرپور کې پناه واخيستله. په دې ترتيب د دسمبر یوولسمه د انګریزانو په ماتې او د افغانانو په چټك پرمختګ او بې شانه بریالیتوبه سره پای ته ورسېدله. یرغلګرو پوځونو ۷۱ تنه مړي او ۵۲ تنه ټپیان پر ځای پرېښوول او د افغانانو تلفات حتما ښايي ډېر وي، ځکه چې ډېری یې بې وسلې، نامنظم او شمېر یې ډېر و.

د دسمبر ۱۲ مه د شادتخت د جګړې ورځ وه. د دغې ورځې په پای کې به وورسته له هغه چې انګریزانو ته زیاته مرستندویه قوه ورسېدله او توپونو یې له حاکمه نقطه څخه پر افغان سنګرونو د شیردروازې لاندنۍ برخې په پر له پسې توګه تر برید لاندې ونیولې . افغان جنګیالي پر شا وتمبېدل خو د په شاتګ دوام یې ستونزمن، بلکې ناممکن و، او ډېره ژر له لوګر او کوهستان څخه ملاتړي پوځونه ورسره يو ځای شول او له سنګ نوشتې نه تر بيني حصار پورې يې موقع ګاني ونيولې، په داسې حال کې چې د محمدجانخان ملګري (معيتي) جنګيالي د شيردروازې د جنوبي لوړو په اوړدو کې، چې چهاردهي له کابل څخه بېلوي، سنګرونه نيولي وو،[132] په مقابل اړخ کې يوه مرستندويه قوي قطعه چې جنرال بيکر يې قوماندانې پر غاړه درلودله او د تېرې ورځې په ماښام له ميدان نه شيرپور ته رارسېدلې وه، بالاحصار ته ننوتله، څو نورې قطعې د ګايډز (Guides) په نامه او د ګورګه يانو قطعې يې تقويه کړې. د سپتمبر پر ۱۳ مه له هر لوري د شاه د تخت د نيولو هڅې پيل شوې.

د ټوپکونو متنوعو ډزو، د توپونو غړزهار او د الله اکبر تورو نارو فضا کې انګازې خورې کړې وې، او غرونو کې هلکانو تراني ويلې. په داسې حال کې چې د يرغلګرو پوځونو هر قدم د هغې لوړې سطحې په لور شاته اخيسته او د افغان جنګياليو له زړور او بې شانه مقاومت سره مخ وو، هغوی بالاخره د همغې ورځې په نيمايي کې هغې سطحې ته ورسېدل. خو د انګليس د عسکرو د ا پر مخيون يوازې سيمه ييز اهميت درلود او ګڼ شمېر مجاهدين له هر لوري ډلې ډلې په ډېره مېړانه سره د شيرپور او ښار تر منځ په هوارو سيمو کې راڅرګند شول، يو له بل سره يې د سياه سنګ د غونډيو لورته پرمختګ پيل کړ او هم يې د شمال ختيځ له لوري شيرپور له ګواښ سره مخ کړ، د انګليس سوارو او توپچي قواوو د بالاحصار له محاذ او د شا له تخت نه هغوی چې غالبا د بيني حصار له لوري د سياه سنګ خواته د پرمختګ په حال کې وو، تر بريدونو لاندې ونيول. هنا ليکي ((په دې مقابله کې قومي خلکو بې شانه مېړانه، عزم او زړورتيا وښووله، سره له دې چې درانه تلفات ور واوښتل.)) د هغوی يو شمېر لا هم په هر تنګي او ژوره کې ځانونه ټېنګ کړي دي او څنګه چې دلته ډېر له تعقيب څخه په امن کې پاته شول. پر لنډ مهاله فاتحانو يې ژوندی او تونديې ګولۍ وورولې .))[133]

د اسمايي غره اخ و ډب:

رابرتس په دې فکر و، چې د نن ورځې (د سپتمبر ۱۳) عملياتو د افغان قومونو يووالی له منځه يوړ او ګڼ کسان بېرته خپلو کورونو ته وګرځېدل، د های لينډرز (Highlanders) غښتلې قطعې يې شيرپور ته

[131]- هنا ، ج ۳ ، ۱۸۶ مخ.
[132]- هنا ، ج ۳ ، ۲۰۲ مخ.
[133]- هنا ، ټوك ۳ ، ۲۰۶ مخ.

ketabton.com - The Digital Library

په سهار یې (د دسمبر ۱۴) له بېلابېلو قطعو څخه یوې سورې اشغالي قوې د جنرال بېکر تر قوامادانی لاندې د هغوی پر وړاندې په د همزنګ کې پر سختو عملیاتو پیل وکړ. په لومړي سر کې غلبه د هغوی په نصیب شوه؛ خو د ورځې یوې بجې ته نژدې له هندکي او چهاردهي څخه د ډېر زیاتو مجاهدینو په راتګ او له کوه بچه مخروطي څخه د کوهستانیانو خوځښت انګریزي پوځونه په شا و تمبول؛ خو محمدعثمان تګاوي په همدغه ورځ ووژل شو. مجاهدینو له شمال، لوېدیځ او جنوب له لارې برياوې لاس ته راوړې او انګلیسي پوځونو له څرګند تفوق، توپخانې، وسلو، نظامي توکیو او دسپلین سره سره لکه د سل اوبو پر وړاندې د خسو او خاشاکو غوندې تېښته وکړه او د رابرټس په خپله وینا د دې لپاره چې ((لویه چهاوني وسائل شي او له بې ځایه وژنو څخه مخنیوی شوی وي.)) [134] ټولو قطعو ته لاربښوونه وکړ، چې د شیرپور چهاونی ته پناه یوسي.

د هغه استدلال داسې و، ((د سپتمبر د ۱۴ مې تر غرمې پورې زه هېڅ په دې فکر نه وم، چې هغوی دې وکولای شي، دومره ډېر خلك راټول کړای شي. او دلیل راسره نه و، چې د هغوی لپاره ممکنه وای، د بادسپلینه پوځونو مقابلې ته درېدلي وای؛ خو هغوی له داسې لارې چې مخروطي ډوله غوندۍ یې ببرته ونیوله. د خپل قوي عزم او ارادې اندازه یې وښودله او زما باور یې د خپل واړه پوځ له قابلیت سره، زموږ د ډېر پوځ د شمېر په برابر ولړزاوه...) [135] د همغې ورځې په دوو بجو یې د تیلګرام په واسطه لیټن ته خبر ورکړ((موږ ټوله ورځ له سهار نه جنګ پیل کړی: په پیل کې مو ستر بریالیتوبونه لاس ته راوړل خو دوښمن په داسې شمېر سره پر مخ راتلو، چې ما تصمیم ونیو، خپل پوځ د شیرپور په چهاونۍ کې راټول کړم او د ښار او بالاحصار لوړې له لاسه ورکړم او زما لپاره ممکنه نه ده، داسې یو پراخه دریځ په لاس کې ولرم، په داسې حال کې چې دوښمن دومره زیات دی، ښاغلی جلالتماب تاسې پر هغه څه چې زما لپاره ممکن دي ډاډه کېدای شئ ، خو زه تاسې ته وړاندوینه کوم، چې زما لپاره به ممکنه نه وي، هغه څه چې باید ویې ښیم، ترسه یې کړای شم؛ مګر په دې چې نور پوځونه مې ملاوتړي او ژرترژره راولېږل شي. ما مخکې د اربوټ ناټ قطعې ته لاربښوونه کړې وه، چې ژر تر ژره له جلال آباد نه د کابل په لور راوخوځېږي [136] د همغې ورځې په ماښام یې د یوه تیلګرام په واسطه له وایسرای نه مرسته وغوښتله او په هغه کې یې څرګنده کړه ((زما په فکر ټولې هغه مرستې چې تاسې یې رالېږلی شئ، زه ورته اړتیا لرم. جګړې د ورځې له لسو بجو نه تر ماښامه دوام وکړ، د دښمن شمېر زیات و او ښایي د ۳۰۰۰۰ کسانو په شاو خوا کې به و او ډېر مصمم وو.)) [137]

شپږم څپرکی

په کابل کې افغان جنګیالي او په شیرپور کې محاصره شوي انګریزان

سریزه:

په دې څپرکي کې په شیرپور کې د یرغلګرو پوځونو په محاصرو کېدو او په ښار کې د مجاهدینو د کړنو هپ اړه بحث کېږي، د عمومي پاڅون مشران معرفي کېږي، په جګړه کې د ښځو ونډه، د عمومي پاڅون لاملونه، له شیرپور څخه د یرغلګرو پوځونو وتل او پر کابل باندې د هغوی مجدد مسلط والی او د افغان جنګیالیو په شاتګ تر څېړنې لاندې نیول کېږي.

134- هنا ، ټوك ۳ ،۲۱۴ مخ.
135- له هنا نه نقل قول، ۳ ټوك، ۲۱۳ مخ.
136-د لیتن په تیلګرام کرین بروك ته د رابرتس نقل قول، ۱۸۷۹ د دسمبر ۲۸ مه، م ض س س ه، ۲۴ ټوك، ۵۷ مخ.
137- هنا ، ټوك ۳ ،۲۳۰ مخ.

د د سمبر د عمومي پاڅون لاملونه:

په تاريخ کې يوه مهمه موضوع په تېر مهال کې د انسانانو د تولیزو کړنو د لاملونو موندل دي، په ځانګړې توګه د هغو انګېزو درك کول، چې انسان د هغو له امله د ژوند با ارزښته نعمت، يانې خپل خوږ په قصدي توګه له ګواښ سره مخ کوي او له خپلو عزيزو ارزښتونو څخه د دفاع په پار، ځاربېدنې (قربانی) ته حاضرېږي. لکه څنګه چې په مخکيني څپرکي کې وليدل شول، د ۳۰۰۰۰ په شاو اخوا کې افغان جنګيالي، چې لکونه نور انسانان يې تر شا ولاړ و، د کابل د شاوخوا سيمو او کليو څخه، يا له چاړو سره، يا له چاقو، توپك او يا هم خالي لاس او يا له رنګه بېرغونو سره، خو په هر حال له عزم او جزم سره ه کابل په لور وخوځېدل، تر څو هغه انسانان، چې د هغوی په فکر ناموس ته (په عمومي مفهوم) لاس اچولی و، او په مساوي اندازه د هغوی د ورکولو تصميم ورسره و، له خپل هېواده وباسي او د مقابلې او مقاومت په صورت کې د ژوندانه له نعمت نه محروم کړي؛ ولې؟

د دې پوښتې ځواب په لنډه توګه په هغه ليك کې نغښتی، چې د يو شمېر افغان مشرانو (ملايانو، نظامي منصب لرونکيو او خانانو) له خوا رابرټس ته لېږل شوی و. په هغه کې راغلي وو، چې د کوګناري له وژنې وروسته ((امير له خپل زوی او مشرانو سره په خوشي کې برتانوي کمپ ته لاړ، څو دوستي پياوړې شي او اختلاف او دوښمني له منځه لاړه شي. هغه ټول پوځ، په هر ځای کې چې و، او ټولې سيمه ييزې قواوې، په هر ځای کې چې راټولې شوې وې رخصت کړې. کله چې د برتانيې پوځونه راننوتل، امير بندي شو، مالونه يې غصب شول او کورنی ته يې سپکاوی وشو.))

((سربېره پر دې برتانويانو پر دې پيل وکړ، چې ګنهکار او بې ګناه کسان ټول يو شان ووژني او هره ورځ شل يا دېرش کسه غرغره کړي، هغوی په دې کيسه کې نه وو، چې وينې دې توی کړي، ملکيتونه چور کړي او کورونه وران کړي. په دې اساس خلك وويرېدل او پاڅون يې وکړ او تصميم يې ونيو، چې له انګريزانو سره وجنګېږي.))

((جګړه د دواړه لوريو له وينې توېيدنې پرته بله ګټه نه لري. په دې موضوع کې مسلمانان دومره کلك هوډ لري، چې دې ته حاضر دي، خپل ځانونه ځار کړي.))138

له دغه ليك نه جوتېږي، چې اميرمحمد يعقوب خان د افغانستان د مسلمانو خلکو د امير په توګه له يرغلګرو پوځونو سره په تړاو د پېښو او تاريخ عمده محرك و. لکه څرنګه چې له مخکينيو پاڼو څخه سرې پوهېږي، يعقوب خان د ګندمك تر تړون پورې د افغانانو په نزد، د هغه د شهزاده ګی پر مهال د مېړانې د سابقې له امله د يوه قانوني امير په توګه دروند ګڼل کېده.

هغه هم په دومره کچه چې ((د زمري زوی)) به يې هم ورته ويل؛ خو د خپلو مشاورينو د مصلحت پر خلاف د معاهدې د تړون او د لوګر په خوشي کې د انګرېزانو کمپ ته په ورتګ سره خلك ورنه زړه توري شول او حتا مخ يې ورنه واړاوه، لکه څنګه يې چې رابرس د غه مطلب پخپله په دې ټکو کې څرګند کړی : ((تر هغه وخته چې زه په يوه ځای او بل ځای کې جنګېدلم، هغوی زه ښه ليدلم، څنګه چې زه امير شوم او د هغوی خير مې له تاسي سره په پام کې ونيو، زما پر ضد شول .)) [139] دا ضديت تر دومره کچې پورې و، چې حتا هغه ته يې لکه په تېر څپرکي کې وويل شول ((کافر)) ويل . عامه ذهنيت داسې و، چې اميريعقوب خان له انګرېزي عسکرو سره په يوځای کېدلو سره، چې د افغانستان ځينې برخې يې نيولې وې او د دغه هېواد مسلمان وګړي يې په بېلا بېلو نومونو او حتا د امير پر وړاندې د بغاوت په نامه وژل، نوريې د امارت واك او وړتيا له لاسه ورکړې وه؛ خو دهغه په استعفا او تبعيد سره د خلکو ذهنيت د هغه په اړه په اساسي توګه بدلون وموند او د امير عبدالرحمن خان تر واك ناستې پورې يې د هغه پر امارت ټينګار کاوه او قرباني يې ورکړې .

---

[138]- لايل ته د رابرتس په راپور کې د افغان مشرانو ليك، ۱۸۷۹ د دسمبر ۳۰ مه، م ض.س س هه. ۲۴ ټوك، ۶۲۴ مخ.
[139]- له رابرتس نه نقل قول، ۴۱۴ مخ .

ketabton.com - The Digital Library

د دغه سلوك د بدلون لپاره دوي دليله شته . خلكو ته په ډاګه شوه، چې امير يعقوب خان د بهرنيو يرغلګرو له غوسې سره مخ شو او د هغوی په خپله وينا د ده مرستې ته راغلي وو او په پايله کې يې له خپل پلرني ټاټوبي وشاړه د افغانانو انساني عواطف سره له دې، چې د جګړې پر مهال لکه د نورو خلکو غوندې؛ بلکې له هغوی نه ډېر بې رحمه او سخت زړي وو؛ د امير د دغه مظلوميت پر وړاندې په جوش راغلل او د دغو احساساتو د هغوی په کړنو کې انعکاس وموند؛ خو له دې مهم د افغانستان د خلکو د مسلمانو خلکو په توګه د امير دريځ، ياني د هغه سياسي شخصيت و . په افغانستان کې هم د هر اسلامي هېواد غوندې اميرالمومنين، چې د مومنانو د واکمن لقب دی، د ((خدای د سيوري)) او د ((روسول نايب)) بلل کېده.[140]

او د هغه شتون د لوړو سياسي چارو د تنظيم لپاره، د ديني فرايضو اداکولو او له اسلامي ټولني او حقوقو څخه دفاع ؛ د ټولو هغو وسايلو او لوازمو چې په لرلو سره، چې د اسلامي شريعت د خورولو (تنفيذ) لپاره اړين بلل کېدل او په نه شتون او يا په کوم بل بهرني او نامسلمان شخص باندې د هغه تعويض ته حضار نه وو؛ خو دا چې د هغه منلو ته اړ شي . هنسمين ليکي : ((هر دول مستبد چې په افغانستان کې واکمني کړي، رعيت يې هر وخت دا غوره ګڼلي، چې د هغه تر واکمنی لاندې مصيبتونه وګاللي او بهرنی لاس وهني ته تسليم نشي .))[141]

نو دا عجيبه نه وه، چې افغانان د ا مير استعفا اجباري بلله او په دې اند وو چې ((پاچاه له دراني خاندان څخه اړيکې شلولي .))[142] هغوی داسې استدلال کاوه، چې که د امير استعفا د هغه په خپله خوښه وای، بايد د هغه ځای ناستی ټاکل شوی وای او د تخت پر ګدی ناست وای . په دې اساس هغوی د انګرېزې لاسپوڅو (عمالو) پر دغو ژمنو باور نه کاوه، چې د کابل او د کابل او پېښور تر منځ پرتو سيمو نظامي اشغال د لنډ وخت لپاره دی.[143] په بل عبارت افغانانو د امير تر تبعيده پورې هم خپل هېواد نيول شوی او بې اميره باله، خو د هغه په تبعيد سره اغېزمن شول، لکه څنګه چې هنسمين ليکي ((د دغه تبعيد خبر ډېر ژر په کابل کې خپور شو او مسلمان خلك ډېر زيات ناارام او اغېزمن دي .))[144] د دغې اغېزې شدت دومره زيات و، چې په پايله کې يې د دسمبر عمومي پاڅون د وردګو، تاجيکو، اندړو او نورو قومونو د مشرانو په قول، د ملامشك عالم، محمدجان خان، غلام حيدرخان چرخي او سردار محمد طاهرخان په ګډون، چې ټولو ځانونه د ((مسلمانانو سرلاري او مشران)) بلل،ترسره او امير مستقيماً تبعيد او د اسلامي عقيدې جوش په خلکو کې راپيدا او د انګرېزانو د بدنيتی پر وړاندې راپورته شي .

هغوی د ۱۸۷۹ په جنوری کې رابرتس ته وليکل : ((کله چې ستاسې د بدنيتی خبر خپور شو، امير ته د وفاداری او اسلامي عقيدې احساس پر موږ غلبه وکړه او ستاسې پر وړاندې مو پاڅون وکړ . اوس ښايي برتانيې ته د اسلام زور څرګند شوی وي .))[145] شاه غاسي محمد يوسف خان دا ټولې ستونزې او جنجالونه يوه ((د کفر او اسلام)) موضوع بللې ده . پخپله رابرتس هم په دې اند دی چې ((دا خوځښت (نهضت) د يوه مذهبي احساس پر اساس ولاړ دی .))[146]

رابرتس په يوه مفصل يادښت کې چې د عمومي پاڅون په اړه يې برابر کړی، د امارت د موضوع په برخه کې يو شمېر نورو موضوع ګانو ته هم اشاره کړې او د هغه له دې ليکنو جوتېږي، چې د يرغلګرو پورځونو له خوا د افغانستان اسلامي هېواد داشغال او په افغانستان کې د همدې قواوو د شتون موضوع د ټولو موضوعاتو په سر کې راځي، سره له دې، چې هغه په دې نامه هغه نه يادوي . هغه ليکي : ((د تېر سپتمبر له پېښې او زموږ د استازي له وژنې وروسته د برتانوي پوځ پرمختګ دوني چټك و، چې افغانانو يې پر وړندې د مخالفت فُرصت په ځان کې ونه ليد. په چاراسياب کې هغو عسکرو چې د وژنې په پېښه کې يې لاس درلود او د ښار ناخوښه خلکو يې ملاتړ کاوه، په څرګنده توګه د جګړې په اوار ميدان کې مغلوب شول ، تنظيم او ترتيب يې د يوه وسله وال پلاوي په توګه له منځه لاړ او مشرانو يې د ځان د ساتنې په پار تېښته غوره کړه. همدارنګه په غالب ګومان سره څرګندېږي، چې په

---

[140]- کاکړ محمد حسن، د امير عبدالرحمن خان د امارت په دوره کې د افغانستان حکومت او ټولنه، د تکساس د پوهنتون خپرونه، ۱۸۷۹، ۷- ۱۱ مخونه .
[141]- هنسمين، ۹۹ مخ .
[142]- شاه غاسي ، محمد يوسف د زميندارو اليزايي صاحب خان ته، ۱۸۸۰ د جنوري ۲۷ مه، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك، ۱۴۷۱ مخ .
[143] - هنسمين، ۲۸۴ مخ .
[144] - هنسمين ، ۱۷۵ مخ .
[145]- رابرتس خارجه سرکتر ته (تيلګرام) ، ۱۸۸۰ د جنوری ۲۳ مه، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك، ۳۸۴ مخ .
[146]- شاه غاسي د زميندارو اليزايي صاحب جان ته، ۱۸۸۰ د جنوری ۲۷ مه، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك، ۱۴۷۱ مخ .

ketabton.com - The Digital Library

((له دې وروسته داسې پېښه شوه، چې د چاراسیاب تر عملیاتو وروسته یوه د شك او توقع مرحله رامنځ ته شوه، افغانان د پېښو (وقایعو) په تمه شول او هغه وخت، چې په هغه کې کوم ملي نهضت ممکن وای، لا نه و رارسېدلی . خو څو پېښو دې ځنډ ته دا ځانګړتیا وروبښله، چې له شك پرت یې ملي غرور اغېزمن کړ او له هغه څخه د برتانیې د حکومت مخالفینو د دیني احساساتو د پارونې او شدید تعصب په هڅونه کې په څرګنده توګه ګټنه وکړه، چې د افغان کرکټر یوه قوه ځانګړنه یې د تل لپاره تشکیل کړه .))

((د یوه پردي پوځ له خوا د شیرپورد قوي حصار شبیح اشغال، چې امیر شیرعلي خان د خپل پوځ لپاره جوړ کړی و؛ د قوي توپخونو، زیاتو جنګي مهماتو په خپل واك کې راوستل (تصرف)، چې د افغانانو نظامي قدرت یې په د اسیایي ملتونو په منځ کې په یوه نامساوي کچه لوړ کړی و؛ په هغو اقدامونو سره، چې د دغه ملت د بالاحصار د تاریخي ماڼۍ او د پاچاهانواو اشرافو د قصر د نړولو لپاره یې کړي وو ؛ او بلاخره د امیر یعقوب خان او د هغه د مهمو وزیرانو بندي کېدل او هند ته د هغوی په تبعید سره، ټولو یو بل ته لاسونه ورکړل، هغه کرکه چې هغوی یې د یوه یرغلګر په وړاندې لرله، په کلکه توګه تحریك کړه .

او څنګه چې د خلکو طبیعیت او مزاج دا ډول و، څرګنده وه، چې یواځې متقابل حسادت او بې باوري، چې د مشرانو ترمنځ یې لیدل کېده، د دې مانع کېدله، چې زموږ پر ضد ګډه داعیه تشکیل کړي . دا هم څرګنده وه، چې که داسې احساس د هغوی په منځ کې پیدا شي، [redacted] **ممکن هغوی په خپل منځ کې داسې یو قوي خوځښت رامنځ ته کړي ، چې موخه یې له هېواد څخه زموږ (انګېزانو) ایستل وي . دا ډول محرك په دې عواملو سره برابر شو : دملا مشك عالم ... پر مذهبي احساسانو ولاړو وېناوو، د هر کلي او ښار په مسجدونو کې د انګرېزانو عمومي تقبیح،له عامه احساساتو سره د یقوب خان د کورنۍ د ښځو التماس ، د پټو خزانو توضع چې په لاس کې یې وې ، او بلاخره د برانوي کمپ په چور کې د برخې اخیستنې توقع، لنډه دا چې ملایانو پر اوضاع د غلبې لاسونه پورته کړل او څنګه چې پر دغه کار بریالي شول ، چې شخصي دوښمنۍ یې له بهرنیو دوښمنانود حسن تنفر تابع وګرځولې . دغه نهضت ډېر ژر له مذهبي مرحلې واوښت او دانګېرېزي یرغلګرو پر وړاندې د یوه ملي نهضت په توګه بدل شو . د ۱۸۴۲ – ۱۸۴۱ د میصیب خاطرو ته یو ځل بیا رجوع وشوه . پر دې ټکي ډېر ټینګار وشو، هغه څه چې یو ځل پېښ شوي وي، د دویم ځل لپاره بیا تکرارېږي او خلکو ته ډاډ ورکړل شو، چې هغوی یواځې فوراً او په عین وخت کې پاڅون وکړي ، ممکن د انګرېزانو وړوکی لښکر، چې په شیرپور کې پروت دی ، راووځي او د تېر په شان د صعب المرور کوتلونو په لور چې افغانستان اوهندوستان سره بېلوي په شاتګ وکړي او له منځه لاړ شي .))** [147]

خو رابرتس ښایي د یوه بل عمده پاڅون موضوع یا یو محرك قصداً له پامه غورځولی وي او هغه د افغانانو له اعدام څخه عبارت و، چې په تېروپاڼو کې شرحه شوي دي . یو څو اضافي تبصرې دلته ضروري دي، څنګه چې انګرېزي چارواکي د نظامي حکومت په جریان کې د هغو اشخاصو نیولو لپاره، چې د کوګناري په وژنه کې یې برخه درلودله،پیسې ورکولې . له دې امله ډېری خلك د شخصي دوښمنیو په اساس یې خپل رقیبان په خطر کې واچول[148] او د کار د نویو مخالفتونو او دوښمنیو لامل شو، چې اصلي عاملان یې پخپله انګرېزان و . او د افغانانو د کرکې لوری واقع شول . په عین حال کې د هغو اشخاصو پر سر جایزه چې، له یرغلګرو پوځونو سره جنګېدلي وو، له خپله انده اود خلکو له انده د تحسین وړ وګڼل شول . په دې توګه دغه اعدامونه په واقعیت کې د افغانانو پر خوی تر ګردو غوره ضربه ګڼل کېدل چې له ((وطن او خپلواکۍ سره د مینې)) نه عبارت دي [149] او ښایي له همدې امله وي، هغه افغانان چې په دار ځړول کېدل، هغه به یې پرته کش و پش څخه منل او ځان به یې د وطن، خپلواکۍ او دین دلارې شهید باله . البته دا د افغانانو د هغو خویونو ښکارندوی وو، کله به چې مظلوم واقع کېدل او ملګري او هېوادوال به یې د پردیو له خوا وژل کېدل، چوپ وو، او څنګه به یې چې

---

[147] - د فغان _ انګلیس دویمې جګړې له رسمي شرحې نقل قول ، ۲۴۹-۲۴۷ پورې .
[148] - عین الوقایع ، ۱۸۸ مخ .
[149] - هنا ، ۳ ټوك ، ۱۰۴ مخ .

ketabton.com - The Digital Library

د دسمبر د پاڅون مخکښان :

دا پاڅون له مخکې چې وويل شول د دوامدارو تحريکاتو يوه نتيجه وه،چې د يرغلگرو پوځونو په راننوتلو او بلکې تر هغو وړاندې د بهرني خطر د احساس کېدلو پر مهال د امير شيرعلي خان د واکمنی په وروستيو کلونو کې پيل شوي وو .د دوښمنو پوځونو له يرغل سره سم مسلمانانو په جوماتونو او نورو مواضعو کې خلك له يرغلگرو سره جگړې ته رابلل کېدل او د قران کريم هغه ايتونه به لوستل کېدل، چې مسلمانانو ته به يې ښوول چې د بې دينو پر ضد وجنگيږي ، ديني عالمانو به افغانانو ته ((وعده ورکوله، چې که هغوی په پوره ايمان او منظمه روحيه پر کفارو باندې تېری وکړي، مرمی به هېڅ اغېزه پرې ونه کړي، نېزې به هغوی غوڅ نه شي کړای او چينې به يې چې د توپونو مخې ته وغورځول شي، له فير او گوزار څخه به مخنيوی وکړي .)) [151] د دغه ډول وعظونو له امله وه، چې دد انگرېزانو پر وړاندې دمقابلې احساسات را تاوده کړل او خلك را پورته شول او د جگړې د لومړيو ليکو مخکښان شول . [152]

د چاردهي په عملياتو کې داسلام بيرغچيانو ، حتا هغه مهال چې د دوښمن سوارکارانو پر هغوی ډزې کولې هم پر مخ تلل او سره له هغه چې ډېر مړه هم شول ، نور پر خپلو ارادو او عزم کلك پاته شول . هغه مهال د انگرېزانو د نهمې قطعې يوه عسکر د يوه افغان مخکښ په لور نېزه ورسيخه کړه، خو هغه افغان له د کب په څېر په ډېره چټکۍ سره لول وخوړ، نېزه يې ترې واخيستله او د چاړې په وهلو سره يې هم د نېزه باز گوتې پرې کړې او هم يې ميله پرې کړه، تابه ويل چې له کومې نرمې مادې څخه جوړه شوې وه . [153] د دسمبر پر ۱۳ مه کله چې د هاى ليندرز ۹۲ قطعې د شاه پر تخت سخت تېری وکړ ، د افغان مخکښانو ډلې په خپلو مواضعو کې ټينگې او پرځای پاتې شوې، په داسې حال کې چې ډېری ملگرو يې تېښته وکړه ، تر هغه چې د دوښمن د نېزو او ټوپکونو ترسختو گوزارونو لاندې راغلل او له پښو وغورځېدل . [154] په بله ورځ د محمد جان خان وردگ ټولې برياوې د افغان مخکښانو د مېړانې د زعامت مرهون و ، سره له دې چې ډېری دغه سفيدجامکان مخکې له دې چې بريالي شي ، له منځه لاړل . کله چې انگرېزان د ورځې په نيمايي کې د اسمايي د غره پرېښوولو ته اړ شول ، دغه سفيدجامکان لومړني کسان وو، چې د تېرو پر سرونو راڅرگند شول او ((هغوی په داسې حال کې چې د ليندرز او گايدز قطعې د تېښتې په حال کې وې، خپل بيرغونه يې پر اسمايي غره پورته کړل، له هره پلوه د ستاينې وړ وو .)) [155]

په دې ډول سرتېرو سره بايد ډارن هم پر مخ تللای او هغه وخت چې دغو سرتېرو د اسمايي غره څوکه نيوله او له هغه ځايه يې ليدل، چې د نړۍ د يوه لوی قدرت پوځونو د شيرپور په لور تېښته کوله . دغه شپې بايد ارومرو د هغوی لپاره د وياړ او خوښۍ وړ وای . [156] هنسمين زياتوي ((يو داسې پوځ چې زموږ پر وړاندې له دې ډول اشخاصو څخه جوړ وي؛ حتا زموږ لوړې وسلې او قوي دسپلين هم ښايي بسنه ونه کړي . [157]

---

[150]- هنا ، ۳ ټوك ، ۱۴۹ مخ .
[151]- هنسمين ، ۳۳۵ مخ .
[152]- هنسمين ، ۳۳۶ مخ .
[153] - هنسمين ، ۳۳۷ مخ .
[154]- هنسمين ، ۳۳۷ مخ .
[155]- هنسمين ، ۳۳۷ مخ .
[156]- هنسمين، ۳۳۷ مخ .
[157]- هنسمين ، ۳۳۸ مخ .

ketabton.com - The Digital Library

پـه جـګـړه کـې د افغانو ښځو رول :

پـه عمومي توګـه ښځـې د جګـړې پـه ورځـو کـې د نارينـه وو مرستيالانـې وې او پـه جګـړه هغوی تـه اوبـه او خوراکې توکې د جګـړې ډګـر تـه رسوې او پـه دې توګـه هغوی تـه د جګـړې وړتيا ورکوې. ښځې چې پخوا پـه عمومي توګـه پـه ستر او پرده کې وې؛ د جګـړې پرمهال يې موقتاً چادرې ګانې لرې کولې او پـه ازاده توګـه بـه يې خپلـه دنده ترسره کولـه ((ډېرې هغوی د (دسمبر) پـه جګـړه کـې برخـه واخيستلـه .))[158] د رياضي پـه وينا د دسمبر پر ۱۴ مـه د اسمايي غره پـه اخ و ډب کـې ((نژدې ۴۰۰ ښځو غازيانو تـه اوبـه ورکولې او ۸۳ کسـه وژلې شوې هم وې .))[159] ښځو د دسمبر پر ۱۱ مـه د باغبان پـه اونـچې کـې او وروستـه د چهلستون او چاراسياب پـه کليو کـې بـه چې انـګرېزي پوځونـه تېرېدل، هغوی پرې د کوزيو او ګړيو ګوزارونـه کول .[160]

هغه ځايونـه د ((غازي اډې)) پـه نامـه مشهور شول. ښځو پـه جګـړه کـې نارينـه سخت هڅول ، لکـه څرنګـه چې مهيج عبدالله او د کابل د عاشقانو و عارفانو د زهرې لـه کيسې څرګنديږي .[161] ويل کېږي چې افغانـې ښځې لـه انـګرېزانو سره د جګـړو پر مهال د شپې لـه خوا د جګـړې ډګـر تـه تللې، د وژل شويو يرغلګرو نـه بـه يې سرونـه پرې کول، ټيپان او هغوی چې د جګـړې پـه حالت کـې بـه وو، هغوی بـه يې وژل .[162]

د امير يقوب خان مور او مېرمن، چې پـه ترتيب سره د سعادت خان مومند او سردار يحیٰ خان لونې وې، وروستـه لـه هغه چې امير د يرغلګرو پوځونو لاس تـه کېښوت، پر ټينـګو فعاليتونو يې لاس پورې کړ؛ افغان مشران يې تر خپل نفوذ لاندې راوستل او پـه دې لار کې يې ډېرې پيسې ولګولې او د انـګرېزانو پر وړاندې يې د هغوی پـه هڅولو کـې ډېر منډې تړړې وکړې .[163] هغوی او د سردار يحیٰ خان مېرمن چې د وزير محمد اکبر خان د لور پـه نامـه مشهوره وه ((تر هغه ځايـه چې پـه وس او توان يې پوره وه، شور او ځوړ ژوندی او لوړ وساتـه .)) چې وروستـه رابرتس ورتـه د تبعيد سزا واورولـه .[164]

د امير يقوب خان د مور پـه اړه ويل کېدل چې يوه ډېره فعالـه مېرمن وه او خپلـه شتمني يې د يرغلګرو پوځونو پر وړاندې د افغانانو هڅولو تـه وقف کړې وه او د محمد جان خا وردګ پـه وسيلـه او ((ملامشك عالم او د هغه د عالمانو، د مذهبي احساساتو څپـه، چې د جهاد پـه اعلان سره پـه جوش راغلې وه، هغه لور تـه سوق کړه، چې لمسې يا زوی تـه يې د سلطنت دبېرتـه اعادې تـه خدمت وکړي .[165]

افغانان پـه ځانـګړې توګـه ديني پوهانو د بهرني ګواښ پر مهال خلك هڅول، چې پردي د هغوی دين او ښځو تـه سپکاوی کوي . دا ډول هڅونې د افغان – انـګليس پـه دويمـه جګـړه کـې هم عامې وې .[166] خو د دغو هڅونو پـه يو علت قوي غبرګونونـه راونـه پارول، چې انـګرېزي لاسپوځو (عمالو) دا ځل د خپلې پايښې (اقامې) پـه لړ کـې، افغانو ښځو تـه لـه لاس اچولو ځانونـه وساتل . هغوی دغه احتياط د هغې ترخې تجربې لـه امله، چې د افغان _ انـګليس پـه لومړی جګـړه کـې، چې پـه لړ کـې يې ښځو تـه پـه لاس اچونې سره لـه شديد غبرګون سره مخ شوي وو، تـه پاملرنـه وکړه . پـه دويمـه جګـړه کـې د ښځې پـه اړوند يواځېنۍ سياسي مسئلـه، تر پاڅون وروستـه لـه بالاحصار څخه شيرپور تـه، چې د انـګرېزي پوځونو نوې اډه وه او لوی شور ماشور يې راپورتـه کړ؛ د امير يقوب خان د کورنۍ محترمانـه ليږدونـه وه . لکـه څنګـه چې رياضي وايي : ((او د نامسلمانو دوښمنانو پـه لاس د

---

[158]- هنسمين، ۲۲۷ مخ .
[159]- عين الوقايع ، ۱۹۰ مخ .
[160] - ربنتيا ، ۲۵۷ مخ .
[161]- غبار، ۶۲۹ مخ .
[162]- مارتين، فرانك، د مطلقق العنان امير د واکمنۍ پر مهال ، لندن، ۱۹۰۷، ۲۲۷ مخ .
[163] - هنسمين ، ۳۱۳ مخ .
[164] - رابرتس خارجه سکرتر تـه ، ۱۸۷۹ د دسمبر ۲۴ مـه ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۶۲۲ مخ .
[165]- هنسمين، ۲۵۶ مخ .
[166] - ۳۳۵ مخ .

ketabton.com - The Digital Library

د پاڅون مشران :

لومړی ټکی چې د دسمبر د پاڅون په برخه کې د يادوني دی، دادی څنګه چې پاڅون اصلاً د ولسي خلکو له خوا و، دا بديهي وه، چې بايد مشران پخپله رهبران هم واوسي . خانداني سرداران او هغه سرداران چې د دود اورواج له مخې منل شوي وو، تبعيد شوي وو او د کابل نور ډېری سرداران انګليس پلوي وو او د خلکو عمومي باور يې له لاسه ورکړی و . د نامشهورو سردارانو له جملې څخه ځو تنه د انګرېزاو سخت دوښمنان وو او د پاڅون له مشرانو څخه ګڼل کېدل . ددې واقعيت يوه مانا دا کېدله چې د مقاومت مشران لا هم د خلکو په منځ کې د مشر (زعيم) په توګه منلي او پېژندل شوي نه وو .

د دې لپاره چې په هغه عنعنوي ټولنه کې د لېدر په توګه د عوامو او خواصو له خوا دمنلو وړ وګرځي، وخت ته اړتيا وه او دا د سردار عبدالرحمن خان تر ظهور پورې د مقاومت د نهضت د کمزورۍ يو مهم ټکی ګڼل کېده. د دغه واقعيت بله مانا دا وه، چې د مقاومت د مشرانو شمېر ډېرو. په دې نهضت کې سربېره قومي او او ديني مشرانو، د امير شيرعلي خان د تيت و پرك پوځ قوماندانان د جګړې د مشرانو د يوې مهمې سرچينې په توګه ثابت شول، چې د خپلو جنګي مهارتونو په کاراچولو سره يې د افغانانو جنګي وړتيا په ځانګړې توګه په نامنظمو جګړو کې وښووله.

هغه مشران چې د کابل په حوزه کې خلك د يرغلګرو پوځونو سره د جګړې په موخه د هغوی تر شا ودرېدل . دا لاندې کسان وو: ملا مشك عالم، جنرال محمد جانخان، جنرال غلام حيدرخان چرخي، ميربچه خان. محمدسرور خان پرواني، محمد عثمان خان صافي، سردار محمدحسن خان او سردار محمدطاهر خان. دلته د هغوی لنډې سوانح پر کابل د هغوی د بريالي هجوم او انګريزي پوځونو تر محاصره کېدلو پورې راوړل کېږي.

ملامشك عالم چې اصلي نوم يې دين محمد و، د غزني د شلګر د سيمې د غلجي اندړو قوم ته منسوب و. پر ۱۷۹۰ کال زېږېدلی و او د ژوند ډېره برخه يې د ديني علومو په زده کړه تېره کړې وه. لومړۍ يې له ملامحمدواصل کاکړ څخه ديني زده کړې وکړې او وروسته لغمان ته لاړ او هلته د مياصاحب په کلا کې له ملا عبدالحکيم آخوندزاده څخه دوه درې کاله خپلو زده کړو ته دوام ورکړ، وروسته پېښور ته لاړ او هلته يې د ۱۸۴۵ په شاوخواکې له عبدالمالك اخوندزاده څخه پوهه ترلاسه کړه. بيا ځو ځله ملاعبدالحکيم ته ورغی او د هغه له مړينې وروسته يې د ميا محمد اسلم خان لندر باغ شاګردي پيل کړه او د غه متنفذ عالم يې د خليفه په توګه غوره کړ. له هغه وروسته يې له حاجي تاج محمد خان سره، د پوشه ګار pushagar د کافرستانيانو سره په جګړه کې مرسته وکړه. له ملامشك عالم نه تر دې مهاله يو تکړه او جيد پوه جوړ شو او په غزني، وردګو، لوګر، کلات او جلال آباد کې ډېر شاګردان او مريدان موندلي وو، او د مولیانو لپاره يې مدرسه پرانېستې وه.

ملا مشك عالم له اندړ او مهمندې ښځې څخه درې زامن درلودل، چې دوه تنه يې عالمان هم وو، چې له هغه سره يې د مذهبي تعليماتو په خپرولو کې مرسته کوله. ملامشك عالم د کابل له دربار سره هم تړاو درلود. او امير شيرعلي خان، سره له دې چې هغه ته په پټه ((سوداګر)) ويل، هغه ته يې پټ معاش هم ورکاوه. ملامشك عالم له خپلو پيروانو څخه نذرانه او ډېرې نغدې پيسې راټولولې. ويل کېدل هغه به کله چې خپل کوم مريد ليده، د نذرانې په توګه به يې يو څه ورنه اخيستل. ((له يوه نه يې چپنه ترلاسه کوله، له بل نه پيسې او له دريم نه پګړۍ او همداسې نور.)) هغه په شلګر کې د ډېرو ځمکو خاوند و او پر ځمکو باندې د ماليې له ورکولو څخه معاف و.

ملا مشك سربېره پر دې له شاګردانو، مريدانو، ښو اړيکو، په ديني علومو کې بصيرت، شخصي تقوا او په کابلستان او ننګرهار کې عمومي صورت تمول له لارې په ځانګړې توګه، د غلجيو او مهمندو د قوم په منځ کې

---

[167]- عين الوقايع ، ۱۸۸ مخ .

[168]- د تفصيل لپاره ، په ۲۹ مه پېړۍ کې په افغانستان کې د ښځې دريځ ته مراجعه وکړئ، زما کتاب ((د امير عبدالرحمن خان په دوره کې د افغانستان حکومت او ټولنه .))

ketabton.com - The Digital Library

جنرال محمدجانخان وردگ د یرغلګرو پوځونو پر وړاندې په مبارزه کې د ملا مشك عالم ډېر نژدې ملګرى و. له شخصي پلوه يې له هغه سره ډېر توپير درلود. محمدجانخان اصلا يو عسكر او جنرال و او ښايي پوهه يې دومره نه وه؛ خو د جګړې په ډګر كې د پرديو پر ضد د لوړ احساس درلودونكى افغان و. په ځانګړې توګه د پوځ هغه برخه وه، چې د انګريزانو سخت مخالف و. هغه هم د ملامشك عالم په څېر زيات پلويان درلودل. او د جګړې په پاى كې يې دومره محبوبيت ترلاسه كړ، چې د كابل عادي خلك هغه ته د يو پير په توګه قايل شول. هر چېرې به چې تله، خلك به پرې راټولېدل او لاسونه به يې د احترام او كرامت په دود ښكلول. محمدجانخان په ننني عبارت د هېوادپالني او بهرنيانو ضد، سمبول و. محمدجان د سيدال خان وردګ زوى و او د قوم مشري هميشه د هغه پر غاړه وه؛ خو يعقوب خان تر خپل ناستي وروسته، د هغه كاكا خداى نظر خان چې د اميرشيرعلي خان په وخت كې د غزني حاكم و، د قوم د خان لقب يې وركړ او هغه د ګندمك له تړون وروسته د كولرا ناروغۍ له امله مړ شو او د قوم مشري د محمد جانخان او د هغه د مشر ورور محمد افضل خان پر غاړه شوه هغوى د مور له خوا نايب امين الله خان لوګري ته منسوب وو.

محمد جانخان يو ډېر احساساتي سړى و، په دومره كچه چې امير شيرعلي خان ((لېونى)) باله، خو همدغه (لېونى) د پوځ قطعو په خپله خوښه د ګوګناري. له وژني وروسته هغه د غټ مشر ((جنرال)) په توګه وټاكه. او په دې ډول هغه د افغانستان لومړنى غوره شوى نظامي منصب لرونكى وي. جنرال فريدرك رابرتس چې د محمدجانخان د مخالف لوري همقطارى و، ښايي د هغه په اړه يې څرګند (افاقي) نظر درلوده، چې ويلې يې وو ((كه څه هم هغه بايد ځېني خويونه ولري او له ټولو هغو څه نه چې زه يې اورېدلاى شم، هغه داسې يو څوك نه دى، چې خلك ورته تسليم شي، يا احتمالاً هغه پر هغوى باندې كوم واقعي قدرت پيدا كړاى شي. هغه په تيرو څو مياشتو كې د قدرت د شرايطو په واسطه، نه د كوم لوى مغز با استعداد په درلودلو سره د مخالفينو يو ممثل شخص شوى دى.))[171] خو واقعيت دا دى چې محمدجان د ټاكلو له وخت نه تر مړينې پورې يې له امير عبدالرحمن خان سره د ۱۸۸۱ په دسمبر كې د ابديه كوتل كې چې په بلخ كې شتون لري، نه يواځې په جګړو كې او انساني سرچينو په تجهيز كې لويې برياوې لاس ته راوړې، بلكې د همدغو جګړو په لړ كې، له افغانستان څخه د يرغلګرو پوځونو تر وتلو پورې د غزني، كوهستان او وزيرستان دسيمو ترمنځ د خلكو په يووالي او اتحاد كې د افغانستان په تاريخ كې بې شانه مرستې كړې دي او خپل شخصيت يې په يوه بحراني حالت كې ديوه جنرال او ليډر په توګه ثابت كړ.

جنرال غلام حيدرخان چرخي دعصمت الله زوى و . د يوسفزيو ته اړوند د څرخ له لويو ملكانو څخه و. د هغه د ځوانۍ د وخت په اړه معلومات نشته ، يو څه باسواده و او د جګړې په پيل كې په علي مسجد كې د افغان پوځونو كوماندان و . امير يعقوب خان له ګندمك څخه تر راګرځېدو وروسته د هغه رتبه راكښته كړه . نوموړي د چاراسياب په جګړه كې برخه واخيسته او په عمومي پاڅون كې د څرخ، منګلو، ځدرانو او نورو قومونو رهبري پر غاړه درلودله او د انګليس له سرسختو دوښمنانو څخه و . [172]

---

[169]- مشك عالم لیپل ګريفن، ۱۸۸۰ د جون ۱۹ مه، سروو، ۲۶ ټوك، ۲ جز، ۲ مخ.

[170]- د مشرانو د ژوندانه شرح، د افغانستان سرداران او نور، (له در وروسته ش زس س ا) د برتانوي هند د حكومت خيرونه، ۱۸۸۸، ۱۴۳ – ۱۴۵ مخونه.

[171]- رابرتس خارجه سكرتر ته ، ۱۸۸۰ د فبرورئ ۱۹ مه، م و س س ه، ۲۸ ټوك ، ۱۴۷ مخ.

[172]- پر ۱۸۸۰ كال په اوړي كې له سردار عبدالرحمن خان سره يو ځاى شو او د هغه د امارت په دوره كې يې په جګړو كې د خپلو برياليتوبونو په پايله كې لوړو پوړيو او مرتبو ته ارتقا وكړه او لومړى سپه سالار وبلل شو . له ۱۸۸۲ نه تر مړينې پورې يې په ۱۸۷۹ كې په ننګرهار كې د امير وايسراى او استازي په توګه په پراخو ملكي او نظامي اختيارونو سره، په ځانګړې توګه د بغاوت د غلي كولو او د كافرستان په فتح كولو وخت تېر كړ . غلام حيدرخان د مركزي حكومت د ټينګښت او پراختيا لپاره په ننګرهار كې لومړى د

ketabton.com - The Digital Library

میربچه د صوفي خان زوی د کوهدامن له قشقارو څخه او د انګریزانو ډېر مخالف و. د دسمبر تر عمومي پاڅون پورې د هغه ژوندانه په هکله خبر په لاس کې نشته او په هغه پاڅون کې یې د انساني پوځونو په سمبالتیا کې فعال رول لوبولی دی لکه څرنګه چې د خلکو له دغې ترانې څخه څرګندېږي:

محمدجانخان مرد میدان است = ایوب خان شیر غران است
میربچه خان رس رســـــان است = ازري فــخر افـــغان اســـت
رایت کل لات کـــلان اســـــت = بیا بیا در انــــــــګور بخو.[173]

د محمد زیو سردارانو له جملې سردار محمد طاهر خان د سردار محمد شریف خان زوی او سردارمحمد حسن خان د سردار محمد قلیخان زوی د بهرنیو ضد فعالیتونو کې فعاله ونډه درلودله. د سردار محمد طاهر خان په اړه ډېر معلومات په لاس کې نشته او سردار محمد حسن خان چې د مور له خوا د وزیر فتح خان په لمسي مشهور و او د خپلې تورې څېرې له امله (تور سردار) بلل کېده، ښایي یواځینی سردار وي، چې د یعقوب خان ډېر جدي او باثباته پلوی و، د انګریزانو له دویم تیري وروسته یې جلال آباد چې حاکم یې و، پرېښود او د یرغلګرو پوځونو تر وتلو پورې یې د هغوی پر وړاندې ډېر فعالیتونه ترسره کړل.

سرور خان پرواني په ۱۸۴۵ کال زوکړی د قاضي خان په مستقیم احفاد څخه و، قاضي خان اصلا د بخارا و، د مغلي شاه جهان په مهال یې د دیني موضوعاتو کتاب لیکلی و، چې د فتاوه قاضي خان په نوم یادیده، سرور خان چې مور یې صوفي وه، د کوهستان له میراثي خانانو څخه و. خو د امیر دوست محمد په وخت کې دهغه د کاکا د زوی نادرخان تر منځ یې د خانی پر سر لانجه پېښه شوه. دا لانجه امیر په داسې ترتیب فیصله کړه، چې شمالي کوهستان لوری یې د (حصار) په نامه نادرخان ته او جنوبي برخه یې د ((شازوت)) په نامه سرور خان ته ورکړه. د شیرعلي خان په وخت کې د ټول پروان خاني سرورخان ته ورکړل شوه، سربېره پر دې نوموړی د همغه حاکم هم وټاکل شو. سرور خان د انګلیس پلوي شهبار خان د واکمنی په مهال د رابرټس د سلام لپاره کابل ته هم راغی، خو د دسمبر د پاڅون په اوریدلو سره له خپلو ۳۰۰۰ پیروانو سره د ملا مشك علام او محمد جان مرستې ته د کابل په لور وخوځېد او د دسمبر پر ۲۳ مه یې له خپل پوځ سره د شیرپور پر شمال منځ برخې تېرې وکړ.[174]

په کابل کې د موسی خان پاچاهي:

په همدې قول چې افغان جنګیالیو د دوښمن پوځونه په شیرپور کې محاصره کړل، د هغوی څو تنه چې نومونه یې معلوم نه دي، دانګریزانو په هڅونه یې، د څو ورځو لپاره د متارکې وړاندیز وکړ، او ومنل شو.[175] دا روایت قانع کوونکی نه دی، خو په هر حال یرغلګر پوځونه له هغې ورځې (دسمبر ۱۴) نه تر ۲۳ پورې په شیرپور کې محاصره وو، او په دې موده کې د ۳۰۰۰۰ په شاوخوا کې افغانان پرته له ځینو ډزو ډوزو په ټولیزه توګه پر عملیاتو لاس پورې نه کړ، پس هغوی په داسې حال کې چې دوښمن یواځې محاصره؛ خو په هماغه قدرت سره د شیرپور د یوالو په منځ کې شتون درلود، په ښارکې څه کول او ولې یې عمومي یرغل نه کاوه. سره له دې چې محاصره شوي خلك د دفاعي ترتیباتو د نه بشپړتیا له امله د دسمبر په ۱۵ مه له حملې نه معروض وو او افغان جنګیالیو کولای شواي، د شیرپور تر زړه پورې ځانونه ورسوي[176] لکه د دسمبر له ۱۱ – ۱۴ د هغوی لپاره ممکن

---

[173]- میربچه د ۱۸۸۰ په اوړي کې له سردار عبدالرحمن خان سره یو ځای شو او تر یوه وخته د هغه مشاور و، خو کله چې په ۱۸۸۱ کې یې ورور بندي شو، له کابل نه وتښتېد او د څه وخت لپاره په تیرا، باجوړ، سوات او شینوارو کې پاته شو. او پر ۱۸۸۳ سردارمحمد ایوب خان ته مشهد ته ورغی او له هغه سره یې په ۱۸۸۸ کال هندوستان ته پناه یوړه. په ۱۹۰۲ کال هېواد ته راغی او امیر حبیب الله خان د هغه د غصب شویو ځمکو په بدل کې د لوګر په برکي ډېرې ځمکې ورکړي. (ش زس ا) ، ۳۴ مخ.

[174]- ش ز س س ۱، ۱۷۳ مخ.

[175]- عین الوقایع، ۱۹۰ مخ.

[176]- هن، ۳ ټوك، ۲۴۵ مخ.

سره له دي چي رابرتس په وينا ((محمدجانخان وردګ)) د افغان جنګياليو عملي زعيم ګڼل کېده.)) [178] دا هم بايد وويل شي، انګريزي پوځونو سره له دې چي دمحمد جانخان په وينا له قاضي کلا نه وروسته ۷ ځلي ماتي خوړلي وه، [179] او درانه تلفات وراوښتي وو جنګي قدرت يي نه و بايللی، او کله يي چي تولي تيت و پرک قطعي په شيرپور کي يو ځای شوي د مرګ او ژوند په يوه سياسي مسئله کي راګير شول او قدرت يي ناديده نشوای نيول کېدای. هره يوه افغان مشر له ځان سره له ۵۰۰ ته ۱۰۰۰ پوري يا ډېر وسله وال پيروان درلودل [180] او هغوی يوه هم او يا ټولو د هغوی د کنټرول قدرت نه درلود. هنسمين وايي ((د صفونو له خوا پر مشرانو چندان باور نه کېده.)) [181] محمد جان خان د هغه لامل داسي بيانوي چي د مسلمانانو د پوځونو شمېر ((له شمېر وتلی و، او کنترول کېدای نه شوای. او هغوی د کابل ښار مسلمان خلك چور کړل)) او د مشرانو هڅي ګټوري نشوای کېدای. [182] خو دغو مشرانو د دې لپاره چي خپلو عملياتوته يي قانوني او حقوقي بڼه ورکړې وي، د دسمبر پر ۱۵ مه يي په کابل کي حکومت تشکيل کړ. او د بې وسلې شوي امير زوی موسی جان يي د ((پاچا)) په توګه اعلان کړ. سردار محمد طاهر خان د سردار محمد شريف زوی او د دوست محمد خان لمسی يي وزير وباله او غلام حيدر خان چرخي د بالاحصار د والي په توګه غوره کړ. [183] دا کار د رابرتس په وينا د جنرال محمد جان خان په نوښت ترسره شو او په خپله يي د ځان لپاره کوم مقام غوره نه کړ. ملامشك عالم دغه اقدام نېکمرغه وباله او موسی جان يي ((پر تخت کښېناوه، چي د پلار حق يي و، چي د هغه په وينا په ظالمانه ډول د انګريزانو له خوا تبعيد شوی دی.)) [184] موسی جان کوټوالي خپل مقر وټاکه او مجاهدين د سيمي په اساس په ښار کي، احتمالا په مسجدونو کي او ميربچه د سردار يحيي خان په کور کي او قلعو د کابل سيند کيڼ اړخ ته اقامت غوره کړ؛ خو دغو مشرانو سره له دې چي حکومت يي تشکيل کړ، و نه توانېدل امنيت تامين کړي او ((...... د برتانيي د معلومو دوستانو کورونه چور او ويجاړ شول.)) [185] او د ځينو اماميانو او هندوانو کورونه او دوکانونه هم چور شول. [186] تر هغه چي محمد جان خان دي تطاول ته د پای ټکی کېښود. البته د دغه عمل اغېزي ناګواره ثابتي شوې. هغه پام چي د مبذلو دوښمنانو لور ته شوی وای، د مسلمانو په کمزوری ولګيده.

سرېبره پر دې د محمد يوسف رياضي په وينا((په پنځوشپږو هغو ورځو کي، چي غازيانو تاراجي مال لاس ته راوړی و، د غازي محمد جان خان شاوخوايي پرېښوول .)) ([187]) او ((له دغه امر څخه انګريزي پوځونوته د اسودګی فرصت په لاس ورغی .)) ([188]) په عين حال کي د دغي موضوع پر سر مخالفت راپيداشو. او ويل کېدل، چي ملامشك عالم له موسی جان سره شخړه وکړه، چي هغه پاڅون کوونکي يي پرېښي دي، چي((د ښار د مسلمانانو اوسيدونکيوکورونه چورکړي او په دې ترتيب د پاڅون مذهبي ځانګړني ته صدمه ورسوي او د ناکامی لامل يي شي)) ([189])

[177]- هنا، ۳ ټوك، ۲۱۸ مخ.
[178]- رابرتس وايسرای ته، ۱۸۷۹ ، د دسمبر ۲۲ مه، م ض س س ه، ۳ ۲ ټوك، ۱۷۸۴
[179]- محمد جانخان غلام حيدر وردګ ته، ۱۸۸۰ د فبروري ۲ مه، م ض س س ه، ۲۵ ټوك، ۲۱۶.
[180]- هنسمين، ۲۶۴ مخ.
[181] - هنسمين، ۲۴۶ مخ.
[182] - غلام حيدر وردګ ته د محمد جانخان ليك، له ګريفن نه لاي ته، ۱۸۸۰ د مارچ ۵مه. م ض س س ه، ۲۵ ټوك، ۲۱۶ مخ.
[183] - ي ك ، ۱۸۷۹ د سمبر ۱۴ ــ ۲۰، م ض س س ه، ۲۴ ټوك، ۱۴۵ مخ.
[184]- هنسمين، ۲۲۲ مخ.
[185] -عين الوقايع، ۱۹۰ ــ ۱۹۲ مخونه.
[186] - هنسمين، ۲۵۹- ۲۷۲ مخونه.
[187]- عين الوقايع / ۱۹۰ مخ
[188]- سراج التواريخ/ ۳۸۵ مخ.
[189]- ش ز س س ا، ۱۴۵ مخ

ketabton.com - The Digital Library

ښايي د همدغو پېښوله امله وي، چې افغان مشرانو د دوليكونو په ترڅ كې، وروسته له هغه چې د انگليسن له بعيدالتي گانو نه، چې نسبت ((افغانستان او امير)) ته خبرې وكړې، محاصره شويو انگريزانو ته يې د سولې شرايط وړاندې كړل . [190]

د وړانديزونو يوه ماده داسې وه، چې انگريزان بايد كابل تخليه كړي او هندوستان ته لاړشي [191] **جنرال غلام حيدرخان د يوه ځانگړي ليك په ترڅ كې، سردار محمد ابراهيم خان ته چې له محاصره شويو سره و وړانديزكړى و، چې غلام حسن خان او محمدحيات خان دې د برتانيې د استازو په توگه پاتې شي او دوه تنه برتانوي منصب لرونكي دې دبې وسلې اميرتربلنې پورې د مشرانو په توگه وركړي شي .**[192] **په عين حال كې غلام حيدر خان د يوه بل ځانگړي ليك په ترڅ كې سردارولي محمدخان ته څرگنده كړه، چې ټولو مشرانو د ملامشك عالم او محمدجان په گډون توافق كړى، چې امارت ومني .** [193]**د كوهستان خلكوهم د يوه ځانگړي او بېل ليك په ترڅ كې كټ مټ همدغه مطلب د يرغلگرو پوځونو له خوا د افغانستان د تخليه كولو وړانديز وكړ.** [194]**جنرال محمد جان، چې په دغه وخت كې يې د غازي محمداكبرخان غوندې عمل كاوه،له عصمت الله خان جبار خيل نه وغوښتل، چې د كابل او جلال اباد ترمنځ د انگرېزانو مواصلاتي او مخابراتي كرښې پرې او په خپل كنټرول كې راولي.** [195]**ترڅو د مرستندوى پوځ له راننوتلو څخه مخنيوى وشي او هم د يرغلگرو پوځونو د مراجعت په صورت كې د خوردكابل ځوپښت كاله وړاندې داستان تكرارشي، خومحاصره شويو انگريزانو د هغه پرخلاف، چې په سراج التواريخ كې راغلي دي، چې ((جنرال محمدجان ته يي د دوستى ورونه پرانستل))** [196]**پورتنيو وړانديزونو ته يې هېڅ ځواب ورنه كړ او په بدل كې يې د دفاعي ترتيباتو په بشپړولو پيل وكړ .**

<u>پرشيرپور ناكام پريد:</u>

رابرتس له هماغې د محاصرې له لومړۍ مرحلې څخه د خپلو پوځونو پام د فاعي ترتيباتو ته راواړاوه. لكه څنگه چې مخكې وويل شول، په شيرپوركې خوراكي توكي هم د عسكرو او هم د حيواناتو لپاره او د سون مواد ډېر راټول شوي وو او اوبه په دننه كې موجودې وې .

رابرتس له څو ناحيو نه زړه بدى شوى و، يوشمېر محمد زيو سردارانو، سره له دې چې د هغه په لاس كې هم وو، له محمد جان او ملامشك عالم سره يې اړيكې درلودلې او له دې پلوه له هغوى نه داود شاه په گډون يو شمېر بندي شول. را برتس داسې فكر وكړ، چې دا جنرال چې د ميربچه له نژدې خپلوانو څخه و، سره له دې چې هغه انگليس ته ډېر خدمتونه كړي وو. ممكن خطرناك ثابت شي . ([197]) **په انگرېزي پوځونو كې يو شمېر سرحدي پښتانه هم وو او افغان جنگيالو هغوى د انگرېزانوپر ضد هڅول او هغوى ته يې پېغور(فحش) وركاوه، چې ولې يې د كفارو د غلامۍ كړۍ غاړو ته اچولې دي.** [198]

سربېره پردې د پنجاب په نامه قطعه كې د پنجاب مسلمانوهم گډون درلود او دا وېره موجوده وه، چې هغوى ښايي د مذهبي اړيكو له امله له افغان مسلمانو سره مرسته وكړي، ډېركارگران او باروړونكي، چې ترهغه مهاله يې په شيرپوركې كاركاوه، له شير پور نه ووتل [199] **خو د رابرتس اساسي وېره د شيرپور د دفاعي ترتيباتو د ناحيې له نيمگړتياوو څخه وه .**

---

[190]- ى ك/ ١٨٧٩ د دسمبر ٢١-٢٧ م ض س س هــ) ٢۴ ټوك، ٣٢٧ مخ .
[191]- هنسمين ٢۴۴ مخ
[192]- ى، ك ، ١٨٧٩، د سمبر ١۴-٢٠، م ض س س هـ، ٢۴ ټوك، ١۵۴ مخ
[193]- ايضاً، ١۴۶ مخ
[194]- هنسمين، ٢١۵-١۴۴ مخ
[195]- هنسمين، ٢٧۴ مخ .
[196]- سراج التواريخ ، ٣۵٨ مخ .

[197]- رابرتس، ۴۵٧ مخ .
[198] - رابرتس، ۴۵٧ مخ
[199] - همين، ٢٢۶ مخ

ketabton.com - The Digital Library

شیرپور له درو خوا، ختیځ، لویدیځ او جنوب څخه دېلنو او لوړو دیوالونو په درلودلو سره او د محفوظو مرچلونو د برجونو درلودونکی و. یواځې هغه برخه یې چې له بي بي مهرو سره نښتې وه ښه نشوای مدافعه کیدلای او دایې دحصار یو کمزوری ټکی تشکیلاوه او ختیځ لوری د شیرپور او د قلعوښار ترمنځ پروت و، چې یرغلگروپوځونو وران کړ. د نورو مهمو دفاعي ترتیباتوله جملې نه، د بي بي مهرو مقابل د ځینو برجونو جوړول، د خندقونوکندل، په بېلابېلو برخو کې د توپونو ځای پرځای کول ، د اغزنو سیمونو اچول، او دسنگرونو (مورچلو) جوړول هم شامل وو. په عمومي توگه د فاعي ترتیبات، د لومړیو ۴۸ ساعتونو په لړکې د برتانیې د پوځونو محدودیت کافي و، چې رابرتس په ډاگه څرگنده کړه، چې موږ اوس په شیرپورکې ((په ټولیزه توگه په امن کې یم)) [200]

د محاصرې پرمهال له رابرتس سره ۷۰۰۰ عسکرموجود وو . او هغه د دغه واقعیت په ملاحظې سره د محاصرې په هماغې لومړی ورځ د یوه تیلگرام په واسطه وایسرای ته خبر ورکړ، چې((جلالتماب، تاسې ډاډه اوسئ، هغه څه چې زما له لاسه کیږي، دریغ به یې نه کړم، خو زماوړاندوینه داده چې هرڅه وغواړم، ترسره بې کړای شم، خو په دې شرط چې هغه مرستندویه قوه پرته له ځند څخه راورسیږي .)) [201]د هماغې ورځې په وروستی ورخ رابرتس یوبل تلگرام په واسطه له وایسرانه وغوښتل چې ((موږ هرې هغې مرستې ته چې تاسې یې راولیږئ اړتیالرو)) خو هغه په عین حال کې لیتن ته چې د خپلې کابینې غړیوته یې، چې په کابل کې یې د برتاني پوځونو د نابودۍ خبره انځوروله، ډاډ ورکړ، چې ((زه د یوې دقیقې لپاره هم داسې فکرنه کوم، چې موږ نشوکولای خپل له لاس وتلی موقف بیرته لاس ته راړو.)) [202] دغه محاصره شوې جنرال په عین حال کې دوې قطعې پوځونه د چارلز او اربوت ناټ په قوماندانی ، چې په ترتیب سره په گندمك او جلال اباد کې میشتې وې، په بیره کابل ته راوغوښتې او هم یې له هندوستان څخه د نظامي مهماتو بېړنی غوښتنه وکړه .

د ۹ ورځو په اوږدوکې محاصره شویو یرغلگرو پوځونو او مجاهدینو ترمنځ وړې وړې ډوزې پیښې شوې، چې ټولې د افغان جنگیالیو په نوښت سره ترسره شوې . افغان جنگیالیو د سمبر پر ۱۵ مه د کابل او پېښور تر منځ تلگرافي اړیکه پرې کړه او په سهار یې د اسمایي غره او سیاه سنگ پر غونډی د قدرت په مظاهره لاس پورې کړ؛ خو دوښمنانو د توپونو په فیرونو سره تیت و پرك شول او بله ورځ (۱۸ دسمبر) هغوی ټولې غونډی بیا ونیولې او حتا ځینې د هغوی ۴۰۰ گزه شیرپور ته نژدې شول او د دسمبر ۱۹ مې او ۲۰ ورځو تر منځ د دواړو لوریو تر منځ لنډ اخ و ډبونه را منځ ته شول. د دسمبر پر ۱۲ مه افغان جنکیالیو د فعالیت نښانې وښوولې او داسې ښکارېده، چې د عمومي عمل مقدمه وي ... د دسمبر پر ۲۲ مه د یادونې وړ پیښه رامنځ ته نه شوه؛ خو د دسمبر پر ۲۲ مه افغانانو د چارلز په کوماندانی د های لیندرز د ۴۰۰ عسکرو او ۴ توپونو د مرستندویې قطعې له نژدې کېدو څخه خبر تر لاسه کړ او په دې اساس مخکې له دې چې له محاصره شویو سره یو ځای شي، د عمومي تېرې بنسټ یې کېښود . تر هغه وخته د ښار خلك له جنکیالیو سره یو ځای وو او په یوه شبنامه کې راغلي وو، چې ((افغانانو پخوا د شېرعلي خان له ظلم څخه د برتانیې حکومت ته د امید سترگې نیولې وې، خو اوس ثابته شوه چې انگریزان له نور واکمنانو سره په پرتلنې تر گردو ظالمان دي .)) [203] هنسمین د هغه پرجوشه او عمومي یرغل مشاهده، چې د دسمبر د ۲۳ مې په سهار پیښ شو او رابرتس د خپلو جاسوسانو له خوا له هغه نه خبر و ، داسې کیسه کوي ((د کابل جنگي خلکو ته په بېلابېلو مواضعو کې حملې ځایونه ټاکل شوي دي .

او د برید نښه به د اسمایي غره پر سر پر تېلو د لړل شویو باروتو لگول وي . ۴۵ دانې زینې هغو ۲۰۰۰ کسانو ته ، چې د شاهي باغ او محمد شریف خان کلا کې مېشت وو ، ورکړل شوې او په هغو سربېره به د جنوبي دېوال پر وړاندې د هغه لویدیځ لور ته لاریون تر سره شي؛ خو دا یرغل به گمراه کوونکی وي، اصلي یرغل به د بي بي مهرو پر قلعه او پر ختیځو خندقونو وي .))

---

[200] - رابرتس وایسرای ته، ۸۷۹، دسمبر۲۲مه، م ض س س هـ / ۲۳ ټوك، ۱۶۳۶ مخ
[201] - رابرتس وایسرای ته،۸۷۹، د دسمبر۱۴مه، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك، ۱۷۸۲ مخ
[202]- رابرتس لیتن ته ، ۱۸۷۹ ، د دسمبر ۱۴ مه ، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك ، ۱۶۳۶ مخ .
[203] - رابرتس خارجه سکرتر ته ، ۱۸۸۰ ، د جنوري ۲۵ مه ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك، ۳۸۸ مخ .

ketabton.com - The Digital Library

محمد جان خان ښايي له ۲۰۰۰۰ عسکرو سره پر شيرپور يرغل کړی وي . په اسمايي غره کې د سهار پر پينځه نيمو بجو، چې هوا لا تياره وه، د يرغل نښې راپورته شوې . [204] هنسمين اصلي يرغل داسې شرحه کوي :

((د بي بي مهرو له اخوا غاړې او د ختيځو دېوالونو له خندقونو نه په دومره اندازه د غږونو ځوږ او شور راپورته شو، چې تهديدوونکی و . او داسې ښکارېده، چې کوم سوار ۵۰۰۰۰ کسيز لښکر د کمزرو خلکو پر کتارونو برید کوي . د اصلي افغانانو ډلې، چې د شيرپور په ختيځو کليو او باندو کې پټې شوې وې او غازيانو يې رهبري کوله؛ په ټوليزه او منظمه توګه يې برید پيل کړ او فضايي د الله اکبر په نارو سره ډکه کړه. څومره چې د جګړې کتارونو پرمختګ کاوه، نارې نورې هم لوړېدلې او هغه په داسې ټوپکونو سره بدرګه کېدلې، چې د يوې شېبې لپاره غلې شوې او وروسته په عمومي غږ سره راپورته شوې او موږ يې وپوهولو، چې زموږ خلکو د مارتينې او سنايدر ټوپکونو سره د دوښمن پر وړاندې هجوم راوړی او موضع ګانې يې ټينګې کړې دي . [205]

((کله چې برید پيل شو، فضا لا هم دومره تياره وه، چې يواځې د خندقونو غاړې لږ لږ ليدل کېدای شوای . امر داسې و، چې د فير ځواب بايد د يوڅه وخت لپاره وځنډېږي، چې د افغانانو ډلې په ښرګند ډول وليدل شي .)) ((بلاخره د مه غبار په منځ کې د خلکو يوه ډله راپورته شوه، چې چاړې او تورې يې ښورولې او د جګړې نارې يې وهلې او هر څومره يې چې پرمختګ کاوه، نو پرله پسې ډزې به يې کولې .))

((له هغه وروسته بلاخره عسکرو ته د ډزو کولو امر وشو، افغانان په دې وخت کې دومره نژدې شوي وو، چې توغونديو پرې ښه ترا مرګوني اغېزه کولای شوای .)) [206]

((افغانان د ورځې په ۱۱ بجو راغونډ شول او برید يې پيل کړ؛ خو ډېر ژر پر شا وتمبېدل او څنګه چې په دې وخت کې جلوي قطعې خبر تر لاسه کړ، چې د دوښمن تازه نفسه قوه د چارلېزګو په قوماندانۍ د لوګر له سيند نه تېرېږي، د ورځې نژدې يوه بجه له جګړې راوګرځېدل او د ښار پلو يې تېښته وکړه او په سبا يې ښار هم پرېښود او محاصره شوي پوځونه د دويم ځل لپاره په بالاحصار او ښار کې را څرګند شول او تر خپل کنترل لاندې يې راوستل .

رښتيا([207]) او غبار ([208]) د برید ناکامي د دوو کسانو (نوروز پاچاخان او محمد شاخان سرخابي) د خيانت پايله بولي، چې په خپله وينايي خپلې قطعې په يوه حساسه مرحله کې، چې له انګرېزانو يې رشوت اخيستی و، پر شا کړې. دا حکم بايد له سوچ او ډېر استدلال پرته رد شي . هغوی خپله منبع نه ښيي او په واقعيت کې په هېڅ داخلي او خارجي منبع کې يې نومونه په نظر نه راتلل . او سربېره پر دې څنګه ممکنه ده، چې د دغو دوو مجهول الهويه کسانو او ورسره پلويانو عمل د يوه جمعيت د ماتې لامل شي، چې له ۲۰۰۰۰ سوارو څخه جوړ و او په کلکه اروه او عزم جنګېدل . دا ماتې د محمد جان خان په وينا له دوښمن سره د مساوي وسلو، ياني توپونو د نه شتون له امله وه. ([209]) د افغان جنګياليو په صفونو کې د توپونو د نه شتون د کمزورۍ احساس له برید نه پخوا هم محسوسېده؛ خو دا احساس ملامشك عالم داسې رفع کړی و، چې هغه د خلکو پر وړاندې سوګند ياد کړچې ((هغه به په خپله دعا سره د برتانيې توپونه غلي کړي .)) ([210]) او څنګه چې هغسې ونه شول، وروسته شکايتونه راپورته شول ([211]) او د افغانانو په راتلونکو جګړو يې ناوړه اغېزې وشيندلې. په سراج التواريخ کې د ماتې نسبت حتا محمدجان خان ته ورکړ شوی دی . ([212]) چې ګويا هغه د ۶۰۰۰۰ کلدارو په بدل کې وروسته له سرسري هڅو څخه تېښته وکړه. د غه مازې تور هم پرته له سوچ او ډېر استدلال او په څرګندو

---

[204] ـ هنسمين، ۲۵۱ مخ .
[205] ـ هنسمين، ۲۵۲ مخ .
[206] ـ هنسمين، ۲۵۳ مخ .
[207] ـ رښتيا، ۲۶۲ مخ .
[208] ـ غبار ، ۶۳۰ مخ .
[209] ـ ی ك ، ۱۸۸۰ ، د جنوري له ۲۵ـ۳۱ ، م ض س س هـ، ۲۴ ټوك، ۹۶۷ مخ .
[210] ـ ی ك ، ۱۸۸۰ ، د فبرورۍ ۱ـ۷ ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك، ۱۱۷۵ مخ .
[211] ـ د كرم يادښت، ۱۸۸۰، ۱۰ـ۱۹ ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك، ۴۸۹ مخ .
[212] ـ سراج التواريخ ، ۳۵۸ مخ .

دغه ((لوړ هېواد په هغه وخت کې ناکام معلومېده، خو د هغه اساسي اغېزې، د هر ډول دسته جمعي کوښښ د اغېزو په څېر په ظاهر کې په افغانستان، هند او برتانيه کې ډېرې ژر ناکامي محسوسې شوې، چې په پای کې له افغانستان څخه د يرغلګرو پوځو د وتلو عمده لامل شوې.

اووم څپرکی
د اميرعبدالرحمن خان د جلوس او مبارزې دوام او پراختيا

<u>په کابل کې نوې اقدامونه:</u>

رابرټس وروسته له بيا ځلي واکمنۍ څخه د خلکو د عامه توقع خلاف په کابل کې نسبتا معتدله وضع غوره کړه. البته له محاصرې وروسته متصل د هغه سلوك دا ډول نه و او د رياضي په وينا ((د غازيانو له تيت و پرك کېدو وروسته، انګريزي پوځو د کابل ښار په کوڅو او بازارونو کې ګرځېدنې پيل کړې، هر ځای به يې چې کاکل لرونکی او تورزن ليده، په دې خيال چې غازي دی، هغه به يې نيوه او شيرپورته به يې وړه او هلته به يې اعداماوه.)) [216] همدارنګه انګريزانو د نظامي قطعو په زور د ميربچه کلي چې په بابه قشقارکې پروت و او د پاچاه خان احمدزی کلی چې په لوګر کې پروت و ، په ګډون د مجاهدينو کلي ، چور کړل؛ حتا باغونه او ونې يې پرې کړې. [217] خو د دغو ورانيو دوره ډېره لنډه وه او د دسمبر پر ۲۶ مه نېټه عمومي عفوه اعلان شوه.

له امله يې ټول هغه افغانان چې د انګريزانو په مقابل کې جنګېدلي وو، پرته له محمدجان خان، ملا مشك عالم، سمندرخان (د غلام حيدرخان ورور) ميربچه خان او سردار محمد طاهر خان څخه نور ټول وبښل شول. پخوانی نظامي حکومت له منځه لاړ او پرځای يې د سردارولي محمد په مشرۍ ملکي حکومت منځ ته راغی. خاص کابل، د ده سبز، چاراسياب، بتخاك ترمنځ سيمې او ميدان او پغمان د هغه تر واکمنۍ لاندې وګڼل شوې، او دا وټاکل شوه چې مستوفي حبيب الله ، د ښار قاضي او يو څو سرداران له هغه سره د چارو په پرمخ وړلو کې مرسته وکړي . هغه په خپله د رابرټس تر مستقيم کنترول لاندې و. دغه لنډ مهاله حکومت اعلان شو او والي ته هېڅ مهمه مسئله کې واك ور نه کړل شو، يوازې په ملکي او جزايي چارو کې ورته مقيد صلاحيت ورکړ شو.

[213] - هنسمين، ۲۶۱ مخ .
[214] - هنسمين ، ۲۷۸ مخ .
[215] - له باالفور نه نقل قول، ۳۹۳ مخ.
[216]- عين الوقايع، ۱۹۲ مخ.
[217]- هنسمين، ۲۷۷ مخ.

ketabton.com - The Digital Library

خو د تعجب ځای دا دی چې رابرتس هغه په داسې حال کې پر دغه مقام وګوماره، چې د هغه په خپله وینا((دا سردار زما په نظر کوم قوي سړی نه دی او د هغه لیاقت په اړه زیات شك لرم، چې له دې وروسته دې له مرستې پرته هېواد اداره کړای شي.))

داسې ښکاریده، چې رابرتس د هغه له انتصاب پرته بله چاره نه درلود له دې امله چې د انګریزانو په مخالف لوري کې قوي خلك شته وو او په انګلیس پلوو افغانانوکې له هغه نه پرته بل کوم غوره مشخصو نه بریښېده، لکه څرنګه چې خپله رابرتس هم وایي ((زه له هغه پرته بل کوم مناسب سړی نه وینم.))[218] په ښار کې د وسلو ګرځول د پخوا په شان منع اعلان شول. [219] خو سردارولي محمد پر خپل ځان باور نه درلود او رابرتس ته یې څرګنده کړه، چې د هغه لپاره ممکنه نه ده، د برتانیې له پوځونو پرته پر دې کار بریا ومومي او که چېرې انګریزي پوځونه کابل پرېږدي، نو هغه به یوه ورځ مخکې کابل پرېږدي[220] سره له هغه هم چې هغه د یوه بهرني مقتدر حکومت اجباري تحمیل و، پر کار یې پیل وکړ. په دې حالت کې د قدرت عملونه (کارونه) د هغه لپاره ممکن نه وو او هغه براتونه یې چې ((کوکناري زیو)) ته یې ډالۍ کړل، بېرته لاس ته نه شوای راتلای. څرنګه چې دغه سرداران د ژوندانه د وضعې د ښه والي په پار له انګریزانو سره یو ځای شوي وو، **د ناخوښۍ احساس یې وکړ .** [221] **نو د نوي والي قدرت یواځې په ښار پورې تړلی و، کوم چې بهرنۍ لښکرې هلته مېشتې وې .**

د کابل ښار مالي وضعیت د هغه د واکمنۍ په دوره کې ښه شو . انګرېزانو له محاصرې وروسته د کابل ځینې سرتراتیژیکې سیمې ، لکه سیاسنګ او د هغې شاوخوا غونډۍ، شېردروازه ، بي بي مهرو، او نظامي استحکامات او د ښار په د ننه کې یې د سړکونو د جوړولو کارونه یې قرار داد کوونکیو او اجاره ورکونکیو ته وسپارل . په دې ترتیب هغوی او دښار اجیرانو کارونه پیدا کړل او پیسې یې په کار واچولې، تر دې چې په هندوستان کې به ویل کېدل، چې په کابل کې پیسې په پټه توګه ورکېږي . [222] **څرنګه چې انګرېزانو خوراکي توکي او د څارویو خوراکه د نظامي قوې په زور په پیسو اخیستل، نو له دې اړخه هم خلکو نغدې پیسې په لاس راوړای شوای . څرنګه چې افغانانو خپله متاع دهندي کلدارو په بدل کې نه تبادله کوله ؛ نو د سردار ولي محمد خان حکومت په ضراب خانه کې سل کلدارې په ۱۲۶ کابلیو روپیو بدلولې . انګرېزانو د دغه اصل په پیروۍ، چې په اقتصادي برخه کې د آزاد عمل د اسعارو او نورو مالونو بیې ازادې پرېښووې، چې له دې امله ډېرې پیسې په دوران کې شوې او سوداګرۍ پرمختیا وکړه . هنسمین چې په کابل کې ګرځېدلی را ګرځېدلی و، لیکي ((شتمن شوی کابل، پرځان ویاړمن تجاران هېڅکله دومره غني شوي نه وو او عامو وګړو هم هېڅ وخت په بازارونو کې دپیسو دومره لوی دوران نه و لیدلی . تر دې بریده چې هندوان هم زموږ د بډاینې څخه خبر او حیران شوي دي .))**[223] **او زیاتوي چې هندوان او د ښار امیان چې د کابل ښار د سوداګرۍ غوره برخه جوړوي .**

((زموږ د تېرې په وخت کې یې ډېره شمېر پیسې سپما کړې دي .)) [224] **خو انګرېزانو چې د افغانستان لپاره هر ډول پالیسي غوره کوله، هغه یواځې په کابل پورې اړه نه درلودله، باید اطرافي سیمې هم که په هر شکل وې، تر نفوذ لاندې راولي . ددې موخې لپاره رابرتس داسې پرېکړه وکړه چې د کابل ولایت بېلابېلو سیمو ته د نایب تر نامه لاندې واکمنان اومرستیالان ولېږي . او هر یوه ته د دې جواز ورکړي، کومې پیسې چې دوی یې په واك لري، د هغې سیمې او ولایت د پراخوالي او اهمیت په تناسب سواره، پلي سپاهیان تهیه کړي او په هغو کړنو قدرت ورکړي ، مګر دا پروګرام هم د نورو تېرو پروګرامونو په شان له دې امله پلی نه شو، چې دا سیمې د انګرېزانو تر کنټرول بهر وې او د افغانانو تر ولکې لاندې وې . د بېلګې په توګه سردارمحمد هاشم خان ته ټاکل شوې وه، چې ۸۰۰ پلي او ۳۰۰ سواره کسان تنظیم کړي، څو په غزني کې حکومت وکړي ، په داسې حال کې چې داښار د شېرپور له پېښې وروسته د ملي مقاومت د مرکز په توګه بدل شوی و، چې وروسته به بحث پرې وشي .**[225]

---

[218] - رابرتس به لابل، ۱۸۸۰ د جنوري ۷ مه، م ض س س هه، ۲۴ ټوك، ۷۷۵ مخ.
[219] - رابرتس به لابل، ۱۸۸۰ د جنوري ۷ مه، م ض س س هه، ۲۴ ټوك، ۳۴۳ مخ.
[220] - ي ك، ۱۸۸۰ د جنوري ۱۸ – ۲۴ -، م ض س س هه، ۲۴ ټوك، ۸۳۲ مخ.
[221] - ي، ك ، ۱۸۸۰ د فبرورۍ له ۱- ۷ پورې ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك، ۱۱۷۵ مخ .
[222]- هنسمین ، ۴۰۷ مخ .
[223] - هنسمنین، ۴۰۷ مخ .
[224] - هنسمین ، ۴۱۳ مخ .
[225] - رابرتس به لایل ، ۱۸۸۰ د جنوري ۷ مه ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۷۷۵ مخ .

ketabton.com - The Digital Library

د افغانستان د وېشلو پلان او پسرلني عمليات :
لیتن سربېره پردې او ښايي د دسمبر د توپان له امله د افغانستان د خلکو او هېواد څخه د غچ اخيستلو په باب تينګار کاوه . او حاضر نه و، چې په خپله تګلاره کې د دسمبر د پېښنو اغېزې منعکسي کړي او د جنوري پر ۷ مه يې د افغانستان د وېشلو پلان د کاغذ طرحه کړ، چې د هرات ولايت دې د ځينو شرطونو لاندې په موقتي توګه فارس ته تخصيص ورکړې او په کابل و کنداهار کې يو ځانګړی دولت منځ ته راشي او بې وسلې شوی امير په هېڅ صورت کې بيا د واك ګدی تر لاسه نه کړي . ليتن په دې برخه دومره ټينګار کاوه، چې ويل به يې که چېرې لندن د بې وسلې امير په اړه بل فکر ولري، هغه حاضر دی، چې له خپلې دندې استعفا ورکړي او د هغه په وينا که چېرې د يعقوب خان پر ځای يو له ((د مشهورو سردارانو له جملې چې د کورنيو اړيکو په درلودلو او د هغه شخصي سيمه ييز نفوذ له مخې د کابل د دولت حکمران وټاکل شي .)) ښايي د امينت په ټينګښت کې مرسته وکړي او دا طرحه يې ((په افغانستان کې د چارو نظم په نامه وبلله .)) [226]

د دې طرحې د پلي کولو لپاره د برتانيې د قدرت لاريون د يوې لښکر کشی په توګه په بېلابېلو سيمو کې په پام کې ونيول شو، چې بايد په راتلونکي پسرلي کې عملي شي او د ((پسرلني عملياتو)) په نامه وبلل شي او همداشان يو تکړه ديپلوماټ د ليپل ګريفن (lepel Griffin) په نامه کابل ته ولېږل شو ، چې د غې طرحې په اړينو خبرو اترو په ځانګړې توګه د باانتصابه ټاکنو په اړه د کابل لپاره يوه نوی حکمران لپاره پر مخ يوسي. هغه د مارچ پر ۱۹ کابل ته ورسېد .

دا پسرلني عمليات د دانلدستيورات دلشکر کشی په ګډون له کندهار نه کابل او د رابرتس کوهستان ته تر باميانو پورې وو . جنرال برايت بايد له ننګرهار او يوه بله قطعه له شترګردن څخه کابل ته راوخوځېږي . [227] د دغو عملياتو له سرته رسولو څخه يوه موخه دا وه، چې افغانستان بايد تر راتلونکي مني پورې تر هغه اندازې ارام شي، چې خلك يې د ليتن نوې طرحه ومني . ستيورات وروسته له هغه چې د کندهار څخه کابل ته لاړ شي او د رابرتس پرځای د ((شمالي افغانستان)) د نظامي او سياسي چارو عمومي امر شي . په کندهار کې امير شيرعلي خان په هغه ولايت کې د خپلې کورنی د واکمنی د ميراثي کېدلو په بدل کې د انګريزانو ته د تابع کېدلو ټول شرايط ومنل .سره له دې چې د کورنی ځينې نژدې غړي يې هم ورسره مخالف شول . خو هرات د انګرېزنو له ولکې وتی او د سردار محمد ايوب خان په لاس کې و او په دې توګه د ليتن د نوې طرحې تطبيق په هغه ځای کې عملي نه ښکارېده . ليتن د شمالي سيمو په ځانګړې توګه د بدخشان په اړه بې پروا و .

د لښکر په اړه داسې پرېکړه وشوه، چې له ژمي مخکې او د منې په رارسېدو به لښکر کشيو په بشپړتيا سره دې هندوستان ته لاړ شي . ليتن په دې اړه قاطع درځ لاره ، لکه څنګه چې ګريفن ته د هغه له دې لارښووني څرګندېږې چې ((وايسرای غواړي، په پام کې ولرئ، چې د افغانستان د تخليې سياست به په هېڅ وجه د يوه نوي دوست امير په ټاکلو او يا دکابل د حکمران سره د دوستانه اړيکو په ټينګښت پورې تړلی نه وي، يا داچې هغه به مطلوب وي .)) [228] تخليه د دې لپاره ضروري ګڼل کېدله، چې ((برتانيې د جګړې درانه لګښتونه د لږو يا هېڅ عايداتو په بدل کې ورکول، نو لندن د دوامداره اشغال په اړه ناخوښي او نارامي کوله او حاضر نه و، چې هغه دې تر دې زيات ومني او د برتانيې کابينه تر دې بريده تنګه شوې وه، که څه هم په دې ښه پوهېدل، چې د افغانستان مسئله لاينحل باقي پاتېدله، نه دا چې د برتانيې لښکرو له خوا د دوامداره اشغال اجازه ورکړي)) [229] په داسې حال کې چې د افغانستان بحران دوام درلود.

د ۱۸۸۰ د اپريل پر ۲۸ مه د عمومي ټاکنو په اثر د يوه محافظه کار (ياتوري) حکومت پر ځای د ګليدستن تر قوماندانی لاندې يو نوی حکومت منځ ته راغی . د افغان مسئله د برتانيې د ټاکنو عمده موضوع وه او د لبرال نوی حکومت د محافظه کارانو د حکومت پاليسي پېه ځانګړې توګه د افغانستان په اړه د ليتن پاليسي په کلکه تقبيح کړې وه . د دغه نوي حکومت په راتلو سره د افغانستان پر مسئله ډېر تاثيرات وارد شول . د ليتن

---

[226]- لايل به رابرتس ، د ۱۸۸۰ د جنوري ۲۶ مه ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك، ۶۲۷ مخ .
[227] - رابرتس ، ۴۶۵ مخ .
[228]- خارجه سکرتر ګريفن ته ، ۱۸۸۰ د مې ۱۵ مه ، م ض س س هـ ، ۲۵ ټوك ، ۸۹۹ مخ .
[229] - سنکهل ، ۵۹ مخ .

ketabton.com - The Digital Library

د پاڅون د مشرانو او رابرټس ترمنځ ناکامي خبرې اترې :

د پاڅون مشرانو له هغه وروسته چې کابل يې تخليه کړ، هغه حکومت ته چې په کابل کې يې تاسيس کړی و، په غزني کې هم دوام ورکړ او هغه ښار يې د مقاومت په يوه غوره ښار بدل کړ، چې ژر به بحث پرې وشي . هغوی د جنرال محمد جان خان تر مشرۍ او فعاليت لاندې، چې موخه يې له افغانستان څخه د يرغلګرو پوځونو ايستل او د محمد يعقوب خان واك ته رسېدل وو، هم يې د انګرېزي چارواکو سره د خبرو اترو لار په پام کې ونيوه او هم يې د انساني قوتونو په مجهزولو کې د يرغلګرو پوځونو د مقابلې په موخه د راتلونکي پسرلي لپاره تيارى ونيو . او د تبعيد شوي امير د بيا غوښتنې موضوع ته د لومړيتوب حق ورکړ شو او د پاڅون مشرانو د دوو هغو ليکنو په ترڅ کې چې د جنورۍ په نمايي کې يې رابرټس ته استولي وو، څرګنده کړه چې ((موږ مسلمانان د برتانيې له حکومت سره کومه دوښمني نه لرو، موږ يوازې د امير د خوشې کېدو غوښتنه کوو .

موږ به وروسته له دې ستاسې د دوښمنانانو دوښمن او ستاسې د دوستانو دوستان واوسو . څو چې تاسې امير له بند نه راخوشې نه کړئ، موږ به هېڅکله هم له خپلې غوښتنې تېر نه شواوتر هغه وخته چې څو مو په بدن کې ساه وي، زاړه او ځوانان به له تاسې سره وجنګېږو .))[230] سربېره پر دې محمد جان خان هم د دوو بېلو ليکونو په ترڅ کې رابرټس او د هغه مرستيال او نواب غلام حسن خان ته هم د دغې مطب غوښتونکی شوی و، چې ((د هېواد د دغې برخې ټول مسلمانان چې د وليعهد د درناوي لپاره راغلي دي، وايي تر هغې چې د برتانيې حکومت امير له بند نه راخوشې کړی نه کړي او د وليعد رتبه ونه پېژني، د ځان او سر په بيه به هم د جګړې لاې پرې نه ږدي او له خپل عزم نه به وانه وړي او په دې لپاره ټول مسلمانان سره يوه خوله او يو موټی شوي دي .))[231] محمدجان خان ته د رابرټس ځوابيه ليك منفي و او څرګنده کړې يې وه، چې ((که چېرې تاسې اوس خپل مخالفت ته د پای ټکی کېږدئ او کابل ته راشئ، ستاسې درناوی به وشي او که پخپله موجوده لار باندې ټينګار وکړئ تاسې او ستاسې سره بې فکره کسان به ټول برباد شئ .))

خو رابرټس له دې فضا نه چې ممکن مذاکره يې جوړه کړې وه، ګټه واخيستله او يو پلاوی يې د مستوفي حبيب الله په مشرۍ په دې موخه غزني ته واستاوه، چې : ((امکان لري دا مشران دې ته وهڅوي، چې د هېواد د حکومت لپاره يو داسې نظر ورکړي، چې د عملي کېدو وړ وي .))[232] د مقاومت مشران په لومړي سر کې غزني ته د مستوفي د راتلو لپاره د برتانوي مقاماتو سره خبرو اترو ته حاضر نه وو او سردار محمد طاهر خان او محمد جان خان په ځانګړې توګه ددې مخالفت کاوه، چې د امير شيرعلي خان د کورنۍ له غړيو څخه پرته دې بل څوك د افغانستان امير وي . خو مستوفي ورو ورو پر دوی باندې مسلط شو او داسې استدلال، څرنګه چې انګرېزانو ژمنه کړې، چې افغانستان به تخليه کوي؛ نو له د هغوی له شر څخه د خلاصېدلو يواځېنۍ لار په خبرو اترو کې ده، نه په مقابله کې . او وسله واله مبارزه د افغانستان په تاوان ده . ملا مشك عالم چې تر ګردو د انګرېزانو د سطې مخالف و، يو څه مخالفت وکړ، خو وروسته مستوفي لومړی د وردګو او بيا د ټولو خلکو موافقه او ملاتړ ترلاسه کړ .[233] له هغوی سره د ۲۰۰ تنو په شاوخوا کې کابل ته راغلل؛ خو ټول نامهم کسان وو؛ خو په ورسره هغه ليك کې چې د ټولو مشرانو لاسليك او مهر ورباندې شتون درلود، پخوانۍ غوښتنې په دې شرحه پکې تکرار شوې وې : ((۱ – زموږ پاچا يا واکمن بايد له بنده خلاس شي او بېرته دې پر خپل پخوني مقام پاته شي او زموږ قومي خلك د دې ضمانت کوي، چې ... هغه به د برتانيې له حکومت سره دوامداره او صميمي دوستي ولري . ۲ – د برتانيې استازی هرڅوك چې وي، بايد مسلمان وي او د برتانيې پوځونه دې زموږ له هېواد څخه ووځي . ۳ – د افغانستان هېواد او سيمې يې بايد ټولې بېرته اعاده شي .))[234]

---

[230]- خارجه سکرتر ته د ۸۰ تنو افغان مشرانو ليك، درابرتس په تلګرام کې ، د ۱۸۸۰ د جنوري ۲۳ مه .

[231] - جنرال محمد جان خان غلام حسن خان ته ، ۱۸۸۰ د فبرورۍ ۱۳ مه ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۱۳۲۶ مخ .

[232]- رابرټس ، ۴۵۸ مخ .

[233]- هنسمين ، ۳۶۶-۳۶۵ مخ .

[234] - کاکړ، محمد حسن، افغانستان ، د کورني انکشاف سياسي مطالعه ، ۱۸۹۶-۱۸۸۰ ، لاهور ۱۹۷۱ ، ۲۹ مخ .

ketabton.com - The Digital Library

دې مشرانو د اپرېل پر ۱۳ مه له رابرټس سره په يوه دربار کې خبرې اترې وکړې او ګريفن هم هلته جوته کړه، چې د يعقوب خان دويم ځلې راتګ ناممکن دی او بل هرڅوك چې د امارت لپاره د خلکو د منلو وړ وي، هغه به د غور لپاره وايسرای ته واستول شي . هغه زياته کړه چې د افغانستان د پيوستون عزم هم نشته او د هېواد هېڅ سيمه پرته له هغو سيمو، چې د هند د سرحدي سيمو د دفاع لپاره ضروري وي، تر ولکې لاندې را نه شي . کله چې هېواد ارام شو او د انګرېزانو د خوښې امير وټاکل شو؛ نو بيا به انګليس لښکرې له افغانستان څخه وځي؛ خو کندهار به بيا په کابل پورې و نه تړل شي . [235] د هغه دې ځواب د خبرو اترو چانس له منځه يوړ، ځکه ځواب پرېکنده (قاطع) و او د برتانيې د حکومت نظر افغاني مشرانو ته په ډاګه شو .

<u>د ملي مقاومت بڼې او مرکزونه :</u>

د کابل تر خالي کېدو وروسته د پاڅون مشرانو په غزني کې د سرادر موسی جان حکومت ته دوام ورکړ او د هغه په ټينګښت لګيا شول او د دغه حکومت د ټينګښت لپاره يې هر اړخيزې هلې ځلې وکړې، چې له جملې يې د ځمکو د ماليو لاس ته راوړل، د يوه منظم پوځ جوړول، له پنجشېر نه تر وزيرستانه پورې د بېلابېلو قومونو د مشرانو راغوښتل، څو په غزني کې له موسی جان سره وګوري او د قومي دوښمنيو له منځه وړل او د مشرانو ساتل او په هغوی کې د جهاد روحيه ژوندۍ ساتل .

وړوکی موسی جان او واقعي حکومت د سردار محمدطاهرخان او محمد جان خان په لاس کې و او دوی د هغه نايبانو په توګه عمل کاوه، چې البته دغه ډول حکومت په افغانستان کې سابقه درلوده . په خپله موسی جان د هغه د وزيرله قوله سردار محمد طاهر خان او د هغه مشر ورور محمد يوسف ((حافظ باله ، دربار يې کاوه، ساعت تېرې يې کوله او خلکو هغه پاچاه باله .)) [236] سره له دې څرنګه چې د هغه کورنۍ په کابل کې وه، هغې ته ډېر اندېښمن و . عمده مسئله د ماليات لاس ته راوړل او د پوځ تنظيم و، چې د افغانانو بريالیتوب په هغو پورې ډېر تړلی و او دې کار د لوګر، کوهستان او غزني د سيمو په بېلابېلو درجو دوام درلود . په کوهستان کې جنرال مير سيدجان استالفي او خواجه خان د موسی جان په نامه ماليات راټولول ، پخوني عسکر به يې تنظيمول .

د فبرورۍ تر پايه پورې د لوګر ملکانو هم ۱۲۰۰ عسکر تنظيم کړل او د نهو کليو ماليات يې د موسی جان په نامه راټول کړل [237] په لوګر کې د دغه کار په تر سره کولو سرېيره د سردار محمد حسن خان او سردار محمد طاهر خان له خوا د پخوانيو وسلو راټولول پيل شوي وو؛ خو په هغه برخه کې ((ځينو ملکان د هغوی غوښتنې ته تيار وو او ځينو نورو دغه بار ته اوږه نه ورکوله .)) [238] او ټولو ((د لوګر ملکانو په قران کريم سوګند ياد کړ، چې د بې وسلې شوي امير پر موضوع پاڅون وکړي او ژمنه يې وکړه چې له عسکرو سره به د وسلو او پيسو مرسته وکړي .)) [239] جنرال مير سيدجان استالفي هغه کسان، چې د ماليات دراټولو په پروګرام کې يې برخه نه اخيستله د کورونو په سوځولو به يې ګواښل . د هغه پليوني ورځ په ورځ زياتېدل او په چاريکارو کې يو شمېر انګليس پلوي ملکان له ښار څخه وايستل شول . [240]

د کوهستان ملکانو دغلام قادر چاريکاري په لمسون پرېکړه وکړه، چې د هغه ځای حاکم سردار شهبازخان، چې د رابرټس له خوا ټاکل شوی و، و ايستل شي . [241] په همدې وخت کې سردارمحمد علم خان د غزني او ميدان تر منځ سيمو ماليات راټولول ، په داسې حال کې چې محمدجان او سردارمحمدطاهرخان، چې له ۸۰۰- ۱۰۰۰ کسانو پورې د موسی جان په نامه د مالياتو په راټولو بوخت وو او د توخي خلك ، اندړ او هوتك يې دې ته

---

[235]- رابرټس ، ۴۶۲ مخ .

[236]- د وليعهد مور ته د سردارمحمد طاهر خان ليك، ۱۸۸۰ د جنوري ۳۱ مه ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۱۳۴۳ مخ .

[237] - رابرټس خارجه سکرتر ته ، ۱۸۸۰ د فبرورۍ ۲۶ مه ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۱۱۹۸ مخ .

[238]- ی ك ، ۱۸۸۰ د فبرورۍ له ۱۵- ۲۱ ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۱۴۷۵ مخ

[239] - ی ك ، ۱۸۸۰ د فبرورۍ له ۲۳-۲۸ پورې ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۱۵۳۱ مخ .

[240] - ی ك ، ۱۸۸۰ د فبرورۍ له ۱۵-۲۱ پورې ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۹۶۷ مخ

[241] - ی ك ، ۱۸۸۰ د فبرورۍ له ۲۵-۳۱ پورې ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۹۶۷ مخ

ketabton.com - The Digital Library

زه په دې نژدې وخت کې وزيو ، کاکړو او سليمان خېلو ته لاړم ، له هغو خلکو سره مې وليدل او د هغوی ملکان مې د تره کي او علي خېلو له ملکانو سره يوځای غزني ته د وليعهد حضور ته راوستل . ما هغه دوښمنۍ چې له کلونو راهيسې د هغوی ترمنځ وې، له منځه يوړې او هغوی مې د خدای (ج) په لار کې تقويه کړل .)) [248] **البته د دې ټولو هڅو موخه دا وه، چې څو بياپر کابل د پرديو پوځونو پر وړاندې مارش وکړي . پر کابل د دويم مارش اوازې، حتا د جنوري د مياشتې په وروستيو کې هم خورې شوې او ويل کېدل، چې سردار ايوب خان او جنرال غلام حيدرخان هم رابلل شوي دي، څو په مارش کې برخه واخلي، خو وروسته محمد جان خان د يورش او يرغل نېټه د مارچ ۲۱ و ټاکله .** [249] **خو دا يورش د مستوفي د پلاوي د پايلو تر معلومېدو او وروسته دسردارعبدالرحمن خان د ظهور او له هغه سره د خبرو اترو د زمينې تر برابرولو پورې و ځنډېد. او د هغه په برياليتوب سره هېڅکله هم عملي نه شو، که څه هم د هغو هنګامې او ترتيباتو د انګرېزانو تر وتلو پورې له د پخوا په شان دوام درلود .**

---

242 - سان جان خارجه سکرتر ته ، ۱۸۸۰ د جنورئ ۲۶ مه ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۳۸۹ مخ
243 - ی ك ، ۱۸۸۰ د فبرورئ له ۸-۱۴ پورې ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۱۳۵۷ مخ
244- ی ك ، ۱۸۸۰ د فبرورئ له ۲۲-۸۲ پورې ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۱۵۳۱ مخ

245- جنرال واتسن خارجه سکرترته ، تيلګرام ، ۱۸۸۰ جنوري ۱۹ مه ، م ض س س هـ، ۲۴ ټوك ، ۳۷۴ مخ .
246- محمد جان او موسی جان دلاورخان دواب ته ، ۱۸۸۰ د فبرورئ ۱۲ مه ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۱۱۹۱ مخ .
247- ی ك ، ۱۸۸۰ د جنورئ ۲۵-۲۶ ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك، ۹۶۷ مخ .
248- محمدجان خان غلام حيدروردك ته ، د ګريفن به لايل په راپور کې ، م ض س س هـ ، ۲۵ ټوك، ۲۱۶ مخ .
249- رابرتس خارجه سکرتر ته ، تلګرام، ۱۸۸۰ د مارچ ۵ مه ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۱۳۵۱ مخ .

ketabton.com - The Digital Library

د امیر عبدالرحمن ناستی او د جګړې پای :

دا موضوع زما له اثارو څخه په یوه کې په بشپړه توګه څېړل شوې ده . [250] دلته یواځې یو څو مهم ټکي د وروستي بحث په توګه په دې اثر کې راوړم .

سردار عبدالرحمن خان پر ۱۸۸۰ کال د فبرورۍ په لومړیو کې په تاشکند کې له (۱۱) کلن اقامت وروسته له یوڅه پیسو او لږ شمېر وسله والو پیروانو سره د تزاري روسیې د چارواکو په اجازه، بدخشان ته ننوت . او هلته په قصدي توګه د هغه ځای دځینو امیرانو په مرسته او میر سلطان مراد قطغني ۱۲۹۷ (مارچ ۲۱) له نوروز مخکې تالوقانو ته ننوت . په تالوقانو کې د سوارو یوه قطعه، چې د ترکستان د نایب الحکومه غلام حیدرخان له خوا چې د سلطان مراد میر قطغني د باخبرئ لپاره روانه شوې وه، له عبدالرحمن خان سره یوځای شوه . دې پوځ له هغه سره د واکمنی د عملي قدرت په جوړښت کې مرسته وکړه او د قطغن سیمې، تالوقان او بدخشان د هغه تر ولکې لاندې راغلل . په داسې حال کې چې لږ څه وروسته سردارمحمداسحق خان چې د هغه د تره زوی او پلوی و او له هغه سره یوځای ترکستان ته تللی و، په دې بریالی شو، چې جنرال غلام حیدرخان له هغه ځایه د بخارا په لوري وشړي او پرته له میمنې څخه د هغه ځای واکمني په لاس کې واخلي . په دې ترتیب سردارعبدالرحمن خان پر ۱۲۹۷ کال د مارچ پر ۲۱ مه په نوروز کې په دې بریالی شو، چې د شمالي هندوکش د واکمن په توګه پرته له دې، چې کوم رسمي لقب یې ځان ته غوره کړی وي، د قدرت چارې تر سره کړي، له هغه وروسته کندوز ته لاړ .

دا هغه وخت و چې په کابل کې د لیپل ګریفن، چې د افغانستان لپاره یې د لیتن نوې پالیسي اعلان کړې وه . ځینو ځان غوښتونکو سردارانو لکه د سردارمحمد شریف خان زوی سردار محمد هاشم خان د امارت پلویان شوي وو، خو دا چې هېڅ یوه ونه شوای کولای، چې د غزني د ملي پارټۍ له ملاتړ پرته د قدرت او تخت واګې تر لاسه کړي، هې څوك پر ځان باوري کېدای نه شوای . په ځانګړې توګه ورسته له هغې ملي پارټۍ چې په سر کې یې ملا مشك عالم او محمد جان خان وو، د امارت لپاره د امیر شیرعلي خان د کورنۍ د یوه غړي پلویتوب کاوه . خو لویه ستونزه دا وه چې لیتن او د انکلیس کړنې په کابل کې د هغوی پر وړاندې په یوه مقابل او مخالف لوري کې واقع وې . سردار عبدالرحمن خان په داسې حال کې چې د قدرت د ټینګښت لپاره یې هڅې کولې له خپل مقر څخه یې د ملامشك عالم او محمد جان خان په ګډون د ملي نهضت له ډېرو مشرانو سره مکاتبه وکړه او د هغه د مکاتبو روحیه داسې وه، چې هغوی باید د جګړې لپاره تیار وي، خو پخپله دې اقدام نه کوي . دغو مکاتیبو ملي جهاد ته نوې او تازه ساه ورکړه او هر چا هیله څرګندوله چې د غه خانداني لایق مشر په راتګ او مشرتوب سره به د یرغلګروانګریزانو مسئله یو اړخیزه شي .

دې وضعې په کابل کې انګریزي چارواکي په اندېښنه کې واچول، خو لیتن د عامه هیلو خلاف په عمدي توګه، له دې امله چې سردار عبدالرحمن خان له ده غوندې د امیر شیرعلي خان د خاندان مخالف و او حتا کله چې نوموړی سردار په بدخشان کې و[251]، تصمیم یې درلود، چې د کابل د امارت په اړه د خبرو اترو درزازه خلاسه شي، لکه څنګه چې لیدل کېږي دغو خبرو اترو په اسانۍ سره پر مختګ ونه کړ . کله چې نوموړی سردار په کندوز کې و، د همدې موخې لپاره د انګریزانو له خوا ورته ۳ استازي ورولېږل شول .

لیتن له سردار عبدالرحمن خان سره د خبرو اترو لپاره دومره میلان ښووه، چې د سردار عبدالرحمن خان اقامت یې په روسیه کې نادیده وګاڼه او داسې فکر یې وکړ، چې نوموړی سردار به دومره مننذوی شي، چې د کابل امارت به د هغه له طرحې سره سم ومني . هنسمین ولیکل د ((د دغه سردار راتګ زموږ لپاره له شمال څخه د یوه روحاني شخص په توګه ګڼل کېږي .)) [252] یو استازی د محمد سرور غلجي په نامه د اپرېل پر لسمه کندوز ته ننوت، نوموړي د ګریفن شفاهي پیغام سردار ته واوراوه، چې انګلستان د کابل لپاره دا سې یو امیر غواړي چې د هغوی دوست وي . برتانوي لښکر له افغانستان څخه وځي او د برتانیې حکومت په روسیه کې د سردار د اقامت په وجه له هغه سره دوښمني نه لري او په دې به وتوانېږي چې د روسیې په تناسب له هغه سره

---

[250]- افغانستان، د داخلي سیاسي انکشافاتو څېړنه ، ۱۸۸۰-۱۸۹۶ ، لاهور، ۱۹۷۱ .
[251]- هنا ، ۳ ټوك، ۳۶۵ مخ .
[252]- هنسمین، ۴۰۳ . مخ .

ketabton.com - The Digital Library

سردار عبدالرحمن خان په همدې وخت کې د افغانانو د بېلابېلو قومونو مشرانو ته ليکونه واستول . د دغو ليکونو موخه دا وه چې افغانان بايد جګړې ته ځانونه تيار کړي او په دې مبارزه کې له چا سره هېڅ ډول معامله ونه کړي، مګر تر هغې پورې چې د خبرو اترو پايلې نه وي راوتلي، تر هغې په وسله وال اقدام نه کوي . په همدې وختونو کې جنرال غلام حيدرخان او او ميربچه خان له هغه سره يوځای شول او د جهاد ولولې په هماغه پخواني شکل تودې وې . په کابل کې له سردار عبدالرحمن خان سره د خبرو اترو افشاکېدل د يوشمېر زياتو بدلونو نو لامل شول . سردار ولي محمد خان او سردار محمد شريف خان د امارت اميد له لاسه ورکړ؛ خو جنرال محمدجان خان نور هم د يعقوب خان په بېرته راتګ ټينګار کاوه. سردار طاهر خان ګريفن ته وليکل، چې يعقوب خان يواځېنی سړی دی، چې په هېواد کې يې امن راوستی دی. خو هغه چا چې د خبرو اترو په ناکامۍ کې يې عملاً اقدام وکړ، هغه مستوفي حبيب الله خان وردګ و، چې ډېر ژر هندوستان ته تبعيد شو .

د خبرو اترو په ځنډېدلو په برخه کې د امير عبدالرحمن خان تکتيکونو، په کابل کې ګريفن او نور انګرېزي چارواکي انديښمن کړل، هغوی په دې فکر کې شول، چې لکه چې سردار پوهېده،چې انګرېزان په راتلونکي مني کې له افغانستان ځخه وځي، نو هغه غواړي د انګرېزانو په مرسته نه؛ بلکې په خپل زور سره واك تر لاسه کړي او سربېره پر دې هغوی نوي وايسرای رپن ته وړانديز وکړ، چې له هغه سره دې له خبرو اترو نه تېر شي او بې وسلې شوي امير ته دې اجازه ورکړل شي، چې بېرته خپل هېواد ته لاړ شي . رپن د هغوی دليلونه ډاډ وړ ونه بلل او ويې نه منله او لارښوونه يې وکړه، چې يو ځل بيا له سردار سره خبرې اترې وکړي، هغوی همداسې وکړل؛ خو عبدالرحمن خان په خپلو ځانګړو وړانديزونو سره بيا داسې يو ځواب ورولېږه، چې د انګليس چارواکو ته د ډاډ او قناعت وړ نه و. او دا ځل يې ټينګار وکړ، چې د امير دوست محمد خان د وخت افغانستان بايد د هغه تر ولکې او قلمرو لاندې وي . ګريفن د دويم ځل لپاره له هغه سره د خبرو اترو د پرېکون او د سلطنت لپاره د يعقوب خان د راتګ وړانديز وکړ. دا ځل د ويسرای رپن لارښوونه دا وه، چې د وروستي ځل لپاره نوموړی سردار په دې وپوهوي، چې کابل ته راشي او کندهار له کابل نه يوه بېله سيمه وبولي او د کابل د امير په توګه ډېری هېوادونو سره مستقيم تړاو ونه لري او چېرې هغه په لږ وخت کې مثبت ځواب ورنه کړ؛ نو د شېرعلي خان له کورنۍ له يوه تن ځخه به وغوښتل شي، چې د حکومت د جوړښت اقدام وکړي؛ خو دا ځل د ليك له رارسېدو سره سم سردارعبدالرحمن خان د برتانيې ټول شرطونه ومنل او بې له ځنډه يې د کابل په لور حرکت وکړ، چې د جولای پر ۱۴ مه د پروان تتمدرې سيمې ته ورسېد . د امير دا بدلون چې هېڅ هيله يې نه کېده، په هرات کې د سردار ايوب خان د حرکتونو سره په تړاو کې شرحه کېدای شي.

ketabton.com - The Digital Library

سردار ایوب خان د سردار عبدالرحمن خان په پرتله په درانیو، غلجیو او ملي پارټۍ کې ډېر محبوبیت درلوداو پخوا عبدالرحمن له انګرېزانو سره د مقابلې پر ضد د هغه غوښتنه نه وه منلې . سردار ایوب خان د جون پر ۹ مه ؛ یانې درې اونۍ مخکې له هغه، چې عبدالرحمن خان د کابل په لور روان شي، له خپلو پوځونو سره د کندهار په لور حرکت کړی و. عبدالرحمن خان باید ارومرو له هغه نه خبر شوی وي . ځکه هغه پوهېده چې کندهار ته د ایوب خان په ننوتلو سره به غلجیان او دراني د هغه تر مشرۍ لاندې سره یو موټی کېږي؛ ممکن د انګلیس چارواکو چې د افغانستان د پرېښوولو ژمنه یې کړې وه، له هغه سره د امارت په اړه جوړ جاړي ته ورسېږي. په دې اساس پخپله له هغه څخه مخکې هلته لاړ او د انګلیس شرطونه یې ومنل .

په هر حال د جولای پر ۲۰ مه سردار عبدالرحمن خان د قومي مشرانو او خلکو له خوا، چې ټولیز شمېر یې له ۲۰۰۰۰ زرو څخه زیات و، د امیر په توګه اعلان شو او ورپسې د جون پر ۲۲ مه په کابل کې د ګریفن او ستیورات د یوه دربار په ترڅ کې په رسمي توګه د هغه امارت ومنل شو . د ۱۸۸۰ کال د جولای پر ۲۷ مه افغانانو د سردار ایوب خان په مشرۍ د جنرال به رو (Burrow) په مشرۍ د انګرېزانو یو پوځ د کندهار په میوند کې سخت وځاپه او پخپله کندهار چې هلته د برتانیې نور پوځونه مېشت و، محاصره کړ. په کندهار کې د انګرېز لاسپوڅي سردار شېرعلي خان تر واکمنۍ لاندې د انګرېزانو واکمنۍ سقوط کړ او په کندهار کې د پاڅون ساحه دومره ارته شوه، چې رښتې یې ان تر کوټې پورې ورسېدلې .

په دې اساس سردار ایوب خان هم د انګلیس او هم د نوي امیر لپاره یو د ناڅاپه یو لوی ګواښ (خطر) رامنځ ته کړ. ګریفن او امیر د هغه د له منځه وړلو لپاره یو د بل مرستې ته اړ شول . په ډېره بېړه یې سرای خواجه ته نژدې د ذمه د غونډۍ په سیمه کې یې د جولای پر ۳۱ مه او د اګست پر لومړۍ نېټه د شپږو ساعتونو لپاره دوه ځلې غونډه وکړه او داسې پرېکړه یې وکړه، چې انګرېزي پوځونه دې له ځنډ پرته کابل ترک کړي او انګرېزي چارواکي دې نولس نیم لکه روپۍ،چې نمایي یې بخشش او نیمایي یې په افغان خزانې پورې اړوندې وې، امیر ته ورکړي . د امیر پر وړاندې یې ژمنه وکړه غلجي خلك به دې ته وهڅوي،چې پرهغو انګرېزي لښکرو باندې بریدونه ونه کړي، چې درابرتس په مشرۍ کندهار ته لېږل کېږي. موخه یې دا وه چې سردار ایوب خان له کندهار څخه وشړي. سره له دې چې امیر پر هغه ډېر ټینګار هم وکړ؛ خو بیا هم د هغوی تر منځ د هېڅ ډول معاهدې تړون ونه شو .

د رابرتس په مشرۍ د انګرېزي پوځونو له ۱۰۰۰۰ زرو عسکرو څخه جوړ او ټاکل شوی لښکر د اګست پر لسمه د کندهار په لور روان شو او هلته یې وروسته له هغه، چې د سردار ایوب خان پوځونو ته یې ماتې ورکړه، د کوټې له لارې هند ته لاړل. په داسې حال کې، چې په کابل کې مېشت د انګرېزانو یو بل پوځ د ستیورات تر مشرۍ لاندې، چې شمېر یې ۲۰۰۰۰ کسه و، د شترګردن له لارې هند ته تللی و. په دې ترتیب د امیر عبدالرحمن په ناستې او د انګرېزي پوځونو په وتلو سره د افغان _ انګلیس دویمه جګړه پای ته ورسېده .

په بل کال (۱۸۸۱) په کندهار کې مېشتو انګرېزي پوځونو دبېلابېلو دلیلونو له مخې په اپرېل کې کندهار هم تخلیه کړ او د هغه ولایت اداره یې امیر ته پرېښووه. خو د هماغه کال دجون په میاشت کې دویم ځل لپاره سردار ایوب خان بیا له هرات نه پر کندهار وروخوځېد او هغه یې لاس ته راوړ؛ خو له امیر سره په مقابله کې چې له زیات پوځ سره هلته تللی و، ماتې وکړه او فارس ته یې پناه یوړه . هرات او کندهار د نوي امیر لاس ته ورغلل . پر ۱۸۸۴ کال د میمنې ولایت هم، چې تر هغه وخته پورې د یوه خپلواك امیر تر واك لاندې و، د امیر تر ولکې او قلمرو لاندې راغی . په دې ترتیب د لیتن د ډېر ټینګار او طرحې پر خلاف افغانستان یو موټی او متحد شو؛ خو ځینې سمیې چې د ګندمك په تړون کې راغلي، له افغانستان نه بېلې شوې او د هغو بهرنۍ خپلواکي سلب شوه .

ketabton.com - The Digital Library

پای او پایله

د دغه اثر له لوستلو ښکاره ده، چې په افغانستان کې په سیاسي ساحه کې، په ځانګړې توګه د هېواد د امنیت او د دولت د نظم دورانکارۍ او بیارغاونې کارونه ځنګ په ځنګ په ډېر زور او شدت سره روان وو . دا عملیه دسدوزیو د کورنۍ تر سقوط وروسته پر ۱۸۱۸ کال ښکاره شوه او د نګلیس د لومړي تېري تر پیل پورې په ۱۸۳۸ د دولت دبیارغاونې چارو په اخر کې غلبه وکړه اود االحمدزیو د واکمنۍ بنسټوال، امیر دوست محمد خان د دغې عملیې ممثل وپېژندل شو . دانګرېزانو لومړي تېري دغې عملیې ته د پای ټکی کېښود او افغانستان د پردیو پر ضد د جګړو او مبارزوپه دوره کې خپل مرکزي حکومت له لاسه ورکړ. له مرکز څخه تښتېدلې قوې تقویه شوې؛ او افغانستان په وړو واحدونو ووېشل شو . په دې ترتیب د افغانانو لومړی برخورد له پر مخ تللو او پر عصري وسایلو سمبال اروپایي انسان وژونکو سره په نظامي ډګر کې و او په دې اساس د هغه اغېزې تل پاتې او منفي ثابتې شوې .

امیر دوست محمد خان د خپلې دویم ځلي پاچاهۍ پر مهال خپلې پخوانۍ سیاسي رغاونې دا ځل په یوه پرخه کچه په ډېر تدبیر سره له سره پیل کړې او د خپل عمر تر پایه پر دې بریالی شو، چې افغانستان له آمو تر پېښوره په سیاسي لحاظ یوموټی او متحد کړي .

Thank you for reading

Find more e-books and articles on Ketabton - your multilingual digital library.

www.ketabton.com

Ketabton - Pashto, Farsi, Arabic & English